Amongst the Indian rhetoricians *Rudraṭa* occupies a prominent place both by his age and the value of his works. Of these two are known, the *Kâvyâlaṁkâra* and the *Çṛṅgâratilaka*, and as all the quotations from Rudraṭa I have come upon, with few exceptions probably due to an inadvertence of the writers, are actually found in either of these two, Rudraṭa perhaps did not compose any other work.

A shorter form of the name Rudraṭa is *Rudra*, and a longer one *Rudrabhaṭṭa*, *Rudrabhaṭa* or *Bhaṭṭarudra*[1]), and since the names Rudra and Rudrabhaṭṭa are frequently met with in Indian literature, it is at present impossible to make out with certainty the exact number of works of the famous rhetorician. After examining, however, the numerous Reports, Catalogues and Lists of Sanskrit MSS. accessible to me, I am of opinion, that of all the Rudras and Rudrabhaṭṭas hitherto known, there is none who with any probability might be identified with our author.

All we know of *Rudraṭa's* parentage and circumstances is contained in the stanza Kâvyâlaṁkâra 5, 15 already pointed out by *Prof. Bühler*[2]):

शतानन्दापराख्येन भट्टवामुकसूनुना ।
साधितं रुद्रटेनेदं सामाजा धीमतां हितम् ॥

From this we learn that he was the son of one Bhaṭṭavâmuka, that he himself was also called Çatânanda, and that he was a follower of the Sâmaveda, if we are allowed to trust to the interpretation of the word *sâmâj* given by the commentator Nami. From Kâvyâlaṁkâra 1, 2. 9 (*Peterson*, Report for 1882/83 p. 18) and Çṛṅgâratilaka 1, 1 we are further apprised, that he was a follower of Çiva, a fact which is intimated already by his name; and from Çṛṅ-

---

[1]) Compare below the colophons of the single adhyâyas, *Aufrecht*, ZDMG. 27, p. 80. *Weber*, Indische Studien 16, p. 5.

[2]) Detailed Report, Bombay 1877 p. 67; cfr. *Peterson*, Report for 1882/83 p. 15 note.

gârat. 1, 129 ff. (cfr. 1, 7) we must conclude that he was a great admirer of courtesans, though possibly there holds good of him also what Professor Peterson is inclined to suppose of Râjaçekhara, viz. „that perhaps he was not such a rake as he professes to be." [1]) That he was a native of Kaçmîr, seems certain from obvious reasons.

In order to fix the time of *Rudraṭa*, it is necessary to settle the question as to the authorship of the examples occuring in his works. *Buhler* has already remarked that in no case has the source been given (Det. Report p 67), and *Peterson* has expressed the view that they are possibly of the same authorship as the rest of the book (Report p. 19). This at least, he thinks, was the opinion of the writer of his MS. in which rules and illustrations are numbered consecutively. The same is the case in the Pûna MS. Bühler, Det. Rep. No. 248. That *Rudraṭa* is an old author, is unquestionable. He himself quotes only *Bharata* (Çrngârat. 1, 5) and from this very stanza it becomes evident that he had not too many predecessors in his particular department. In his commentary on Kâvyâl. 1, 2 Nami names as older rhetoricians: *Daṇḍin, Medhâvin, Hari, Bhâmaha and others*; *Vidyânâtha* in the Pratâparudriya 1, 11 (ed. Madras 1868) quotes *Rudraṭa* after *Daṇḍin, Bhâmaha* „the old one" (*tad uktaṁ prâcâ Bhâmahena*), *Udbhata* [2]). *Ruyyaka*, when speaking of the *cirantanâlaṁkârakârás*, cites him after *Bhâmaha* and *Udbhata* (Alaṁkârasarvasva MS. Bühler Det. Rep. No. 237 fol. 1 and *Ananta* on Bhânudatta's Rasamañjari (MS. Bhandarkar Report for 1882/83 No. 215 fol. 2^b reckons him amongst „the old ones" (*prâñcaḥ*). Now it is a fact that the old rhetoricians, like the old writers on metrics, illustrated their rules by examples composed by themselves. Thus we learn from Pratihârendurâja, that *Udbhaṭa* in his Kâvyâlaṁkârasaṁgraha, an extract from his larger work, a commentary on Bhâmaha (Bhâmahavivarana), took all his examples from his own work, a Kumârasambhava (MS. Kielhorn Report Bombay 1881 p. 87 No. 64

---

[1]) The Auchityâlaṁkâra of Kshemendra Bombay 1885 p. 29.

[2]) I cannot find the quotation itself in Rudraṭa's works.

fol. 11; cfr. Bühler, Det. Rep. p. 65). That *Bhâmaha* likewise cited his own stanzas, we may gather from Pratihârendurâja fol. 45: यत्र तु पदार्थसमन्वय उपमानोपमेयभावकल्पनया स्वात्मानमुपपादयति तस्य विदर्शनाभेदस्योदाहरणमुरुपुस्तके न दृश्यते । तस्य तु भामहोदितमिदमुदाहरणम् ।

अयं मन्दद्युतिर्भास्वानस्तं प्रति यियासति ।
उदयः पतनायेति श्रीमतो बोधयन्नरान् ॥

The same example is adduced by Abhinavagupta in his gloss on Ânandavardhana's Sahrdayâloka (MS. Bühler Det. Rep. No. 257) fol. 284ᵇ where he largely quotes from Bhâmaha. At fol. 65ᵇ Abhinavagupta gives as Bhâmaha's example the following verse (भामहेनाप्युदाहृतम्):

गृहेष्वध्वसु वा नान्नं भुञ्महे यदधीतिनो[1])

As Abhinavagupta goes on to say: विप्रा न भुञ्जत इति । एतद्धि भगवद्वासुदेववचनं पर्यायेण रुपदानं निषेधति । यत्स एवाह । तव रुपदाननिवृत्तय इति ॥ it becomes probable that the verse is of Bhâmaha's own authorship. Other stanzas of Bhâmaha have been published by Professor *Aufrecht*, Indische Studiën 16, 207 f., so that there can be no doubt that he like Udbhaṭa was a poet also[2]). *Vâmana* directly informs us that a part of his illustrations has been composed by himself (Kâvyâlaṁkâravṛtti 4, 3, 33). Of *Daṇḍin* this is in a great many cases evident from the way in which rules and examples are connected with each other. We have besides other proofs. Çârṅgadhara in his Paddhati quotes no less than 17 examples of the Kâvyâdarça under the very name of Daṇḍin[3]) and so does Pratihârendurâja, who fol. 20 adduces as Daṇḍin's Kâvyâd. 2, 362, Appayadikṣita in the Kuvalayânanda, who p. 15ᵃ (ed. Benares saṁvat 1928) cites Kâvyâd. 2, 36 and p. 49ᵃ Kd. 2, 341, and Bâlakṛṣṇa in the Alaṁkârasâra who fol. 46ᵇ (MS. Lists of 1881/82 No. 23) quotes Kâvyâd. 2, 52. 53. 55. Aufrecht (Catalogus p. 204ᵃ) is also of opinion that Daṇḍin

---

[1]) All three MSS. have भुञ्महे and °तिनौ

[2]) Of Udbhaṭa and Bhâmaha two stanzas are also quoted in Vallabhadeva's Subhâṣitâvali.

[3]) *Aufrecht*, ZDMG. 27,34 f. The example *lîlâsmitena çucinâ* stands Kâvyâd. 3, 43.

composed his examples himself. Even late rhetoricians availed themselves of the opportunity of showing their skill in making verses. Thus the older Vâgbhaṭa, Bhânudatta in the Rasamañjari and the Rasataranginî (with the exception of a few stanzas by his father), Jagannâtha in the Rasagangâdhara (cfr. 1, 6), Vidyânâtha in the Pratâparudriya, Karnapûra in the Alamkârakaustubha, and with one exception Jayadeva in the Candrâloka, illustrate their rules exclusively by their own verses and nearly all the rhetoricians known to me like to display in some way or other their proficiency as poets. Verses of their own are cited by Ânandavardhana in his Sahṛdayâloka and by Abhinavagupta in his commentary thereon, by Dhanika in his commentary on the Daçarûpa, Ksemendra in the Kavikanṭhâbharana and the Aucityâlamkâra, Ruyyaka in the Alamkârasarvasva, the younger Vâgbhaṭa in the Alamkâratilaka, Viçvanâtha in the Sâhityadarpana, Bâlakrsna in the Alamkârasâra, Appayadîksita in the Kuvalayânanda, Kavicandra in the Kâvyacandrikâ and others.

It is therefore probable, that *Rudrata* was no exception to the rule. Now Çârngadhara in his Paddhati quotes 16 stanzas under Rudraṭa's name, which are all found in the Kâvyâlamkâra or the Çrngâratilaka [1]). Many of the later rhetoricians, without naming Rudraṭa, make use of his illustrations in a manner which is not very far from downright plagiarism, and which at all events shows that those illustrations were regarded as standard examples. In the ninth and tenth ullâsa of the Kâvyaprakâça for instance, where Rudraṭa is cited by name only at p. 243 (= Kâvyâl. 4, 32) the following examples are taken from his Kâvyâlamkâra: Kâvyaprak. p. 233 all three examples = Kâvyâl. 10, 27. 3, 15. 18; p. 235 sasâra = Kl. 3, 35; p. 249 both examples = Kl. 5, 6. 7; p. 250 = Kl. 5, 20; p. 253 = Kl. 5, 21; p. 286 kisalaya° = Kl. 8, 50; p. 299 tvayi = Kl. 8, 95; p. 302 ksinah = Kl. 7, 90; p. 319 tad idam = Kl.

---

[1]) *Aufrecht*, ZDMG. 27, p. 80 f. and my remarks ibid. 39, 314. Of the 9 stanzas quoted from Rudraṭa in the Subhâsitâvali I cannot find the one *muñcata gunâbhimânam* in R.'s works.

7, 104; p. 321 vidalita° = Kl. 7, 28. p. 327 kauṭilyaṁ = Kl. 7, 81; p. 328 avirala° = Kl. 7, 83; p. 331 râjye = Kl. 7, 97; p. 335 ânandam = Kl. 9, 47; p. 343 garvam = Kl. 8, 78; p. 346 divam = Kl. 9, 6; p. 361 bhaṇa = Kl. 2, 22. To the same degree *Rudraṭa* has been laid under contribution in the fourth pariccheda of the Sarasvatikanṭhâbharaṇa, in the fifth and sixth adhyâya of the Alaṁkâracûḍâmaṇi, in the tenth pariccheda of the Sâhityadarpaṇa, in the third and fourth adhyâya of the Alaṁkâratilaka, in Ruyyaka's Alaṁkârasarvasva, in Çobhâkara's Alaṁkâraratnâkara and so on. I hardly believe that all these later writers would have used Rudraṭa's examples to such an extent, had they not looked at them as typical, which again would not have been the case, if he himself had taken them from other authors; for that Rudraṭa and no other is their source, is unquestionable. At Çṛṅgârat. 1, 3 he calls this work a poem (kâvya) and 1, 4 he places those who bring together the boundless sport of Sarasvatî in two or three verses, on the same level with those whose mind is not shaken by the arrows of the side looks of joyful women, and with those who have served as a boat to men, agitated by falling into the ocean of saṁsâra. That here he alludes to his illustrations seems to me beyond doubt, and, the tenor of 1, 42 also serves to confirm his authorship of the examples. Many of Rudraṭa's examples in the Kâvyâlaṁkâra and still more those in the Çṛṅgâratilaka are of high poetical merit. Indeed, putting aside the rules, the Çṛṅgâratilaka reads exactly like the Amaruçataka which I think we do not yet possess in its original shape.

William *Taylor* in his curiously unscientific, but not at all useless Catalogue Raisonné Madras 1857—62 Vol. I, p. 343. 345. II, p. 56. 57. 58. 201. 368 mentions an Amarûka „by Amarûka or as some say, by Çaṅkarâcârya" and two commentaries thereon a Rasamañjarî and a Çṛṅgâradîpikâ, and from his description of the work (compare especially I, 345. II, 201) it is obvious that it treated of the same subject as Rudraṭa's Çṛṅgâratilaka. This is by no means improbable; from this point of view the seeming incoherence of the single stanzas becomes at once intelligible. According to Tay-

lor the work first treats of the *mugdhâ* and the very first stanza of our Amaruçataka after the mangalâcarana is an address to the *mugdhâ*. With the help of the Çrngâratilaka it is now possible to assign to many stanzas of the Amaruçataka their original purpose, especially as a good many of Rudrața's udâharaṇas are but imitations of Amaruka's stanzas, some, as mentioned in the Notes, mere copies. Ananta on the Rasamañjarî fol. 19ᵇ quotes Amaruç. st. 53 (bâle nâtha) and calls it „an old illustration" (prâcinodâharanam) of the kind of nâyikâ named *dhîrâdhîrâ*; and for the same purpose it is cited in the Daçarûpâvaloka p. 78, Alamkâracûdâmaṇi fol. 43ᵇ, Sâhityad. p. 43, and it has been copied by Rudrata Çrngârat. 1, 159. In those parts of their works, which treat of the nâyakas and the nâyikâs, the rhetoricians quote no author more frequently, in proof of their rules than Amaruka; cfr. for instance Sâhityad. p. 39 ff. Daçarûpa p. 75 ff. Because of the stanza प्रस्थानं वलयैः कृतं = Amaruç. st. 31 Bhânudatta in the Rasamañjarî sets up a ninth kind of heroines, the *prosyatpatikâ*. I have no doubt that, if searched for, the original Amaruçataka may still turn up one day or other, though it was current in its present form already in the ninth century [1]. A stanza which is complete in itself and not connected with others, is called by the rhetoricians *muktakam* or *muktakaḥ* (scil. çlokaḥ); cfr. Ânandavardhana Sahrdayâloka fol. 189ᵃ f. [2]), Kâvyâdarça 1, 13 with the commentary in Aufrecht's Catalogus p. 203ᵇ note 2, Sâhityad. 558. Agnipurâṇa 336, 36. To this kind of poetry also belong Amaruka's stanzas and Ânandavardhana fol. 190ᵇ makes on them the following remark: मुक्तकेषु हि प्रबन्धेष्विव रसबन्धाभिनिवेशिनः कवयो दृश्यन्ते । तथा ह्यमरुकस्य मुक्तकाः शृङ्गाररसस्यन्दिनः प्रबन्धायमानाः प्रसिद्धा एव ॥ „In the

---

1) Where the MSS. described by W. Taylor are now preserved, I do not know.

2) यतः काव्यस्य प्रभेदा मुक्तकं संस्कृतप्राकृतापभ्रंशनिबद्धं सन्दानितविशेषककलापककुलकानि पर्यायबन्धः परिकथा सकलकथाखण्डकथे सर्गबन्धोऽभिनेयार्थमाख्यायिकाकथा । इत्येवमादयः ॥ On which Abhinavagupta comments: मुक्तकमिति । मुक्तमन्येन नालिङ्गितम् । तस्य संज्ञायां कः । तेन स्वतन्त्रतया परिसमाप्तनिराकाङ्क्षार्थमपि प्रबन्धमध्यवर्ति मुक्तकमित्युच्यते ॥ . . . . .

detached verses poets are seen carrying through as a tie the rasas (in the same manner) as in the connected compositions; for it is generally known that Amaruka's detached verses are flowing with the rasa „love" and (by this) look like a connected composition". From this it is evident that already in Ânandavardhana's time the Amaruçataka had been brought into its present shape, but as centuries intervene between Amaruka and Ânandavardhana, this cannot militate against the hypothesis started in the above.

The Bhaṭṭikâvya is another example of a poem composed with a view to instruction, and a third is Ânandavardhana's Prâkrit poem Viṣamabânalîlâ. At fol. 326ª Ânandavardhana expatiates on the practice of poets to personify inanimate beings like the Himâlaya in the Kumârasaṁbhava, and on this occasion he remarks: प्रसिद्धश्चायं सत्कवीनां मार्गः । इदं च प्रस्थानं कविव्युत्पत्तये विषमबाणलीलायां सप्रपञ्चं दर्शितम् ।[1]) This shows that Ânandavardhana took regard of „the instruction of poets".

Considering all this we cannot, I think, doubt that the illustrations are Rudraṭa's own composition and that therefore we are entitled to use them for chronological purposes. Now the oldest writer as yet known who quotes some of them is Pratihârendurâja who at fol. 25 cites the example त्वयि दृष्ट एव (Kâvyaprakâça p. 290) = Kâvyâl. 8, 95 and at fol. 31 the example:

कज्जलहिमकनकरुचः सुपर्णवृषहंसवाहनाः शं वः ।
जलनिधिगिरिपद्मस्था हरिहरचतुरानना ददतु ॥

= Kâvyâl. 7, 36 [2]). Pratihârendurâja's time we are pretty sure of from his statement that he was a pupil of *Mukula*. At stanza 3 of the introduction to his commentary on Udbhaṭa he says:

विद्वदग्र्यान्मुकुलकादधिगम्य [3]) विविच्यते ।
प्रतीहारेन्दुराजेन काव्यालंकारसंग्रहः ॥

and at the end fol. 62 he praises his teacher in the following stanza:

मीमांसासारमेघात्पदजलधिविधोस्तर्कमाणिक्यकोशा-

---

[1]) cfr. fol. 301ᵇ सप्रमितश्च महाकवीनां काव्येषु दृश्यते । अस्माभिरपि स्वेषु काव्यप्रबन्धेषु यथायथं दर्शितमेव । Abhinavagupta: स्वेष्विति । विषमबाणलीलादिषु ।

[2]) Also quoted by Ruyyaka, Alaṁkârasarvasva fol. 78ᵇ where against metre the reading °गिरिकमलासना is given.

[3]) MS. °मुकुल°

साहित्यश्रीमुरारेर्बुधकुसुममधोः शौरिपादाब्जभृङ्गात् ।
श्रुत्वा सौजन्यसिन्धोर्द्विजवरमुकुलात्कीर्तिवल्ल्यालवाला-
त्काव्यालंकारसारे लघुविवृतिमधात्कौङ्कण [1]) श्रीन्दुराजः ॥

„Indurâja a native of the Konkân composed this short commentary on the Kâvyâlamkârasâra (by Udbhaṭa) having been a pupil of *Mukula*, the best of the twice-born, who is a cloud of the rain „Mimâmsâ“, a moon of the ocean „Grammar“, a chest of the ruby „Logic“, a Viṣṇu of the Çri „Poetry“, a honey of the flower „Mercury“, a bee of the footlotos „Saturn“ [2]), a stream of benevolence, a water-basin of the creeper „Fame“. — Mukula was a son of *Bhaṭṭakallaṭa*, as he states in the colophon of his Abhidhâvṛttamâtṛkâ (Buhler, Det. Report p. CXXVIII) and *Kallaṭa*, as pointed out by Buhler (l. c. p. 66) is said in the Râjataranginî to have lived in the reign of Avantivarman (855—884 A. D.). Granting the correctness of Kalhaṇa's statement, Mukula must have flourished in the first half of the tenth century and hence Pratîhârendurâja about the middle of it [3]). If we take into account that Rudraṭa at this time was already regarded as a standard writer, he cannot be younger than the middle of the ninth century. To the same date points the time of his commentator Nami, who compiled his work from older commentaries in A. D. 1069 (Peterson, Report for 1882/83 p. 16 f.).

Nami, as mentioned above, names as older rhetoricians Daṇḍin, Medhâvin, Hari and Bhâmaha. Of *Medhâvin*, whom Nami mentions again at fol. 178ᵃ, nothing at all is known. *Hari's* work was written in Prâkrit, as we learn from the only quotation as yet come to light in Nami's commentary fol. 23ᵇ, where he says that according to Hari there are eight kinds of anuprâsa: अट्ठ हरिणोत्ता । यथा

---

[1]) MS. लघ्वृत्तिम°

[2]) If I understand the last two compounds correctly, they probably mean that Mukula was proficient in astronomy and astrology.

[3]) Whether Pratîhârendurâja is identical with Bhaṭṭendurâja, the teacher of Abhinavagupta, I have no means to decide. Chronology speaks in favour of it. Of Bhaṭṭendurâja Abhinavagupta cites also Prâkrit stanzas.

महुरं फरुसं कोमलमोअस्सिं निट्ठुरं च ललियं च ।
गम्भीरं सामन्नं च अट्ठ भणितीउ नायव्वा ॥ [1]

A rhetorician *Hari* is mentioned by Kumârasvâmin on the Pratâparudrîya p. 296, 8. 302, 22, but he is probably the author of the Rasanirûpaṇa who with his full name *Naraharisûri* is cited p. 186, 23; 244, 26, and since the quotations from him are in Sanskrit, it remains doubtful whether he can be identified with Nami's Hari. *Bhâmaha's* time is only so far fixed as Udbhaṭa who lived under Jayâpîḍa (779—813 A. D.) wrote a commentary on Bhâmaha [2]). How far back Bhâmaha is to be dated, I am at a loss to say; his work was written in çlokas.

Daṇḍin's time is now generally assumed to have been the sixth or seventh century A. D. [3]) Kâvyâd. 1, 2 he speaks of pûrvaçâstrâṇi and 2, 2 of pûrvâcâryâs, who have treated of what the alaṁkâras have in common, while he intends to illustrate them in detail [4]). At 1, 12 he mentions a Chandoviciti, 1, 34 the Setubandha and 1, 38 the Bṛhatkathâ, and Harinâtha informs us that Daṇḍin in his rules followed Bhâmaha [5]). About his literary activity opinions are still at variance. Râjaçekhara in a stanza quoted in the Çârṅgadhara-

---

[1]) I take this opportunity of remarking that there is probably not so total a blanc between the first century B. C. and the third century A. D. as Max Müller is inclined to state. Between the Vedic Literature and the Renaissance of Sanskrit Literature there lies a great mass of *Prâkrit* Literature, which I trust, is not lost, but will come to light if searched for. Many a famous Sanskrit work will, I think, turn out to be an imitation of a Prâkrit original.

[2]) Pratîhârendurâja fol. 10: भामहविवरणे भट्टोद्भटेन एकदेशशब्द एवं व्याख्यातो यथेहास्माभिर्निरूपितः । A Bhâmahavivaraṇa is also mentioned by Abhinavagupta on Sahṛdayâloka fol. 214[b].

[3]) *Weber*, Indische Streifen 1, 312 ff. Max *Müller*, India, what can it teach us (transl. by Cappeller) p. 286. That the Setubandha is a work of Kâlidâsa is by no means proved and quite improbable.

[4]) The reading *pratisaṁhartum* instead of *pratisaṁskartum* given by *Aufrecht*, Catalog. p. 204[a] is hardly correct in spite of Kâvyâd. 1, 2.

[5]) *Aufrecht*, Catalog. p. 206[b].

paddhati (ZDMG. 27, 34) says that „three works of Daṇḍin are famous in the three worlds". Two of these are generally known: the *Kâvyâdarça* and the *Daçakumâracarita*, the third is to be found out. Premacandra Tarkavâgîça in the bhûmikâ of his edition of the Kâvyâdarça ascribes to Daṇḍin the Kalâpariccheda, the Chandoviciti „and a great many other works" and in his commentary on Kd. 1, 12, he starts the opinion that by the Chandoviciti mentioned there, is meant either the work of Çesa (i. e. Pingala) and others or a work of Daṇḍin bearing this name. Likewise Rauganâtha in the bhûmikâ of Jibananda's edition of the Mallikâmâruta Calcutta 1878 p. 1 attributes to Daṇḍin besides the Mallikâmâruta itself, the Chandoviciti, the Kâvyâdarça, the Daçakumâracarita „and other extraordinary works". Of European scholars Professor *Jacobi* has pleaded in favour of Daṇḍin's authorship of the Chandoviciti [1]). However, I do not believe that in this he is right. In two of the passages adduced by Professor Böhtlingk in his Dictionaries viz. Âpastamba Dharmasûtra 2, 8, 11 and gana on Pânini 4, 3, 73 no special work can be meant; there chandoviciti is without any doubt a general term for metrics, as Bühler has correctly translated it (Sacred Books of the East Vol. II, p. 120). The same holds good of the passage from Kedârabhaṭṭa quoted by Professor Weber (Indische Studien 8, p. 430; cfr. p. 84) and nothing is to be gained from the third passage adduced by Böhtlingk viz. Varâhamihira, Bṛhatsaṁhitâ 104, 64. Nor is it beyond all doubt that Daṇḍin Kâvyâd. 1, 12 and Vâmana 1, 3, 7 refer to a special work called Chandoviciti. Daṇḍin terms it a *science* (vidyâ) and Vâmana paraphrases it quite generally by *chandaḥçâstra*, which they would hardly have done if they had had in view a definite treatise. If, however, this was the case, the work they referred to was the sixteenth chapter of the Bhâratiyanâṭyaçâstra, which in South Indian MSS. bears the name of Chandoviciti and which under this name has been published by Regnaud [2]). This is proved

---

[1]) Indische Studien 17, p. 447.

[2]) La Métrique de Bharata Paris 1880. cfr. *Heymann*, Nach-

by Subandhu who lived about the same time as Daṇḍin and Vâmana. At Vâsavadattâ p. 235, 1, in a passage full of quibbles, Subandhu says of the heroine, that she had „a thin waist shining like the Chandoviciti": *Chandovicitim iva bhrâjamânatanumadhyâm.* Here the words *tanumadhyâ* are an allusion to the first metre described in the Bhâratîyacchandoviciti, actually bearing this name (Regnaud l. c. p. 17)[1]. The Chandoviciti therefore must be struck out of the number of Daṇḍin's works. — Nor can the *Mallikâmâruta* be attributed to the old Daṇḍin. It is not necessary to refute in detail the reasons for which the writer of the bhûmikâ of the Calcutta edition ascribes this play to our Daṇḍin; the author himself has settled the question completely. From p. 9, 3. 14, 6. 15, 14. 66, 15. 338, 11 it is evident, that the proper name of the author of the Mallikâmâruta is *Uddaṇḍa* (or probably *Uddaṇḍin*) and that *Daṇḍin* (p. 16, 6. 66, 13. 338, 9) is but an abbreviation. *Uddaṇḍi* he is called by Professor Oppert, Lists 1, p. 476 No. 6115, *Uddaṇḍakavi* by Gough, Papers p. 188 No. 585 and by Lewis Rice, Catalogue (Bangalore 1884) No. 2402, while under No. 2403 the shorter form Daṇḍî is given. Dr. Burnell (Classified Index p. 170) calls the author Raṅganâtha, which according to the edition (p. 12, 10) is the name of Uddaṇḍin's father.

To a Daṇḍin is further ascribed the Anâmayastotra (Taylor, Catalogue 2, 79) or Anâmayastava (Oppert, Lists 1, p. 513 No. 6859), and the Kalâpariccheda (Premacandra Tarkavâgîça in the bhûmikâ to

---

richten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1874 p. 92. In Hall's Devanâgarî MS. (Heymann's MS. B) and in the two Pûṇa MSS. the tract on metrics forms the 15th chapter and in B is called Chandovidhâna, in the Pûṇa MSS. Chandovṛttavidhi.

[1]) On the metre *tanumadhyâ* cfr. Ind. Stud. 8, 365 f. — *Oppert, Lists 2 p. 573 No. 10133 mentions a Chandoviciti by Patañjali.* With this short notice nothing is to be done and I may be allowed to remark that such Lists as these, useful as they may be in some case or other, in the whole hardly pay the expenses.

the Kâvyâdarça). Taylor also mentions a Daṇḍi — alaṁkâra in Tamil language and informs us that Daṇḍin has the „traditionary reputation in the peninsula of having been ubhayakavi or a poet in two languages, the Sanskrit and the Tamil" (Catalogue 3, 2. 783). How far this concerns the old Daṇḍin, I have no means to verify, but that he is meant, seems certain. It is perhaps worth while to point out that according to Mallikâmâruta p. 15, 13 *Uddaṇḍin* was proficient in six languages.

That neither the Anâmayastotra nor the Kalâpariccheda is Daṇḍin's third work „famous in the three worlds", would be best proved, if we could show that there exists another work which has a better claim to Daṇḍin's authorship. And this, I think, can be done with a tolerable amount of certainty.

At Kâvyâdarça 2, 362 Daṇḍin gives the following example of the figure *samakaksatâsaṁkîrṇa* i. e. a stanza where more than one alaṁkâra occurs, the one of which is not merely auxiliary to the other, but independent and equivalent:

लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः ।
असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्निष्फलतां गता ॥ [1]

Every reader of the Kâvyâdarça must be struck with surprise by the fact that Daṇḍin contrary to his usual brevity has devoted to the first verse of this stanza a long discussion 2, 226—234, and this in a manner unheard of in the rest of his work. It will be best to translate the passage as far as it is to the purpose [2]. „Darkness, as it were, anoints the limbs; the heavens, as it were, rain collyrium", this (verse) also is in a high degree an example of the (rhetorical figure) *utprekṣâ* (226). Some, because they see here the word *iva*, erroneously believe that the figure made use of is *upamâ*, not heeding the saying of a competent authority [3]), „that no simile

[1]) This stanza is quoted and discussed of by nearly all the rhetoricians known to me. In the second verse the best MSS. read निष्फलतां for विफलतां.

[2]) Cfr. Sarasvatîkaṇṭhâbharana p. 375 ff.

[3]) The authority, as Professor Kielhorn points out to me, is

is made with a verbal form". (227) The mutual relation of a thing compared and another thing with which it is compared, to be possible, requires that both should have some property in common. But in the present instance, what common property can you discern in „anoints" and „darkness"? (228) If you maintain, that „anointing" itself is that property, then what in the world is „anoints" besides? Surely even a madman would not say that one and the same thing is property and possessor of such property at the same time. (229) If you say that it is the agent (denoted by the termination of *limpati*) with whom darkness is compared, (I rejoin, that) that agent, having become subordinate to the action denoted by the verbal base, is altogether occupied in bringing about that action and can therefore enter into no relation with anything else. (230) When on the other hand you say, that darkness is like one who anoints, then „the limbs" cannot be taken as the object of the subject „darkness" and besides the quality common to both has still to be pointed out. (231) When we say: „Your face is like the moon", we understand (something more than what is actually said, viz. we understand) that the face is lovely. Such is not the case here; for here we understand from „anoints" nothing else but „anoints". (232) .... The (rhetorical figure) *utprekṣâ* is indicated by the words *manye* (I think), *çaṅke* (I suspect), *dhruvam* (certainly), *prâyas* (generally), *nûnam* (surely) and similar words; the word *iva* is also such a one". (234)

From this it is obvious, that Daṇḍin is of opinion that the word *iva* is also indicative of the rhetorical figure *utprekṣâ*, a fact, which apparently had been disputed by other rhetoricians. In order to remove all doubts on this, Daṇḍin here expatiates on a no doubt very striking and characteristic verse, which afterwards has become the standard example of the utprekṣâ, so much so, that even Jayadeva in the Candrâloka 5, 30 quotes it[1]), though he otherwise only

Patañjali, Mahâbhâṣya Vol. II, p. 14 न तिङन्तेनोपमानमस्ति and p. 143 न वै तिङन्तेनोपमानमस्ति

[1]) In the Kaçmir Recension, however, this stanza is wanting.

uses examples of his own. It is hardly without intention, that later on (2, 362), again contrary to his custom, Daṇḍin repeats this very verse in order to show that it contains the figure *utprekṣâ* and it is evident that at 2, 226 he presupposes the knowledge of this example. If then we bear in mind, that beyond any reasonable doubt Daṇḍin in the Kâvyâdarça has composed all the illustrations himself, and that te whole stanza 2, 362 is directly ascribed to him by comparatively so old a writer as Pratîhârendurâja (above p. 7), Daṇḍin's authorship of this stanza seems to me certain. In the Çârngadharapaddhati, it is true, it is ascribed to two authors, Vikramâditya and Mentha (ZDMG. 27, 75), but against this testimony, improbable in itself [1]), stands Pratihârendurâja's authority. In Vallabhadeva's Subhâsitâvali it is ascribed to Vikramâditya alone, a fact, which shows best that the real author of this stanza had been forgotten [2]). Now it is well known, that this stanza also occurs in the Mrcchakatikâ p. 14, 16 (ed. Stenzler). That Dandin should have taken it from a foreign source, it is quite inadmissible to suppose, since through the whole Kâvyâdarça he has not borrowed from others; nor is it in any degree likely that the author of the Mrcchakaṭikâ has taken this stanza from the Kâvyâdarça. Thus there remains but one conclusion viz that Dandin at Kâvyâd. 2, 226 ff. cites a verse of his own and that therefore *he is the real author of the Mrcchakaṭikâ*, and that this play is his third work „famous in the three worlds".

I have myself shown elsewhere [3]) that no particular stress ought to be laid on the simple fact that one and the same stanza occurs in two different works and that from this alone it would be rather hasty to draw conclusions as to the identity of their authors. I have not changed my mind since, but I think that the case is

---

[1]) Aufrecht, ZDMG. 27, p. 3.

[2]) Peterson, Actes du sixième Congrès international des Orientalistes. Leide 1885 Vol. III, 2, 426.

[3]) Göttingische gelehrte Anzeigen 1883 p. 1239 ff.

very different here. Tradition ascribes to Daṇḍin three famous works; two only are known, the Kâvyâdarça and the Daçakumâracarita. There exists besides a very famous work, the Mṛcchakaṭikâ, the author of which is unknown, but which has something in common with either of Daṇḍin's two works. A stanza of the Mrcchakaṭikâ is quoted and discussed at length in the Kâvyâdarça, in which Daṇḍin has not given but his own examples. Again the state of social life as described in the Mrcchakaṭikâ is precisely the same as that in the Daçakumâracarita, and the description agrees even in details [1]). If nothing else, this certainly shows that the authors of the Mṛcchakaṭikâ and the Daçakumâracarita must have lived at the same time and probably in the same country. That the Mṛcchakaṭikâ is not so old a play as is generally assumed, but belongs to the sixth or seventh century A. D., will, I hope, have become evident from my remarks on it published in the Göttingische gelehrte Anzeigen 1883, p. 1229 ff. [2]). Chronology therefore does not interfere. From Daṇḍin's praise of the Vaidarbhamârga Kâvyâd. 1,41 ff. Premacandra Tarkavâgîça has concluded that Dandin was a native of the Dekhan and this becomes still more probable from the reputation which according to Taylor, justly or not, Dandin enjoys in the Dekhan. His namesake, the author of the Mallikâmâruta, likewise was a dâkṣiṇâtya (Mallikâm. p. 12, 1 ff.). The commentators of the Daçakumâracarita largely quote from the Vaijayantî, a work particularly current in the South of India, and the two best MSS. of the Daçak. used by Prof. Bühler came from the Dekhan. Dandin therefore in all probability was a native of the Dekhan. That also the author of the Mṛcchakaṭikâ belonged to the South of India would become

---

[1]) *Weber*, Indische Streifen 1, 315 f. *Bühler* on Daçak. p. 57, 1. I cannot go into details here, all the less as, in spite of all my efforts, I could not yet get the new complete edition of the Daçak. published at Bombay 1884.

[2]) I herewith withdraw my remarks on Bhâsa. In 1883 I was not yet aware that all the illustrations of the Kâvyâdarça are Daṇḍin's own composition.

certain, if a gloss on Vâmana's Kâvyâlaṁkâravṛtti p. 31, 24, preserved in the MS. Bühler, Det. Rep. No. 260 fol. 18ª, should stand the test. On Vâmana's words: *Çûdrakâdiraciteṣu* this gloss remarks: *râja Komaṭiḥ Çûdrakaḥ* [1]. Unfortunately the only king Komaṭi at present known, is Komaṭi Venkâ, the Reḍḍi chief of Kondaviḍu, who apart from his time (1395—1423) is quite out of question here. The gloss, however, would prove that it is to the South of India that we must look for finding out the Çûdraka of the Mṛcchakaṭikâ; for Komaṭi is a South Indian name [2]. That MS. A of the Mṛcchakaṭikâ (Stenzler's edition) contains traces of a southern origin, I have proved long ago [3]. Strange to say, the Mṛcchakaṭikâ is not quoted much by the rhetoricians, except the stanza *limpatīva tamaḥ*, which they took from Daṇḍin. The oldest author who cites it is Vâmana, himself a native of the Dekhan, as I have shown [4] (p. 54, 5. 57, 11) and then only so late writers as Dhanika (p. 41. 63. 83. 127) Viçvanâtha (Sâhityad. p. 36. 46. 158. 191) and Vardhamâna (Ganaratnamahodadhi p. 8. 102. 233) quote it. By the Kaçmirian rhetoricians not one line of it is cited. But for Vâmana's quotations from it, we might easily be induced to think the Mṛcchakaṭikâ quite a modern work. It is not possible to prove from internal evidence, that Vâmana's Kâvyâlaṁkâravṛtti is later than Daṇḍin's Kâvyâdarça. Aufrecht's statement (Catalogus p. 207ᵇ) that

---

[1]) Above कः is written उप, but whether it belongs to this gloss or is by the same hand, I am not sure of.

[2]) *Sewell*, Archaeological Survey of Southern India Vol. II, p. 187. cfr. also Vol. I, 70. 139 and Taylor, Catalogue 3, 511. 513. No chronological inference touching Dandin, is in my opinion deducible from Kâvyâd. 2, 278 f. The passage, however, should be kept in view, since it may be useful to know to which work Daṇḍin here refers.

[3]) Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1873 p. 209.

[4]) Jenaer Literaturzeitung 1875 p. 121. Hence he like Daṇḍin prefers the Vaidarbhî riti.

Vâmana took some of his illustrations from Daṇḍin, rests on an interpolation in the Oxford MS., as has been justly remarked by Prof. Cappeller in the preface to his edition of the Kâvyâlaṁkâravṛtti (p. IX note 1). The passage is wanting also in the Pûna MSS. It might be pointed out, that Daṇḍin Kâvyâd. 1, 40 treats of only two different styles, the Vaidarbhî and Gauḍîyâ rîti, while Vâmana 1, 2, 9 distinguishes three rîtis, the Vaidarbhî, Gauḍîyâ and Pâñcâlî and that from Kâvyaprakâça 9, 4 it may be concluded that Vâmana was the first to do so. It might further be urged that Vâmana 1, 3, 23 ff. discusses three kinds of prose style, of which there is no mention in the Kâvyâdarça 1, 25 ff. Nor is it perhaps useless to state that Daṇḍin 2, 227 ff. is anxious to show that the word *iva* is also indicative of the figure *utprekṣâ*, while this is an established fact for Vâmana 4, 3, 9 [1]). In the same manner it would be possible to show that Rudraṭa generally is still fuller and more explicit than Vâmana, as, for instance, he Kâvyâl. 2, 3 ff. teaches four ritis and divides them into two classes. On the other hand, as Professor Kielhorn justly points out to me, it might seem that Daṇḍin Kâvyâd. 2, 51 criticizes Vâmana's rule 4, 2, 8. As, however, Daṇḍin's remarks have had no influence on doubtless later authors, such as Alaṭa, Kâvyaprakâça p. 362 who quotes Vâmana's examples, we are allowed to suppose the same of Vâmana himself and to presume that Daṇḍin argues against an older author whose rule was approved of by Vâmana. Indeed, all this is not sufficient for chronological inferences as long as not all the older rhetoricians are known, and it must not be forgotten that the three authors have accomplished their task from very different points of view and to a very different purpose. In my opinion Daṇḍin is older than Vâmana, but if Daṇḍin's authorship of the Mṛcchakaṭikâ should not be approved of, I cannot see how this could be shown convincingly.

---

[1]) Cappeller has failed to hit the correct reading here; read गतं चेतनद्रष्ट्र or still better with B चेतनाद्रिद्रष्टो and compare Boroogh's edition.

Vâmana's time we are now pretty sure of. At Kâvyâl. p. 10, 21 he quotes Subandhu's Vâsavadattâ, as pointed out by Professor Cappeller (Vâmana's Stilregeln, Strassburg 1880 p. 38), and p. 68, 13 Bâna's Kâdambarî, as first shown by Anundoram Borooah (Notes on Vâmana p. 1; cfr. Zachariae, Götting. gel. Anz. 1884 p. 301)[1]. Hence Vâmana cannot be older than the seventh century A.D. That he can no longer be placed in the 12th century, as Cappeller has done, has already been remarked by Bühler, who first pointed out that Vâmana is quoted by Abhinavagupta (about 1000 A.D.) as one of his authorities From Abhinavagupta's words, however, it is evident, that Vâmana was an authority already in Ânandavardhana's time. At Sahrdayâl. fol. 59a Ânandavardhana gives as an example the stanza अनुरागवती संध्या, quoted also Kâvyaprakâça p. 246. Sâhityad. p. 341. Kuvalay. p. 53a. Alamkârasâra fol. 57b. In his gloss on it Abhinavagupta informs us that the stanza is Ânandavardhana's own composition and that he composed it in deference to the different views of Bhâmaha and Vâmana: वामनाभिप्रायेणायमाक्षेपो भामहाभिप्रायेण समासोक्तिरित्यमुमाशयं हृदये गृहीत्वा समासोक्त्याक्षेपयोरिदमेकमेवोदाहरणं व्यतरद्ग्रन्थकृत् । एवमपि समासोक्तिर्वास्तु आक्षेपो वा किमनेनास्माकम् । सर्वथालंकारादिषु व्यंग्यं वाच्ये गुणीभवतीति न. साध्यमित्याशयोऽत्र ग्रन्थे गुरुभिर्निरूपित ॥ (fol. 62b). From this it follows that Ânandavardhana was a good deal younger than Vâmana. According to Râjataranginî 5, 34 Ânandavardhana became famous under the rule of Avantivarman 855—884 A.D. In the passage adduced above, however, Abhinavagupta calls Ânandavardhana *guravas*, at fol. 246b he calls him *asmadguravas* and at fol. 291b *asmadupâdhyâyas* and in both cases he directly refers to Ânandavardhana's text. If this is to be taken literally, Ânandavardhana must have been at least half a century later than Kalhana states. I am afraid that Kalhana even in this respect is not utterly trustworthy. At Râjataranginî 4, 496 he

[1]) That Subandhu and Bâna are later than Dandin, Prof. Weber (Ind. Streifen 1, 312) is inclined to conclude from their style. But from this nothing can be deducted.

says, that *Manoratha* was amongst the poets of *Jayâpîda's* court. This, however, is directly contradicted by Abhinavagupta. Ânandavardhana in the Sahrdayâloka fol. 14[b] quotes the following stanza: ॥ तथा चात्र कृत एवान्येन श्लोकः ॥

यस्मिन्नस्ति न वस्तु किं चन मनःप्रह्लादि सालकृति
व्युत्पन्नै रचितं च नैव वचनैर्वक्रोक्तिशून्यं च यत् ।
काव्यं तद् ध्वनिना समन्वितमिति प्रीत्या प्रशंसञ्जडो
नो विद्मोऽभिदधाति किं सुमतिना पृष्टः स्वरूपं ध्वनेः ॥

Âbhinavagupta in his gloss on this states at fol. 16[b] that this stanza is by *Manoratha*, a poet *contemporaneous with Ânandavardhana:* ॥ तथा चान्येनेति । ग्रन्थकृत्समानकालभाविनैव मनोरथनाम्ना कविना । Hence Manoratha is later than Kalhaṇa makes us believe. That his statement about Ratnâkara is also not quite correct, Buhler has shown (Det. Rep. p. 42 f.). At all events Vâmana was a recognised authority in the first half of the tenth century, since he is quoted as such by Pratîhârendurâja fol. 55. 59. 61, who, as we have seen above p. 11 f. lived about the middle of the tenth century. Bühler (l. c. p. 65) is inclined „to give credence to the tradition of the Kaçmirian Paṇḍits, that he was the Vâmana whom Jayâpîḍa employed as one of his ministers". From Bühler's remarks l. c. p. 72 f., however, this seems to be no real tradition, but a mere guess of the Kaçmirians which so far is without any value, though I do not deny the possibility that Vâmana may have lived in the time of that king. It must, however, be borne in mind that Vâmana, the rhetorician, in all likelihood was a native of the Dekhan and that therefore probably he has nothing in common with Vâmana, one of the authors of the Kâçikâ [1]). Against the date assigned to Vâmana by Bühler, Cappeller has entered his protest (Vâmana's Stilregeln p. III). The mention of Kavirâja and the quotations from „at all events late" poets, seem in Cappeller's opinion to preclude an earlier date than

---

[1]) *Zachariae*, Gött. gel. Anz. 1884 p. 300 is of opinion, that our Vâmana is identical with the grammarian, quoted largely in the Gaṇaratnamahodadhi.

1000 A. D. Cappeller lays particular stress on the quotations from the eighth book of the Kumârasambhava, but wrongly. Ânandavardhana knew it perfectly well and ascribed it to a *mahâkavi*. As the passage is very interesting, I give it in full (fol. 184a): द्विविधो हि कवेर्दोषः । अव्युत्पत्तिकृतोऽशक्तिकृतश्च । तत्राव्युत्पत्तिकृतो दोषः शक्तितिरस्कृतत्वात्कदाचिन्न लक्ष्यते । यस्त्वशक्तिकृतो दोषः स झटिति प्रतीयते ॥ परिकरश्लोकश्चात्र ॥

अव्युत्पत्तिकृतो दोषः शक्त्या संव्रियते कवेः ।
यस्त्वशक्तिकृतस्तस्य स झटित्यवभासते ॥

तथा हि महाकवीनामप्युत्तमदेवताविषयप्रसिद्धसंभोगशृङ्गारनिबन्धनाद्यनौचित्यमुत्तमदेवीविषयं शक्तितिरस्कृतं ग्राम्यत्वेन[1]) न प्रतिभासते । यथा कुमारसंभवे देवीसंभोगवर्णनम् । In the Alaṃkâraçekhara fol. 36b the eighth book is directly ascribed to Kâlidâsa: सा च ।

भवानीशंकरादीनां पित्रोर्वा केलिवर्णनम् ।
अत्युक्तिर्वा नासाम्यं धनाद्या स्यादनौचिती ॥

इत्यनेनोक्तास्ति । यद्यपि कुमारसंभवे कालिदासेन वर्णितमस्ति तथार्वाचीनेन[2]) न कर्तव्यम् ।

Stanza 2 of this book is quoted already by Nami in the Rudratakâvyâlaṃkâraṭippanaka fol. 175b and by Dhanika p. 76. 183; st. 5. 6. 11. 63 in Hemacandra's Alaṃkâracûḍâmaṇi fol. 13a. 6a. 15b, st. 63 besides in the Alaṃkârasarvasva fol. 105b, Alaṃkâratilaka fol. 23a, Alaṃkârodâharaṇa (MS. Bühler, Det. Rep. No. 240) fol. 35a, Sarasvatîk. p. 226. Other quotations have been verified by Prof. Weber, Ind. Streifen 2, 372. 3, 228 note 1 and by Prof. Zachariae in Jacobi's pamphlet on Kâlidâsa's epic poems: Verhandlungen des 5. Internationalen Orientalistencongresses 2, 2, 146. In this pamphlet Jacobi at all events has proved that the eighth sarga is older than the rest of the uttarakhaṇḍa and the testimonies adduced above show that in no case can it be regarded as modern. That it contains expressions which are hardly Kâlidâsa's, I have urged elsewhere[3]). It

---

[1]) MSS. ग्राम्यत्वे. Cfr. Alaṃkâracûḍâmaṇi fol. 18b: यत्तु कुमारसंभवे देवीसंभोगवर्णनं तत्कविशक्तितिरस्कृतत्वाद्ग्राम्यत्वेन न प्रतिभाति । and Sâhityad. p. 233. [2]) MS. °चीने

[3]) Göttingische gelehrte Anzeigen 1874 p. 873.

suffices to refer to Raghuvaṁça 9, 1 ff. Çiçupâlavadha 19, 98 ff. Kirâtârjunîya 15, 38. 52, in order to make it evident that the illustrations given by Vâmana p. 36. 37 need not be taken from „at all events late“ poets. Nor can Kavirâja trouble us any longer. Because Aufrecht Catalogus p. 121ª has shown that Kavirâja mentions king Muñja of Dhârâ, it is generally assumed that he lived after the tenth century. This, however, is no longer tenable. Râjaçekhara, when speaking of his family, boasts that one of his relations, Surânanda, was so proficient in diction that he beat even Tarala and Kavirâja (Bâlarâmâyaṇa 8, 19 f.). Now Râjaçekhara is not only quoted by Abhinavagupta (ZDMG. 39, 316), but also by Somadeva in his Yaçastilaka, a work written in A. D. 959, and cannot therefore be later than the beginning of the tenth century[1]). From Bâlarâmâyaṇa 9, 1 and Viddhaçâlabhañjikâ 4, 1 (ed. Calc. 1873) where Râjaçekhara is styled *Dauduki* (V. Dauhiki; Aufrecht ZDMG. 27, 77 Daurduhi), we learn that his father was *Durduka* (Dohaka, Durduba), from Viddhaç. 5, 6 that *Akâlajalada* was his great-grandfather or rather his great-great-grandfather, since Bâlar. 9, 1 he is called the fourth in descent from Akâlajalada. Surânanda therefore who Bâlar. 8, 19 is mentioned *after* Akâlajalada, probably was his great-grandfather or grandfather. If we date him back only two generations, he must have lived about the middle of the ninth century and Kavirâja therefore must be still older. As Râghavap. 1, 41 he puts himself on the same level with Subandhu and Bâṇa, he probably is not very much younger than they are and may have flourished early in the eighth century[2]). So far then nothing prevents

[1]) *Peterson*, Report for 1883/84 p. 33. 45. We should get his exact date if the stanza Bhâso Râmila° ZDMG. 27, 77 really were by Râjaçekhara. This, however, has now become doubtful. cfr. Peterson l. c. p. 58 f.

[2]) Cappeller's assertion in his translation of Max Müller's India p. 294 that I place Kavirâja in the eleventh or twelfth century, rests on a misunderstanding. In the passage adduced by him I have not given any exact date of Kavirâja, but simply referred to Lassen's and Aufrecht's statements.

us from placing Vâmana in the eighth century and if Kalhana is to be trusted, he must have been a contemporary of Udbhaṭa, whom Kalhana places in the reign of Jayâpîda 779—813 A. D. That of the later rhetoricians some followed Vâmana, some Udbhaṭa, is evident from the Alaṃkâravimarçinî fol. 162ᵃ where the two schools of the Vâmanîyâs and the Audbhaṭâs are spoken of. This also seems to me to favour the view that Vâmana was not younger than Udbhaṭa. Now Rudraṭa is everywhere quoted *after* Udbhaṭa and therefore he probably was younger than Udbhata and Vâmana, who does not quote any of his illustrations. We thus again obtain for Rudraṭa the date ascertained above p. 12 viz. about the middle of the ninth century[1]).

This date enables us to settle in some degree an important literary question. As shown in the Notes, the stanza Çṛngârat. 1, 68 occurs in the Pañcatantra 4, 9 ed. Kosegarten, 4, 8 ed. Kielhorn-Bühler. It is given in all the MSS. and forms an integral part of the story related there. Since the illustrations, as we have seen, are Rudraṭa's own composition, it follows *that the Pañcatantra in its Northern recension must be later than the middle of the ninth century A. D.* In the South Indian recension p. 73 ff. ed. Haberlandt Wien 1884 the stanza is wanting[2]). The Vetâlapañcaviṃçatikâ in which stanzas of Rudraṭa's are inserted (compare the Notes), must likewise be later than the period assigned to Rudraṭa.

There is one quotation from the Çṛngâratilaka which I have not been able to identify, in the Pratâparudriya p. 184, 12. That Rudraṭa's Çṛngâratilaka is meant, is not doubtful, since Vidyânâtha whereever he quotes from a Çṛngâratilaka refers to our work, as will be seen from the Notes. It is not, however, the fault of our

---

[1]) It cannot be made out whether the Rudra whom Bâna mentions as one of his friends (Peterson, Kâdambarî p. 51) has anything to do with our Rudraṭa. Chronology, as shown above, does not favour this view.

[2]) That the Southern recension is in every respect older, I venture to doubt.

MSS. that the passage is not found there, but Vidyânâtha's; for the subject mentioned in the verse is not at all treated in our Çriñgâratilaka and Vidyânâtha therefore, quoting probably from memory, has confounded it with an other work.

Bühler (Det. Rep. p. 67 f.) asserts that Rudraṭa's Çrngâratilaka „has been known for a long time, and has been published by Professor *Stenzler* as an appendix to the Meghadûta". This assertion, however, repeated by Peterson (Report for 1882/83 p. 14), contains a double error. The Çriñgâratilaka published by Professor *Gildemeister* in the appendix to his edition of the Meghadûta Bonn 1841, and often printed in India, has nothing to do with Rudraṭa. Tradition ascribes it to Kâlidâsa, but the real author of the 21,22 or 23 stanzas is still to be found out. With the exception of stanza 3 which is cited in the Daçarûpâvaloka p. 187, though, as it seems, not in all MSS., I have not found a single stanza of it quoted by the rhetoricians. The last stanza occurs in the Amaruçataka st. 94.

In the Sâhityad. p. 202,13 a prasthâna, called Çriñgâratilaka is mentioned, and in Oppert's Lists 2, No. 2216. 2618. 3850. 9222 a bhâṇa of this name by Râmabhadra, which sub No. 8395 is attributed to Kâlidâsa. The nâṭaka Çrngâratilaka by Rudraṭa mentioned in the Catalogue of Sanskrit MSS. in the North-Western Provinces Part IX. (Allahabad 1885) p. 16 No. 17 is doubtless the work here published for the first time. Oppert l. c. 1, No. 378 also mentions a commentary on the Râmâyana styled Çrngâratilaka by Govindarâja, which seems to be a different work from the Râmâyaṇatilaka. There exist probably still other works of the same name.

A compendium of the subject of our Çriñgâratilaka Rudraṭa has given in the 12th adhyâya of his Kâvyâlaṁkâra. As an edition of this work is promised by Professor Peterson, I have refrained from publishing it here. The Rasamañjarî of Bhânudatta entirely rests on the Çriñgâratilaka, which it amplifies.

Ruyyaka is a much more modern writer than Rudraṭa, and he has displayed a considerable literary activity, though the little trea-

tise published here is the first of his works brought to the notice of Sanskritists. From the colophon of the Sahṛdayalîlâ we are apprised that his father was *Râjânaka Tilaka* and that he himself also bore the name *Rucaka*. His father was like himself a rhetorician. From Jayaratha's Alamkâravimarçinî fol. 150[b] we learn that Tilaka wrote an *Udbhaṭaviveka* or, as it is styled at fol. 254[b], *Udbhaṭavicâra* and at fol. 160[a] Jayaratha informs us that Ruyyaka generally followed the views of his father. Ruyyaka's chief work, which is quoted very often by the later rhetoricians, is the *Alamkârasarvasva*, a very obscure and difficult work, on which Jayaratha's Alamkâravimarçinî is a commentary [1]). A second work of Ruyyaka is the *Kâvyaprakâçasamketa*, a commentary on Mammata's Kâvyaprakâça (Bühler, Det. Report No. 247. Peterson, Report for 1883/84 p. 13 ff. Götting. gel. Anz. 1885 p. 767)[2]). Peterson's combinations regarding the Kâvyaprakâça are not at all tenable, as shown by Buhler and myself[3]). A third work of his, the *Sâhityamîmâṁsâ*, Ruyyaka mentions Alamkârasarvasva fol. 22[b], and it is also referred to by Jayaratha Alamkâravimarç. fol. 162[a]. A fourth is the *Alamkârânusâriṇî* (Alamkâravimarç. fol. 66[a]. 92[b]. 93[a]. 95[a]) which according to Peterson (Report for 1883/84 p. 17 and Actes du sixième Congrès p. 364) was a commentary on Jalhana's Somapâlavilâsa, a mahâkâvyam. A fifth is the *Harsacaritavârttika*, a commentary on Bâṇa's Harsacarita (Alamkârasarvasva fol. 22[b]) and a sixth the *Çrîkaṇṭhastava* (ibid. fol. 4[b]), which according to Aufrecht, Catalogus p. 210[a] was composed in praise of the region Çrîkaṇṭha, described in the Harṣacarita, but which perhaps was rather a hymn on Çiva to whom

---

[1]) Compare Bühler, Det. Rep. p 68 and my remarks Gotting gel. Anzeigen 1885 p. 766 ff., to which the reader is referred for some details not repeated here.

[2]) A fragment of this work I have since discovered in MS. Bühler Det. Rep. No. 264

[3]) Since I have no complete copy of the Samketa at my disposal, I cannot make out the relation in which Ruyyaka stands to Alaṭa or Alaka (Peterson, Report 1883/84 p. 17 f.).

the only stanza as yet known from it is addressed (Gött. gel. Anz. 1885 p. 766). The seventh work is the *Sahṛdayalîlâ*, here edited, not because I think it an important work, but as a specimen of this kind of literary composition and because it gives some interesting details not known from elsewhere.

Ruyyaka's date has been fixed by Bühler, under the supposition that he is the Ruyyaka whom Mañkha mentions as his teacher. His time would then be the beginning of the twelfth century A.D. (Bühler, Det. Report p. 51. 68). The oldest author of known date who quotes him is Vidyânâtha in his Pratâparudriya 240, 18 f. Vidyânâtha wrote in the reign of king Pratâpa Rudra II. of Orañgal 1295—1323 A. D.[1]). In his commentary on this work Kumârasvâmin mentions a gloss on the Alaṁkârasarvasva by *Cakravartin* p. 46, 27, whom he quotes besides p. 264, 26. 315, 22. 324, 25. 329, 3. 375, 22. 389, 5, and p 320, 23 a gloss called *Saṁjîvinî* which perhaps is the title of Cakravartin's commentary. This serves to confirm my assertion that the Vimarçinî is a very late work[2]).

The edition of Rudraṭa's Çṛñgâratilaka is based on the following MSS.:

A. — A very good birch-bark MS. in the Çâradâ-character Bühler, Detailed Report No. 264, originally foll. 27, of which eight and a half are wanting viz. foll. 1. 3. 14^b (left blank) 18. 20—23. 25. There are besides some small gaps at foll. 7^b. 10^b. 11^{ab}. 12^a. 14^a. 16^b. 24^a and some leaves are injured. Size of leaves $7^1/_4 \times 8^1/_4$ inches, lines on a page 11—14.

B. — An excellent paper MS. written very well in the Devanâgarî-character. It is, I think, a Jaina MS. Bhandarkar, Report for 1882/83 No. 217. foll. 30; foll. 1 and 4 are missing.

---

[1]) *Sewell,* Archaeological Survey of Southern India II, 173. *Burnell,* Vaṁçabrâhmaṇa p. VII (where l. 2 instead of son must be read grand-son; cfr. Kumârasvâmin on Pratâpar. 123, 1 ff.). Classified Index p. 56.

[2]) Götting. gel. Anz. 1885, p. 765.

Size of leaves $10 \times 4^{1}/_{4}$ inches, lines on a page 9. It differs considerably from A. Dated samvat 1654.

C. — A paper MS. East-India-Office Colebrooke No. 1365. foll. 34, lines on a page 7. Devanâgarî-character.

D. — A paper MS. East-India-Office Colebrooke No. 1121 foll. 16, lines on a page 10—13, generally 12. Devanâgarî-character.

E. — A paper MS. Bodleian Library, Aufrecht, Catalogus p. 209 No. 491, very incorrect and apparently copied from an original in other than Devanâgarî-characters. It is not, however, without value.

For the loan of C and D I am indebted to Dr. Rost, of E to E. Nicholson Esq., the chief librarian of the Bodleian Library. To both gentlemen I beg to convey here my very best thanks.

Of these MSS. ADE and BC may be classed together. ADE with few exceptions do not give the headings before the single rules and illustrations, which are, again with a few exceptions, not numbered in AD. Whether these headings are Rudrata's is questionable. Since traces of them are found in all MSS. and since in some cases they are absolutely necessary for perspicuity's sake, I have thought it advisable to follow the MSS. BC. MS. A contains all the peculiarities of the Çâradâ-MSS. Instead of Visarga it writes *ç* before *ç* and *s* before *s*, the Jihvâmûlîya before gutturals, the Upadhmânîya before labials[1]). I have not followed it in this, though on the last two sounds my view is very different from Whitney's (Sanskrit Grammar § 69). For want of types I have been obliged to quote A's readings even in the critical notes in the usually adopted method of writing without the Upadhmâniya. It is due to the same exigency and not to an oversight that in some cases I have written the Anusvâra instead of the nasals, e. g. 1, 92 शंगा 1, 114 उल्लंघ्यापि. I have thought this preferable to disfigurements such as अङ्ग्या, उल्लङ्घ्या and so on.

---

[1]) This is written once 2, 4 also in O, which points to a Çâradâ-archetype.

In editing Ruyyaka's Sahṛdayalîlâ two MSS. were at my disposal:

A. — An excellent old paper MS. in Çâradâ-characters, Bühler, Det. Report No. 266 bound together with Bühler No. 235, beginning on fol. 37^b (in reality 38^b). fol. 37^b (38^b) has 6 lines, 38^a (39^a) has 25, 38 $(39)^b$ has 26 and fol. 39 (40) has 13 lines. Size of leaves $6^1/_4 \times 9^1/_2$.

B. — A recent Devanâgarî MS. copied incorrectly from a good archetype in Çâradâ-characters, Bühler l. c. No. 266. foll. 3. Lines on a page 12. Size of leaves $13^1/_2 \times 6$.

The numbering of the single rules, if rules they are to be called, is my own. The MSS. give a running text.

In the Notes I have taken care to give the quotations of Rudraṭa's illustrations as completely as possible. As to the rules, I have confined the references to printed works.

I have to tender my sincere acknowledgments to Professor F. Kielhorn for the kind help which he has given me by going through this Introduction and correcting it whereever this was necessary; nor would I conclude without expressing my thanks to my friend Mr. C. F. Haeseler for the liberality with which he has undertaken to publish this book.

Halle a/S., February 1886.

R. Pischel.

MISPRINTS.

p. 31, 10 read सर्वाङ्गेश्वरु°
p. 72, 5 r. °यहाः।

In printing parts of some letters and even whole letters have occasionally dropped. I have noticed: p. 4, 2 °शब्दो; p. 7, 9 गोत्स्वजं; p. 7, 11 त्यन्ये; p. 21, 5 °स्फो; p. 31, 1 °न्यगर्जं; p. 38, 3 चतुर्दिक्षु.

378

शृङ्गारी गिरिजानने सकरुणो रत्यां प्रवीरः स्मरे
बीभत्सो ऽ स्थिभिरुत्फणीति भयकृन्मूर्त्याद्भुतस्तुङ्गया ।
रौद्रो दक्षविमर्दनेन हसकृन्नग्नः प्रशान्तश्चिरा-
दित्थं सर्वरसाश्रयः पशुपतिर्भूयात्सतां भूतये ॥ १ ॥

आख्यातनामरचनाचतुरश्रसंधि-
सद्वागलंकृतिगुणं सरसं सुवृत्तम् ।
आसेदुषामपि दिवं कविपुंगवानां
तिष्ठत्यखण्डमिह काव्यमयं शरीरम् ॥ २ ॥

काव्ये शुभे विरचिते खलु नो खलेभ्यः
कश्चिद्गुणो भवति यद्यपि संप्रतीह ।
कुर्यां तथापि सुजनार्थमिदं यतः किं
यूकाभयेन परिधानविमोक्षणं स्यात् ॥ ३ ॥

1) CDE ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ 2) DE °त्फणो च भ° D °कृन्नेत्रत्रये- णाद्भुतः 3) E वृत्तविमर्दने च 4) DE °रसात्मक 5) D *om.* रचना C °रत्न° DE °रस° 6) D सुरसं 7) E. *om.* घा 9) E शुभे पि रचिते 11) D कुर्यात्तथापि E °मिद् च कारणा DE ततः

॥ अथात्मकवित्वप्रशंसा ॥

सानन्दप्रमदाकटाक्षविशिखैर्येषां न भिन्नं मनो
यैः संसारसमुद्रपातविधुरेष्वन्येषु पोतायितम् ।
यैर्निःसीमसरस्वतीविलसितं द्वित्रैः पदैः संहृतं
तेषामप्युपरि स्फुरन्ति मतयः कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ ४ ॥

॥ अथ रसस्थितिनिरूपणम् ॥

प्रायो नाट्यं प्रति प्रोक्ता भरताद्यैः रसस्थितिः ।
यथामति मयाप्येषा काव्यं प्रति निगद्यते ॥ ५ ॥

॥ अथ व्यतिरेकमुखेन रसप्रशंसा ॥

यामिनीवेन्दुना मुक्ता नारीव रमणं विना ।
लक्ष्मीरिव ऋते त्यागान्नो वाणी भाति नीरसा ॥ ६ ॥

॥ अथ स्वपाण्डित्यप्रशंसा ॥

सन्त्यं सन्ति गृहे गृहे सुकवयो येषां वचश्चातुरी
स्वे हर्म्ये कुलकन्यकेव लभते ज्ञातिर्गुणैर्गौरवम् ।
दुःप्रापः स तु कोऽपि कोविदकविर्यद्वाग्रसग्राहिणां
पण्यस्त्रीव कलाकलापकुशला चेतांसि हर्तुं क्षमा ॥ ७ ॥

[1]) *om.* DE. [2]) CD सानंदं [3]) D *om.* from विधुरे° to मतय line 5 E °धूरोषत्तेषु गोमायितं corrected to गोपा° [4]) E सहृतं [6]) *om.* DE. [9]) *om.* DE. [10]) D मुक्ता कामिनीव प्रियं विना [11]) C रागान्ना E °गान्न [12]) *om* DE; B *om.* अथ [14]) C ज्ञातैर्गु° [15]) E *om.* कोऽपि C, D1. hd., E कोविद्पतिर्य° D2. hd. corr. °द्मतिर्य° D °ग्राहिणी E °णो [16]) D पुण्य°

तस्माद्यत्नेन कर्तव्यं काव्यं रसनिरन्तरम् ।
अन्यथा रसविद्गोष्ठ्यां तत्स्यादुद्वेगदायकम् ॥ ८ ॥

शृङ्गारहास्यकरुणा रौद्रवीरभयानकाः ।
बीभत्साद्भुतशान्ताश्च काव्ये नव रसाः स्मृताः ॥ ९ ॥

रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा ।
जुगुप्साविस्मयशमाः स्थायिभावाः प्रकीर्तिताः ॥ १० ॥

निर्वेदोऽथ तथा ग्लानिः शङ्कासूया मदः श्रमः ।
आलस्यं चैव दैन्यं च चिन्ता मोहः स्मृतिर्धृतिः ॥ ११ ॥

व्रीडा चपलता हर्ष आवेगो जडता तथा ।
गर्वो विषाद औत्सुक्यं निद्रापस्मार एव च ॥ १२ ॥

स्वप्नोऽवबोधोऽमर्षश्चाप्यवहित्थं तथोग्रता ।
मतिर्व्याधिस्तथोन्मादस्तथा मरणमेव च ॥ १३ ॥

[2]) CDE शास्त्रविद्गो° C न स्यादुद्वेगदायिकं or °यिकं D ततः (sic) स्यापुद्वृद्वे-गकारक E सवत्तत स्यात् । दुगोष्टोपूद्वेगदायक (sic) C adds ॥ अथ नव रसाः ॥
[4]) CD °श्च नव काव्ये र° E नव नाट्ये र° [5]) After तथा D adds ११
[6]) B °स्मय° B adds ॥ अथ त्रयस्त्रिंशद्भावनिरूपणं ॥ [7]) CDE °धामदृश्रमाः
[8]) CDE मोह [9]) C चपला [10]) C विशाद [11]) B स्वप्नात्प्रबोधामर्षाश्चा°
C स्वप्नः प्रबोधो मर्षश्चाप्यवहित्था D सुप्तिर्विबोधो मर्षश्च ग्रवहित्था E सुप्तप्रबोधो मर्षसु व्यवहित्थमथोग्रता A मर्षश्च व्यवहित्थं [12]) D रतिर्व्या

त्रासश्चैव वितर्कश्च विज्ञेया व्यभिचारिणः ।
त्रयस्त्रिंशदमी भावाः प्रयान्ति च रसस्थितिम् ॥ १४ ॥

स्तम्भः स्वेदो ऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गो ऽथ वेपथुः ।
वैवर्ण्यमश्रु प्रलय इत्यष्टौ सात्त्विकाः स्मृताः ॥ १५ ॥

भावा एवातिसंपन्नाः प्रयान्ति रसतामभी ।
यथा द्रव्याणि भिन्नानि मधुरादिरसात्मताम् ॥ १६ ॥

संभवन्ति यथा वृक्षे पत्रपुष्पफलादयः ।
तद्वद्रसे ऽपि रुचिरा विशेषा भावरूपिणः ॥ १७ ॥

प्रायो नैकरसं काव्यं किं चिदत्रोपलभ्यते ।
बाहुल्येन भवेद्यस्तु स तद्वृत्त्या निगद्यते ॥ १८ ॥

[1]) E वितर्कस्तु [2]) E °श्चदिमे CDE प्रयांति रसासंस्थितिं B adds: त्रिविधावासनाभिमुखेन चरं । तीति व्यभिचारिणा ॥ C adds: ॥ अथ सात्त्विकभावाः कथ्यते ॥ In A the order of the stanzas is: 14. 16. 15. 18. 19. 17. 20 ff [3]) AD स्वरभेदो [4]) A °मश्रुप्रलयावित्य° AC °का मता D °या मतां [5]) A एवेति सं° [6]) C मधुराणि र° A °त्मनाम् C adds: ॥ अथ भावलक्षणं ॥ BC *ins.:* विभावेनाहृतो (C °न कृतो) यो ऽर्थस्त्वनुभावैश्च गम्यते । वागङ्गसत्त्वाभिनयैः स भाव इति संज्ञितः ॥ १७ ॥ After which B has: अथानुभावो वागङ्गसत्त्वकृत अभिनयस्वभावकः C has: कवेरन्तर्गतं भावं भावयन् भाव उच्यते । रसान् भावयति भावा ॥ १८ ॥ ॥ अथ विभावलक्षणं ॥ BC then have: बहवो ऽर्था विभाव्यन्ते वागङ्गाभिनयाश्रिताः । अनेन यस्मात्तेनायं विभाव इति संज्ञितः ॥ १८ ॥ (C ॥ १९ ॥) C then adds: अभिनय समाश्रित्यार्थानुत्पादयतीति विभावाः ॥ अथानुभावलक्षणं । वागङ्गसत्त्वकृत अभिनय एव भावकत्वादनुभावः । B has: कवेरन्तर्गतं भावं भावयन् भाव उच्यते । भावस्य लक्षणं प्रोक्तं विभावः प्रोच्यते ऽधुना ॥ १९ ॥ ॥ इति भावलक्षणं ॥ [7]) BC have before: ॥ अथ विभावलक्षणं प्रोच्यते (*om* C) [8]) B °रुचिरा [9]) C °पयुज्यते [10]) ACDE तद्वृत्या

कैशिक्यारभटी चैव सात्वती भारती तथा ।
चतस्रो वृत्तयो ज्ञेया रसावस्थानसूचिकाः ॥ १९ ॥

धर्मादर्थोऽर्थतः कामः कामात्सुखफलोदयः ।
साधीयानेष तत्सिद्धौ शृङ्गारो नायको रसः ॥ २० ॥

चेष्टा भवति पुंनार्योर्या रत्युत्थानुरक्तयोः ।
संभोगो विप्रलम्भश्च शृङ्गारो द्विविधो मतः ॥ २१ ॥

संयुक्तयोश्च संभोगो विप्रलम्भो वियुक्तयोः ।
प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च पुनरेष द्विधा यथा ॥ २२ ॥

॥ संभोगशृङ्गारस्योदाहरणम् ॥

मदनकुञ्जरकुम्भतटोपमे स्तनयुगे परितः स्फुरिताङ्गुलिम् ।
सकरजक्षतवाममपि प्रिया दयितपाणिममन्यत दक्षिणम् ॥ २३

॥ विप्रलम्भोदाहरणम् ॥

संतप्तः स्मरसंनिवेशविवशैः श्वासैर्मुहुः पञ्चमो-
द्गारावर्तिभिरापतद्भिरभितः सिक्ताश्च नेत्राम्बुभिः ।

[1]) A चैव शाश्वती भा° [2]) A °सूचकाः B margin adds here: शृंगारहास्यकरुणैरिह कैशिकी स्यात् सा सात्वतीह कथिताद्भुतवीररौद्रैः । वीराद्भुतप्रहसिते . . . . . . तो स्याद्भुता भयानकयुतारभटी कवीन्द्रैः ॥ [3]) D धर्मादर्थस्ततः कामः [4]) E °यानेव C तत्सिद्ध्यै [5]) D भवति C पुन्नार्योरत्युत्था नातिरक्तयोः D पुनार्योरत्युत्थायानु° A रत्यर्थानु° E रत्युत्थातिर° [6]) C संयोगो D °श्च पुनरेष द्विधा भवेत् [7]) D संयोगो [8]) A पुनरेव [9]) om. DE; A °शृङ्गारलक्षणं यथा C यथ संभोगशृङ्गारोदाहरणं [10]) E मत्तकुंजर° CD कुचयुगे C स्फु° A °ताङ्गुलम् [11]) BD °क्षति° E °क्षिति° [12]) om. DE; A विप्रलम्भो यथा [13]) A, Bl. hd., D संताप D °निवेशैः श्वासैर्मुहुः पंचितैः [14]) D धाराव° A सेक्ताश्च

एतस्याः प्रियविप्रयोगविधुरस्त्यक्ताधरो रागितां
संप्रत्युद्गतवह्निवारिविषमं मन्ये व्रतं सेवते ॥ २४ ॥

॥ प्रच्छन्नसंभोगस्योदाहरणम् ॥

काले विचित्रसुरतक्रमबद्धरागे
संकेतकेऽपि मृगशावदृशा रसेन ।
तत्कूजितं किमपि येन तदीयतल्पं
नाल्पैः परीतमनुकूजितलावकौघैः ॥ २५ ॥

॥ प्रकाशविप्रलम्भोदाहरणम् ॥

किं चिह्नक्रितकण्ठकन्दलवलत्पीनस्तनावर्तन-
व्यायामाञ्चितकञ्चुकं मृगदृशस्तस्यास्तदालोकितम् ।
वाचस्ताश्च विदग्धमुग्धमधुराः स्फारभ्रमन्मन्मथा
दृष्टो मानस किं स्मरस्यभिमताः सिध्यन्ति पुण्यैः क्रियाः ॥२६॥

॥ अथ नायकनिरूपणम् ॥

त्यागी कुलीनः कुशलो रतेषु कल्पः कलावित्तरुणो
धनाढ्यः ।

[1]) D °विधुरत्यक्ता° B °स्यक्ता° E रागतां [2]) D °उद्गतमवारि° [3]) *om.* DE; A प्रच्छन्नो यथा C ॥ अथ प्रच्छन्नसंभोगोदाहरणं ॥ [4]) A काले BCDE °शात्र° In A from बद्ध° to p. 8, 11 दृशो is wanting [6]) Bl. hd. °तुल्पं [7]) E °तमनुकूजितपत्रिवर्गो २५ B °लावर्गा° [8]) *om.* DE; C अथ प्रच्छन्नविप्रलंभोदाहरणं [9]) CDE °लद्वलत्पी° C °स्तनारम्भन° D °स्तनोत्पलान° [10]) D °माञ्चितं कंचुकं C °दृशामन्यामतदा° D °लोकन [11]) C °स्यभिमावस्था° [13]) *om.* DE; C ॥ अथ स्वरूपमाह ॥

भव्यः क्षमावान्सुभगोऽभिमानी स्त्रीणां मतज्ञः किल नायकः स्यात् ॥ २७ ॥

॥ तस्य नायकस्य भेदा उच्यन्ते ॥

तस्यानुकूलदक्षिणशठधृष्टा इत्यमत्र चत्वारः ॥
भेदाः क्रिययोच्यन्ते तदुदाहृतयश्च रमणीयाः ॥ २८ ॥

॥ अथानुकूललक्षणम् ॥

अनुकूलतया नार्या सदा त्यक्तपराङ्गनः ।
सीतायां रामवत्सोऽयमनुकूलः स्मृतो यथा ॥ २९ ॥

॥ अथानुकूलस्योदाहरणम् ॥

अस्माकं सखि वाससी न रुचिरे ग्रैवेयकं नोज्ज्वलं
नो वक्रा गतिरुद्धतं न हसितं नैवास्ति कश्चिन्मदः ।
किं त्वन्येऽपि जना वदन्ति सुभगोऽप्यस्याः प्रियो नान्यतो
दृष्टिं निक्षिपतीति विश्वमियता मन्यामहे दुःस्थितम् ॥ ३० ॥

॥ अथ दक्षिणलक्षणम् ॥

यो गौरवं भयं प्रेम दाक्षिण्यं पूर्वयोषिति ।
न मुञ्चत्यन्यचित्तोऽपि ज्ञेयोऽसौ दक्षिणो यथा ॥ ३१ ॥

[1]) CE क्षमो स्थिरहृचिः सुभगा C मतः सुभगवागिह ना° D स्त्रीणामभीष्टस्त्विह ना° E मत' शुभजचा इह ना° [2]) *om.* DE; C भेदानाह ॥ चत्वारो नायकाः ॥ [5]) *om.* DE; C ॥ अत्र क्रमेण अनुकूलादिलक्षणं ॥ [6]) D अनुरक्तश्च यो ना° E अतिरक्ततया ना° D रामचन्द्रो [8]) *om.* DE; C °कूलोदा° [11]) From न्ये to कश्चियो stanza 41 deest in B. E किं चान्यो corr. to चान्ये D प्यस्याः पतिर्नान्यतो C नानातो [12]) CE दुस्थितं [13]) *om.* DE; C अन्यदक्षि°

॥ अथ दक्षिणोदाहरणम् ॥

सैवास्य प्रणतिस्तदेव वचनं ता एव केलिक्रिया
भीतिः सैव तदेव नर्म मधुरं पूर्वानुरागोचितम् ।
कान्तस्याप्रियकारिणी च भवती तं वक्ति दोषाविलं
किं स्यादित्यमहर्निशं सखि मनो दोलायते चिन्तया ॥ ३२ ॥

॥ अथ शठलक्षणम् ॥

प्रियं वक्ति पुरोऽन्यत्र विप्रियं कुरुते भृशम् ।
मुक्तापराधचेष्टश्च शठोऽसौ कथितो यथा ॥ ३३ ॥

॥ अथ शठोदाहरणम् ॥

सरलतरले श्रावां तावद्वङ्कश्रुतशालिनौ
पुनरिह युवां सत्यं शिष्टं यदत्र कृतागसि ।
प्रणयिनि जने रन्तुं युक्तं न वेति वतावयो-
र्ध्रुवमुपगते कर्णौ प्रष्टुं कुरङ्गदृशो दृशौ ॥ ३४ ॥

कोपात्किं चिदुपानतोऽपि रभसादाकृष्य केशेष्वलं
नीत्वा मोहनमन्दिरं दयितया हारेण बद्ध्वा दृढम् ।

[1]) *om.* DE [3]) C °तिरसैव E मधुरं C पूर्व्वोनु° [4]) C कांतस्य प्रिय° E °कारिणीव भवती [6]) om. DE [8]) D मुक्तांपराधचेष्ठमु E °चेष्टमु sec. hd. corr. °श्च C °ष्टश्च कुटिलो मा (sic) शठो यथा [9]) *om.* DE; C अथ कुटिलोदा° [10]) C श्रात्रां C, D1. hd, E °श्रुति° [11]) E तदत्र [12]) E प्रणयिनि पुनर्युक्तं रंतु भवति वतावयो. C जन रंतु D जने युक्तं रंतुं [13]) C °दृशोर्दृशौ ॥ ३० ॥ तथा च शठोदाहरणं ॥ With दृशौ A recommences [14]) A °नते CD °गतो A केशेषुलं (sic) [15]) D वठो

भूयो यास्यसि तद्गृहानिति मुहुः कण्ठार्धरुद्धाक्षरं
जल्पन्त्या श्रवणोत्पलेन सुकृती कश्चिद्रहस्ताड्यते ॥ ३५ ॥

॥ अथ धृष्टलक्षणम् ॥

निःशङ्कः कृतदोषो ऽपि निर्लज्जस्ताडितो ऽपि सन् ।
मिथ्यावाग्दृष्टदोषो ऽपि धृष्टो ऽयं कथितो यथा ॥ ३६ ॥

॥ अथ धृष्टोदाहरणम् ॥

जल्पन्त्याः परुषं रुषा मम बलाच्चुम्बत्यसावाननं
गृह्णात्याशु करं करेण बकुशः संताड्यमानो ऽपि सन् ।
आलीनां पुरतो दधाति शिरसा पादप्रहारान्नतो
नो जाने सखि सांप्रतं प्रणयिनी कुप्यामि तस्मै कथम् ॥ ३७ ॥

धिक्कां धूर्त गतत्रप प्रणयिनी सैव त्वया राध्यतां
यस्याः पादतलाकृतिं तव हृदि व्याख्यात्यसौ यावकः ।
इत्युक्तो ऽपि न नाम मुञ्चति यदा पादावयं दुर्जनो
मिथ्यावादविचक्षणः किमपरं कुर्यां वयस्ये तदा ॥ ३८ ॥

॥ अथ नर्मसचिवलक्षणम् ॥

गूढमन्त्रः शुचिर्वाग्मी भक्तो नर्मविचक्षणः

1) AD यास्यति A कण्ठाव्रुद्धा° 3) *om.* ADE; C धृष्टं ल° 4) E ऽपि विलक्षस्तर्जितो C निर्लज्जस्तर्जितो 5) D धृष्टो सौ 6) *om.* edd. 7) D पुरुषं 8) D *om.* from मानो ऽपि सन् to तस्मै l. 10 9) E °प्रहारं नतो 10) CE प्रणयिने 11) C प्रमूर्त्तं 12) A °तलाहतं D पात्रकः 13) D इत्युक्तो A नामि C *om.* पादा 14) E वयस्यास्तदा 15) *om.* ADE 16) D °वांघो A नमुचि°

स्यान्नर्मसचिवस्तस्य कुपितस्त्रीप्रसादकः ॥ ३९ ॥

पीठमर्दो विटश्चापि विदूषक इति त्रिधा ।
संभवेत्प्रथमस्तत्र नायिकानायकानुगः ॥ ४० ॥

एकविद्यो विटः प्रोक्तः क्रीडाप्रायो विदूषकः ।
स्वव्रपुर्वेषभाषाभिर्हास्यकारी स्वकर्मवित् ॥ ४१ ॥

एषां प्रबन्धविषये व्यवहारः प्रायशो भवेत्प्रचुरः ।
प्रत्येकमुदाहृतयस्तथापि काश्चिन्निदर्श्यन्ते ॥ ४२ ॥

॥ पीठमर्दो यथा ॥

विमुञ्चामुं मानं सफलय वचः साधु सुहृदां
मुधा संतापेन ग्लपयसि किमङ्गं स्मरभुवा ।
प्रियं पादप्रान्तप्रणतमधुना मानय भृशं
न मुग्धे प्रत्येतुं प्रभवति गतः कान्तहरिणः ॥ ४३ ॥

॥ विटो यथा ॥

प्रणयिनि भृशं तस्मिन्मानं मनस्विनि मा कृथाः

[1]) C स नर्मसचिवस्याख. E °सचिव. स्तस्य D °प्रसाधकः C adds: नर्मसचिवस्या त्रयः प्रकारा यथा ॥ [2]) D विटश्चैव E विटाश्चेव [3]) F नायको नाय° [4]) With कविद्यो B recommences. B प्रोक्तो [5]) E स्वत्रपु° A °वेष° A स्वकर्मकृत् BE च नर्मवित्; in margin of B a gloss स्वकर्मकृत् D च कर्मवित् [6]) AC एषां स्वकर्मवि° E °षयो A व्याहारः; om. प्रचुरः [7]) B °न्निगद्यते C °न्निगद्यते D काश्चित्प्रदर्श्यते [8]) om. DE; B ॥ अथ पीठमर्दूदलक्षणं ॥ C ॥ पीठमर्दूदः ॥ [9]) A मानं सह यदि व° [11]) E पादे प्रा° [12]) C om. न A स्वाय° [13]) om. DE; B ॥ अथ विटस्योदाहरणं ॥ C ॥ विट ॥ [14]) A °शं मान तस्मिन्मन°

किमपरमतो युक्तायुक्तैर्विना च्वमुना तव ।
अयमपि भवेत्संप्रत्येव त्वयानलसंनिभः
सरसबिसिनीकन्दच्छेदच्छविर्मृगलाञ्छनः ॥ ४४ ॥

॥ विदूषको यथा ॥

दूरात्कन्दलितैर्हृदि प्रविततैः कण्ठे लुठद्भिर्हठा-
द्वक्त्रे संकटनासिकासरलितैर्निर्यद्भिरत्यूष्मभिः ।
निःश्वासैः पृथुमन्मथोत्थदवथुर्व्यक्तो तवाविदितो
मिथ्यालम्बितसौष्ठवे कृतमतः कोपेन कान्तं प्रति ॥ ४५ ॥

स्वकीया परकीया च सामान्यवनिता तथा ।
कलाकलापकुशलास्तिस्रस्तस्येह नायिकाः ॥ ४६ ॥

॥ तत्र स्वकीयालक्षणम् ॥

पौराचाररता साध्वी क्षमार्जवविभूषिता ।
मुग्धा मध्या प्रगल्भा च स्वकीया त्रिविधा मता ॥ ४७ ॥

[1]) DE °रमितो D युक्तायुक्तं विना [3]) B सरसकदलो° A °भिसिनो° D °विसिनो° E सरविसनो° D °लांछनं [4]) om. CDE; B ॥ यथ विदूषकोदाहरणं ॥ [5]) B प्रचन्तितैः; in margin प्रवितते. is noticed [6]) C सफर° ABE °तरलितै°; in B the v. r. °सर° is noticed [7]) CE निश्वा° AC °र्थकरतया° D त्वयात्रे° [8]) CDE °ष्ठवे B °ष्ठवेन खिन्नत. D कृतमितः [9]) C om. परकीया A °कीयापि [10]) ADE °स्तस्येति E नायकाः [11]) om. ADE [12]) C योगाचार° A °रक्ता After this line D ins.: संपत्तौ च विपत्तौ च मरणे च न मुंचति । या स्वीया तां प्रति प्रेम जायते पुण्यकर्मणः

॥ अथ मुग्धालक्षणम् ॥

मुग्धा नववधूस्तत्र नवयौवनभूषिता ।
नवानङ्गरहस्या च लज्जाप्रायरतिर्यथा ॥ ४८ ॥

॥ अथ मुग्धाया नवयौवनोदाहरणम् ॥

गतं कर्णाभ्यर्णं प्रसरति तथाप्यक्षियुगलं
कुचौ कुम्भाकारौ तदपि चिबुकोत्तम्भनरुची ।
नितम्बप्राग्भारो गुरुरपि गुरुत्वं मृगयते
कथं चित्रो तृप्तिस्तरुणिमनि मन्ये मृगदृशः ॥ ४९ ॥

॥ अथ मुग्धाया नवानङ्गरहस्योदाहरणम् ॥

यथा रोमाञ्चो ऽयं स्तनभुवि लसत्स्वेदकणिको
यथा दृष्टिस्तिर्यक् पतति सहसा संकुचति च ।
तथा शङ्के ऽमुष्याः प्रणयिनि दुरास्वादितरसं
न मध्यस्थं चेतः प्रगुणरमणीयं न च दृढम् ॥ ५० ॥

॥ अथ मुग्धाया लज्जाप्रायरत्युदाहरणम् ॥

विरम नाथ विमुञ्च ममाञ्चलं

[1]) *om.* DE; A *om.* अथ [3]) AC °रहस्यापि In B margin the v. r. नवानंगा रहस्यापि is noticed; D नमारंगरहस्यापि and places l. 6 before l. 5; E नवोनंगा रहस्यापि [4]) om. ABDE; C ॥ मुग्धायौवनोदाहरणं ॥ [6]) BCD कुम्भारुभौ AD चिबु° A °त्तम्बन° [8]) B °रुणिमनि D °मणि [9]) *om.* AE; B *om.* अथ C °नगस्योदा° D ॥ मुग्धिया वनंगरहस्योदाहरणं ॥ [10]) E has before यपि च । E °त्रि नवस्वेद° D लसत्स्वेद° [12]) A मन्ये A °रसे [13]) A यथाध्यास्थं चेतः C मध्यचेत. A न तु [14]) om. AE; CD °रत्योदा°

शमय दीपमिमं समया सखीम् ।
इति नवोढवधूवचसा युवा
मुदमगादधिकां सुरतादपि ॥ ५१ ॥

॥ पुनरपि मुग्धासुरतस्वभावमाचष्टे ॥

सकम्पा चुम्बने वक्त्रं हरत्येषावगूहिता ।
परावृत्य चिरं तल्प आस्ते रन्तुं च वाञ्छति ॥ ५२ ॥

॥ इममेवार्थमुदाहरणतया निरूपयति ॥

अपहरति यदास्यं चुम्बने श्लिष्यमाणा
वलति च शयनीये कम्पते च प्रकामम् ।
वदति च यदलक्ष्यं किं चिदुक्तापि भूयो
रमयति सुतरां तच्चित्तमन्तर्नवोढा ॥ ५३ ॥

॥ अथ मुग्धानुनयोपायमाह ॥

मुग्धामनुनयत्येव मृदूपायेन सान्त्वयन् ।
नातिभीतिकरैर्वाक्यैर्निर्बन्धैर्बालभीपितैः ॥ ५४ ॥

[1]) E दीपमियं BDE सखी C सखी. [3]) BCD °चिरं [4]) om. ADE; C मुग्धाया सुरतभावमा° [5]) A सकम्पं [6]) ACE तल्पे A चास्ते [7]) om. ADE; B ॥ मुग्धालक्षणा ॥ [9]) D चलति E ग्लनि E om. च [10]) C om. च B यदलक्ष्यं; in margin the v. r. यद्दृक्ष्यं (sic) is intimated. D यदलक्ष E यदलक्ष्यं BE °दुक्तानि [11]) B सुरताति चि°; in margin the r. of the text is noticed. D सुतरां तं कान्तमंतर्न° E सुरतांतमि° C °मंतरं न° [12]) om. AE; C ॥ अथ मुग्धाया अनुनयनमाह ॥ D मुग्धाया अनुनयोपायमाह [13]) A °मुग्ध-मनेत्र BE मुग्धामनुनयत्येव [14]) A °करैर्मित्रैर्नि° B °करैर्वाक्यैर्निर्बंधै° C °करै-र्वाक्यैर्निर्बंधैर्बाल° D °करैर्मित्रैर्निबंधैर्बाल° E °करैर्जोति निर्बंधैर्बाल° BD °भाषितैः

॥ अथ मुग्धाया अनुनयोदाहरणम् ॥

सरति सरसस्तीरादेषा भ्रमद्भ्रमरावली
सुमुखि विमुखी पद्मे मन्ये तवास्यपिपासया ।
इति निगदिते किं चिद्व्रीत्या विवर्तितकंधरा
वदनकमले बाला भर्त्रा चिरं परिचुम्बिता ॥ ५५ ॥

॥ अथ मुग्धामानप्रकारमाह ॥

अन्यां निषेवमाणे तु यदि कुप्यति सा प्रिये ।
रोदित्यस्याग्रतः स्वल्पमनुनीता च तुष्यति ॥ ५६ ॥

॥ तथैवोदाहरणम् ॥

मन्यौ कृते प्रथममेव विकारमन्यं
नो जानती नववधू रुदती परं सा ।
धूर्तेन लोचनजलं परिमृज्य बाढं
संचुम्ब्य चाधरदलं गमिता प्रसादम् ॥ ५७ ॥

1) *om.* AE; D मुग्धाया अनुनयोदा. 2) A सरगि सरसज्ते° C सरसो । तीरादे° A भ्रमन्भ्रम° 3) A जिमुखे 4) D निगदितं स्रत्रा गो° 5) C *om.* बाला E puts भ° before बा° C *om.* परि 6) *om* AE; B *om.* अथ D *om.* अथ and आह 7) ACD °माने ACDE पि यदि A सा कु° 8) D रोदित्यंकलाता E रोदित्येवाग्रतः कि चिद्नु° D °नीता प्रसीदति 9) *om.* AE; D तथ्योदा° (sic) 10) C मंती 11) C परे 12) D लोचनयुतं (sic) AE गाढं BC बाढं D बाटं 13) A °दले; above द with small letters त is written; D °तले E °दले

॥ अथ मध्यालक्षणम् ॥

आरूढयौवना मध्या प्रादुर्भूतमनोभवा ।
प्रगल्भवचना किं चिद्विचित्रसुरता यथा ॥ ५८ ॥

॥ अथ मध्यासंपूर्णताद्रूपयोदाहरणम् ॥

तरत्तारं चक्षुः क्षपयति मुनीनामपि दृशः
कुचद्वंद्वाक्रान्तं हृदयमहृदः कान्त कुरुते ।
गतिर्मन्दीभूता हरति गमनं मन्मथवता-
महो तन्व्यास्तुल्यं तरुणिमनि सर्वं विजयते ॥ ५९ ॥

॥ अथ मध्यामनोभवाविर्भावोदाहरणम् ॥

दृष्टिः स्निह्यति निर्भरं प्रियतमे वैदग्ध्यभाजो गिरः
पाणिः कुन्तलमालिकाविरचने त्यक्तान्यकर्माश्रयः ।
वक्त्रं संव्रियते पुनः पुनरिदं लीलालसं गम्यते
जाता सुभ्रु मनोरमा तव दशा कस्मादकस्मादियम् ॥ ६० ॥

1) *om.* AE; D *om.* अथ C मुग्धा° 2) B मुग्धा superscr. मध्या 3) BD चित्ता चित्र° 4) *om.* AE; B *om.* अथ and adds आद C मध्यापूर्णताद्रूपयोदाहरं D मध्यासंपूर्णोद° (sic, all) 5) BE क्षिपयति In B margin the v. r. मन. for दृश. is given 6) B °हृदयकान्त D °हृदं कं तु कु° E °हृद 2. hd. हृदं 7) C वा i. of गमनं D °थभूता- 8) B °मपि corr. in margin 9) *om.* AE; BC *om.* अथ C ॥ मध्याकामाविर्भावोदाहरणं ॥ 10) E has before इति च । Instead of l. 10 A reads: धारूदे त्रिदृशिस्मरस्वच्छिवयपासे निरूक्तिः पुरा cfr. Ind. Sprüche 1079 C वैदग्ध्या° गिरा 11) ACE कान्तं D काम- i. of पाणि. A °पालिका° AC °र्मां कर: DE °र्माग्रहः 12) A वक्तत्पाच्छितये C वक्त. संवृयिते D चक्षुः संवृ° E वक्तः सं° A लोलानं

॥ अथ मध्याया. किं चित्प्रगल्भवचनोदाहरणम् ॥

सुभग कुरवकस्त्वं नो किमालिङ्गनोत्कः
किमु मुखमदिरेच्छुः केसरो नो हृदिस्थः ।
त्वयि नियतमशोके युज्यते पादघातः
प्रियमिति परिहासात्पेशलं का चिदूचे ॥ ६१ ॥

॥ अथ विचित्रसुरताया मध्याया उदाहरणम् ॥

कान्ते तथा कथमपि प्रथितं मृगाक्ष्या
चातुर्यमुद्धतमनोभवया रतेषु ।
तत्कूजितान्यनुवदद्भिरनेकवारं
शिष्यायितं गृहकपोतशतैर्यथा स्यात् ॥ ६२ ॥

॥ अथ मध्याप्रौढत्वरतिस्वरूपनिरूपणम् ॥

गाढं व्याप्रियते कान्तं पिबतीव रतौ प्रियम् ।
विशतीव तदङ्गेषु मुह्यतीव सुखे यथा ॥ ६३ ॥

1) *om.* AE; BC *om.* अथ D °ल्भोदा° 2) ADE कुरव° 3) BD °रेषु, corr. B margin A केसरो 5) C °हासात्पे° 6) *om.* AE; BC *om.* अथ D has only: मध्याविभ्रमोदाहरणं 7) E has before: यदि च । E °स्यात् 8) B तत्कूजितं मृदुवद° superscr. the r. of the text; A °नुवदद्भिर° C °वद° 10) D गृहकपोत° BE °र्यथास्या 11) *om.* AE; B *om* अथ 12) A गाढ C गाढ B व्याप्° corr. in margin ABD प्रिय° AE रताभिरम् B रतं प्रियं, in margin: रतं रतेरिति पाठ. C रतं प्रिय D रतायां in margin corr. to रताद्यं 13) C मज्जतीव सुखं D सुखेर्यथा ॥

॥ तथैवोदाहरणम् ॥

कृत्वानेकविधां रसेन सुरते केलिं कथं चिचिरा-
त्प्राप्तान्तःसुखमीलिताक्षियुगला स्विद्यत्कपोलस्थली ।
सुप्तेयं किल सुन्दरीति सुभगः स्वैरं तथैवास्वज-
द्गाढानङ्गविमर्दनिःसहवपुर्निद्रां सहैवागतः ॥ ६४ ॥

॥ अथ मध्यात्रयभेदस्वरूपमाह ॥

सा धीरा वक्ति वक्रोक्त्या प्रियं कोपात्कृतागसम् ।
मध्या वदत्युपालम्भैरधीरा परुषं तथा ॥ ६५ ॥

॥ तत्र धीरामध्योदाहरणम् ॥

उपेत्य तां दृढपरिरम्भलालस-
श्चिरादभूः प्रमुषितचारुचन्दनः ।
धृताञ्जनः सपदि तदक्षिचुम्बना-
दिहैव ते प्रिय विदिता कृतार्थता ॥ ६६ ॥

॥ अथ मध्यामध्योदाहरणम् ॥

यत्रार्कायितमिन्दुना सरसिजैरङ्गारपुञ्जायितं

[1]) *om.* AE [2]) A °विधिं B °विधा, B केलोः D केलीं [3]) A प्राप्या-न्तस्सुखमोलिताक्ष° [4]) A सुन्दरेति A °वास्वज- [5]) C गाढा° D गाढालिंग° DE, B margin स एवागतः [6]) *om.* AE; B ॥ मध्याया त्रयं भेदस्वरूपमाह ॥ C ॥ अथ मध्यादित्रयस्वरूपमाह ॥ D अथ मध्याभेदत्रयस्वरूपमाह [8]) ACD रोदितु° E रोदतु° A परुषं ACE यथा [9]) *om.* AE [10]) D °लालसां चि° [11]) ABE °मूत्प्रमु° E °मुषित° [12]) B क्ततांजनः but above क्त is written धृ A तदक्ष° [13]) E °हैव मे त्वयि A कदर्थता [14]) *om.* ADE; B *om.* अथ मध्या [15]) D places st. 67 after st. 69. D °ना कुवलयैरंगा°

क्रुद्धायां मयि नाथ ते कदलिकाकाण्डैरलातायितम् ।
कालोऽन्यः खलु कोऽपि सोऽमृतमयो ज्ञातो विपा-
त्माधुना
धिक्कां धूर्त विनिर्यदश्रुरबला मोहं वदन्ती गता ॥ ६७ ॥

॥ अथाधीरामध्योदाहरणम् ॥

सार्धं मनोरथशतैस्तव धूर्त कान्ता
सैव स्थिता मनसि कृत्रिमभावरम्या ।
अस्माकमस्ति न कथं चिदिहावकाश-
स्तस्मात्कृतं चरणपातविडम्बनाभिः ॥ ६८ ॥

॥ अथ प्रगल्भालक्षणम् ॥

लब्धायतिः प्रगल्भा स्यात्समस्तरतिकोविदा ।
आक्रान्तनायका बाढं विराजद्विभ्रमा यथा ॥ ६९ ॥

॥ तत्र लब्धायतिप्रागल्भाया उदाहरणम् ॥

सेयं पङ्कजिनी मृणाललतिकामादाय यस्याः प्रियो

1) B °दंडैर° 2) D यो मृतमयः सो य वि° 4) In B margin the v. r. धिक् चाटूनि वि° is mentioned A वहन्ती 5) *om.* AE; B *om.* अथ C अथ धीरा° D अथ अधीरामध्या 6) A सार्द्धं 7) A सैवास्ति ते BC सैवास्थिता E स्थिति· 8) D न हि किं चिदि° 9) D *om.* तस्मा 10) *om.* AE; D *om.* अथ C °ल्भाल° 11) C लब्धापति D लब्धा पतिं A *om.* स्यात् A समस्ता AE °रत° D adds ११ 12) A गाढं D बाढं A विराजद्भ्रमरा After st. 69 D has st. 67 13) *om.* AE; B *om.* तत्र D has प्रगल्भा उदा (sic, all)

हारं मे कुरुते पयोधरतटे प्रत्यग्रताराहुचिम् ।
वन्धूकं च तदेतदालि विदलच्छलेन सीमन्तितं
सर्वाशाविजिगीषुपुष्पधनुषो बाणश्रियं धास्यति ॥७०॥

॥ अथ समस्तरतिकोविदाप्रगल्भोदाहरणम् ॥

यत्र स्वेदलवैरलं विलुलितैर्व्यालुप्यते चन्दनं
सच्छेदैर्मणितैश्च यत्र रणितं निह्नूयते नौपुरम् ।
यत्रायात्यचिरेण सर्वविषयाः कामं तदेकाग्रतां
सख्यस्तत्सुरतं भणामि धृतये शेषा तु लोकस्थितिः ॥७१॥

॥ अथाक्रान्तनायकाप्रौढाया उदाहरणम् ॥

स्वामिन्भङ्गुरयालकं सुतिलकं भाले विलासिन्कुरु
प्राणेश त्रुटितं पयोधरतटे हारं पुनर्योजय ।
इत्युक्त्वा सुरतावसानसुखिता संपूर्णचन्द्रानना
स्पृष्टा तेन तथेति जातपुलका प्राप्ता पुनर्मोहनम् ॥७२॥

[1]) C °धरयुगे ADE °हुचम् [2]) D विलसच° [3]) C बाणाश्रयं [4]) *om.* ADE; BC *om.* अथ C °रते को° [5]) CE स्वेदलवैरलं A विलुलि° D विगुलि° [6]) C सच्छेदे° D सच्छेदै° A *om.* यत्र A *om.* नि B निह्नूयते A, B 2. hd. corr., C नूपुरम् E हेमैपुरं (sic) corr. 2. hd. margin नूपुरः [7]) A °विषय× C तदेकाग्रतां A °ग्रता [8]) E सख्यस्तं सु° A भणामि E धृतये C शेषं D तु [9]) *om.* AE; BD *om.* अथ CD °नायकायाः [10]) C स्वामिन्भुंगुरयालकं D स्वामिन्भुगुर° E °न्भंगुरितालकं CDE सतिलकं A भाले C लाले DE भाले A विला· (gap) E विलास corr. from °सि [11]) C °धरयुगे हारं पुनर्योजय [12]) D इत्युक्त्वा E इत्युक्ते E °ता संपूर्णचंद्रा° [13]) A स्पृष्टा तेन

॥ अथ विरात्रद्धिभ्रमाप्रगल्भोदाहरणम् ॥

मधुरवचनैः सभ्रूभङ्गैः कृताङ्गुलितर्जनै-
रलसवलितैरङ्गन्यासैर्मनोभवबन्धुभिः ।
असकृदसकृत्स्फारस्फारैरपाङ्गविलोकनै-
स्त्रिभुवनजये सा पञ्चेषोः करोति सहायताम् ॥७३॥

॥ अथ रताकुलप्रौढास्वरूपं निरूप्यते ॥

निराकुला रतावेषा द्रवतीव प्रियाङ्कके ।
कोऽयं कान्ते रतं किं वा न वेत्त्यतिरसाग्यया ॥७४॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

धन्यास्ताः सखि योषितः प्रियतमे सर्वाङ्गलग्नेऽपि याः
प्रागल्भ्यं प्रथयन्ति मोहनविधावालम्ब्य धैर्यं महत् ।
अस्माकं तु तदीयपाणिकमलेऽप्युन्मोचयत्यंशुकं
कोऽयं का वयमत्र किं च सुरतं नैव स्मृतिर्जायते ॥७५॥

॥ अथ धीराप्रगल्भालक्षणम् ॥

कृतदोषेऽपि सा धीरा तस्मिन्नाद्रियते रुषा ।
आकारसंवृतिं चापि कृत्वोदास्ते रतौ यथा ॥७६॥

[1]) *om.* AE; BD *om.* अथ B सविभ्रमाप्रगल्भाया उदाह° D सविभ्रमा° C °विभ्रमप° [2]) D सुभ्रू° D °नैः [3]) E रभसवलि° BD °सैर्मदोत्सवबन्धुभिः [4]) A °त्स्फाराहारैर° CE °लोकितै- [6]) *om.* AE; BCD *om.* अथ D रसाकुला° C निरूपयन्ति [7]) BD °कुलरता° AD °वेशा CD द्रवंतीव [8]) ACE कान्ति ACD न वेत्ति च D रसा तथा [9]) *om.* AE; D तथैवोदा [12]) D °चयंतं° [13]) A किं च रतं C सरतं C नैवा E नैवं [14]) *om.* ADE [15]) E सत° [16]) A आकारं सं° E °रः सं° C चाप D कृत्वो°

॥ तत्र धीराप्रगल्भाया रुपोदाहरणम् ॥

यद्वाचः प्रचुरोपचारचतुरा यत्सादरं दूरतः
प्रत्युत्थानमिदं स्वहस्तनिहितं यद्भिन्नमप्यासनम् ।
उत्पश्यामि यदेवमेव च मुहुर्दृष्टिं सखीसंमुखीं
तच्छङ्के तव पङ्कजाक्षि बलवान्कोऽप्यप्रसादो मयि ॥७७॥

॥ अथ कृतदोषप्रगल्भोदाहरणम् ॥

यत्पाणिर्न निवारितो निवसनग्रन्थिं समुद्ग्रन्थय-
न्भ्रूभेदो न कृतो मनागपि मुहुर्यत्खण्ड्यमानेऽधरे ।
यन्निःशङ्कमिवार्पितं वपुरहो पत्युः समालिङ्गने
मानिन्या कथितोऽनुकूलविधिना तेनैव मन्युर्महान् ॥७८॥

॥ अथ मध्याप्रगल्भाधीरालक्षणम् ॥

मध्या प्रतिभिनत्त्येनं सोल्लुण्ठैः साधुभाषितैः ।
अधीरा तु रुषा हन्ति संतर्ज्य दयितं यथा ॥७९॥

[1]) *om.* AE; D *om.* तत्र B °ल्भाया लक्षणं C तत्र धीरायाः प्रग° D धीरायाः प्रगल्भायाः रु° [2]) C यद्वाचश्चतु° AE यत्साग्रहं D यत्संभ्रमा [3]) A °हस्त न हि° C °हतं [4]) E °ष्टिः A °सम्मुखं B °सन्मुखी C °सन्मुखां D °युन्मुखीं E °सन्मुखा [5]) BE तत् शंके E किं तव [6]) *om.* ADE; BC *om.* अथ C कृतदोषे प्रियतमे रुतौ सर्व्वदुष्कायया: (sic) प्रगल्भाय (sic) उदाहरणं [7]) AC °तो पि वसन° D °दूगुंथन- [8]) A °भङ्गो C °भगो E °गपि तया यत्संउय° [9]) D यन्नीशंकमिवा° AC यन्निश° [10]) D मानिन्याः [11]) *om.* AE; B *om.* अधीरा C °धीरलक्षणोयोदाहरणो D margin मध्याप्रगल्भालक्षणं. In B °ल्भाल° is corr. from °ल्भोदाहरणं [12]) C प्रतिभपात्येन A सोलुपठं C सोल्लुंठं E सोल्लुठं C चाटुभा° [13]) AD अधीरा पुरुषं C च रुषा E पहृषं

॥ अथ मध्याप्रगल्भोदाहरणम् ॥

कृतं मिथ्यावादैर्विरम विदितः कामुक चिरा-
त्प्रियां तामेवोच्चैरभिसर यदग्रैर्नखपदैः ॥
विलासैश्च प्राप्तं तव हृदि पदं रागबहुलै-
र्मया किं ते कृत्यं ध्रुवमकुटिलाचारपरया ॥ ८० ॥

॥ अथाधीराप्रगल्भोदाहरणम् ॥

सा बाढं भवतेत्युक्तेति निबिडं संयम्य बाह्वोः स्रजा
भूयो द्रक्ष्यसि तां शठेति परुषं निर्भर्त्स्य संतर्ज्य च ।
आलीनां पुर एव निकृतिपरः कोपाद्रणन्नूपुरं
मानिन्या चरणप्रहारविधिना प्रेयानशोकीकृतः ॥ ८१ ॥

एकाकारमता मुग्धा पुनर्भूश्च यतो ऽनयोः ।
अतिसूक्ष्मतया भेदः कविभिर्नोपदर्शितः ॥ ८२॥

मध्या पुनः प्रगल्भा च द्विविधा परिभिद्यते ।
एका ज्येष्ठा कनिष्ठान्या नायकप्रणयं प्रति ॥ ८३॥

1) *om.* ACE; D *om.* अथ 2) A अलं मि° ACDE विदितं 3) B तामेवेचैःर° E °वोचैर° 4) AE °बहुलैः 5) मया ते किं कृ 6) *om.* AE; C ॥ इ (i. e. इति) मध्याप्रगल्भोदाहरणं ॥ अथ धीराप्रगल्भोदाहरणं ॥ D अधीरा प्रगल्भा उदा° (*om.* अथ) 7) B बाढं D बाढं E बाढं D भवतः प्रियेति *edd.* निबिडं (D °डं) A बाह्वोः D बठ· 8) CD द्रक्ष्यसि E *om.* निर्भ° B सभाज्य D twice संतर्ज्य 9) B कोपाचलन्नू° 10) D कामिन्या B 1. hd. °ण्याधार° C adds: ॥ इति धीराप्रगल्भोदाहरणं । प्रियं प्रति प्रति । 11) D °कारा मता D ततो 12) C अनसू° भेदे A कविभिर्न प्रकाशितः C °भिर्न प्रदर्शितः E °भिर्नात्र दर्शित. 13) A मध्या C मुग्धा A °ल्भा वा विविधा परिभाष्यते B द्विधाप्तो D द्विधा सापि च भिद्यते E द्विधा सा परि° 14) C adds: अथ मध्याप्रगल्भयो नयिकत्व (sic) चेष्टामाह

उपरोधात्तया स्नेहात्सानुरागोऽपि नायकः ।
चेष्टते तां प्रति प्रायः कलासु कुशलो यथा ॥ ८४ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

त्वदक्षिणी कुवलयबुद्धिरेत्यली
हृणाध्म्यदं तदिति निमील्य लोचने ।
ततो भृशं पुलकितगण्डमण्डलां
युवापरां निभृतमचुम्बदङ्गनाम् ॥ ८५ ॥

॥ अथ स्वकीयालक्षणम् ॥

संपत्तौ च विपत्तौ च मरणे या न मुञ्चति ।
सा स्वीया तां प्रति प्रेम ज्ञायते पुण्यकारिणः ॥ ८६ ॥

॥ अथान्यदीयाद्विधालक्षणम् ॥

अन्यदीया द्विधा प्रोक्ता कन्योढा चेति ते प्रिये ।
दर्शनाच्छ्रवणाद्वापि कामार्ता भवतो यथा ॥ ८७ ॥

[1]) E °रागापि नायिका [2]) चेष्टेत E कुशला [3]) *om.* ADE; C adds च [4]) B त्वद्दृ° D °त्यलोता [5]) A हृणाद्म्यदं C °ध्य° [6]) B °मंडलौ C °ला [7]) A युग्रांप° B °मनुंचदंगनां corr. in margin. After this st. D ins. *दृगञ्जारमतालोके etc. = Amaru st. 16 (Ind. Sprüche no. 2937; v. 2 निमील्य दृशितवी° v. 3 गूढोल्ल°)* [8]) *om.* ADE; C *om.* अथ C स्वकीया° [9]) C मरणे च विमुञ्चति D च न E वि न [10]) BCD या E तं [11]) *om.* ADE; C ॥ अथ परकीयालक्षणं ॥ द्वेविधं च । [12]) B चान्यदीया C तत्प्रिये D ते मते [13]) D दर्शनात् श्रवणाद्वापि E दर्शनात श्रव° C °च्छ्राव°

॥ अथ कन्योदाहरणम् ॥

किमपि ललितैः स्निग्धैः किं चित्किमप्यभिकुञ्चितैः
किमपि वलितैः कन्दर्पपून्हसद्भिरवेक्षणैः ।
अभिमतमुखं वीक्षां चक्रे नवाङ्गनया तथा
ललितकुशलोऽप्यालीलोको यथातिविसिस्मिये ॥ ८८ ॥

॥ अथ कामार्तान्यदीयाकन्योदाहरणम् ॥

निशमय्य वह्निर्मनोरमस्वरमैक्षिष्ट तथापरा यथा ।
तिलमात्रकमप्यमून्न हि श्रवणेन्दीवरलोचनान्तरम् ॥ ८९ ॥

॥ अथ प्रियदर्शनादधिगतरतिसुखपरवधूदाहरणम् ॥

कस्याश्चित्सुभग इति श्रुतश्चिरं य-
स्तं दृष्ट्वाधिगतरतेर्निमीलिताक्ष्याः ।
निस्पन्दं वपुरवलोक्य सौविदल्लाः
संतेपुर्विधुरधियो निशान्तवध्वाः ॥ ९० ॥

1) *om.* ADE; BC *om.* अथ C प्रियदर्शनकामार्तान्यदीयकन्योदा° 2) D चलितैः E 1. hd. वलि° corr. 2. hd. AE °यति° C *om.* गि 3) A चलि° D ललि° A कन्दर्पपूर्वहंस° D °पंषु ह° 4) B °गतया; above या is written न 5) A कलनकुशलो D °सिस्मरे E °गिस्मये 6) *om.* ADE; BC *om.* अथ; C °दीयक° 7) D विनिशम्य BD वह्नि° C *om.* वह्नि BC °मनोरम D °मनोगतं B स्वरमैक्षिट corr. in margin; C मियमैक्षिट D चिरमैक्षिट 8) A तृपया° D °न्दीवर° 9) *om.* ADE; C °नाधिगतसुखपर° 10) A कस्याश्चित्सुभग इति चिरं श्रुतो यस्तं 11) D दृष्ट्वाप्यधिकतर निमी° E दृष्ट्वा धिग° C °क्षा 12) D निस्पंदं 13) C °वधूः

॥ गुणश्रवणादत्यन्तानुरागिणी परवधूः स्वचित्तं प्रत्याह ॥

काश्यंजागरसंतापान्यः करोति श्रुतोऽप्यलम् ।
तमेव दुर्लभं कान्तं चेतः कस्माद्दिदृक्षसे ॥ ९१ ॥

साक्षाच्चित्रे तथा स्वप्ने तस्य स्याद्दर्शनं त्रिधा ।
देशे काले च भंग्या च श्रवणं चास्य तद्यथा ॥ ९२ ॥

॥ तत्र साक्षात् ॥

सत्यं सन्ति गृहे गृहे प्रियतमा येषां भुजालिङ्गन-
व्यापारोच्छलदच्छमोहनजला जायन्त एणीदृशः ।
प्रेयान्कोऽप्यपरोऽयमत्र नियतं दृष्टेऽपि यस्मिन्वपुः
स्वेदोज्जृम्भणकम्पसाध्वसमुखैः प्राप्नोति कां चिद्दशाम् ॥ ९३ ॥

॥ अथ चित्रगतसुभगमवलोक्य स्वसखीं प्रति स्वरूपमाचष्टे ॥

चित्रं चित्रगतोऽप्येष ममालि मदनोपमः ।
समुन्मूल्य बलाल्लज्जामुत्कण्ठयति मानसम् ॥ ९४ ॥

[1]) *om.* ADE; C °सव° C प्रति प्राह [3]) A दुर्भगं E °दृक्षसे B adds: ॥ परवधूसुभगा त्रिधा ॥ [4]) A साक्षात्स्वप्ने तथा चित्रे D °र्शनं यथा [5]) *om.* C; D काले तथा भ° D *om.* 2. च A धास्य [6]) *om.* ADE; C °यथा [7]) A प्रणयिनो D °लिंगनं [8]) E व्यापा । राउझ्लद° A ध्यायन्त [9]) AC सुकृती i. of नियतं C दृष्टो B तस्मि° [10]) A °ज्जृम्बणा° [11]) *om.* AE; B *om.* from स्व° C °मवालोक्य स्वसखी प्रति स्वस्वरू° D has: चित्रगतोदाहरणं अथ चित्रगतं सुभगमवलोक्य स्वसखी प्रति स्व° [12]) A चित्रं चित्र° E येषः D ममालिर्मदनो° [13]) D समुन्मील्य E बलान् ल A *om.* ति

॥ अथ मुग्धायाः स्वप्नसमागते प्रियतमे प्रणयकोपविलाससचेष्टितोदाहरणम् ॥

मुग्धा स्वप्नसमागते प्रियतमे तत्पाणिसंस्पर्शना-
द्रोमाञ्चाञ्चितया शरीरलतया संसूच्य कोपात्किल ।
मा मा वल्लभ संस्पृशेति सहसा शून्यं वदन्ती मुहुः
सख्या नो हसिता सचित्तमसकृत्संशोचिता प्रत्युत ॥९५॥

॥ सौधादिप्रवेशान्नायकमवलोक्य रहः सहचरी सुभगां प्रति कथयति ॥

स्फारस्फुरत्प्रदीपं सौधं मधु सोत्पलं कलं गीतम् ।
प्रियसखि सकलमिदं तव विफलं यदि नो वसेत्सोऽत्र ॥९६॥

॥ अथ परमाह्लादकारिचन्द्रोदयादिकमासाद्य रहः सहचरी तदभिप्रायमाचष्टे ॥

विकसति कैरवनिकरे सरति च सरसीसमीरणे सुतनु ।
चुम्बत्यम्बरमिन्दौ तव तेन विना रतिः कीदृक् ॥९७॥

॥ अथ भङ्गीभणितिहृदाहरणम् ॥

अञ्जननिकरस्तु दृशोस्तव कुचयोः पत्त्रभङ्गकं च वृथा ।

1) *om.* ADE; BC *om.* अथ C °गमे C प्रणायकोपविलालसचेष्टि° 2) C °गमे A °सन्दर्शना- E °संदर्शने रो° 3) C °चांचितशरीर° A संयोज्य D संकूच्य E संकुच्य 4) AD मा मां E मा मा संस्पृश वल्लभेति D सून्यं E शून्ये B वदंती D हदंती 5) C सचितमहसात्° E °त्संसूचिता 6) *om.* ADE; C °प्रदेशरामपतीयक° B सहचरीं C *om.* प्रति 7) B स्फारस्फु° A °रस्पुत्प° A, B 1. hd., CE °लं च ACE कलगी° 8) A *om.* तत्र A सफलं भवेयदि गो त्र C सफलं यदि दृश्यते सो त्र D सफल किल (sic) यदि भजे सो यत्र E सफलं खलु यदि भजे न सोऽत्र B वसेत्सो य 9) *om.* ADE; B ॥ अथ सहचरी प्रति प्रोक्तं ॥ C °दया- दिद्मा° 10) A विकसित° A °समेरणे 11) C तन विरतिः 12) *om.* ADE; C °भणतेह° 13) A अतन° B 1. hd. °निकरस्तु corr. 2. hd. C अनतिरस्तु दृशोस्ते E अञ्जनिरमुदृशस्ते A कुचयोश्चोन्नतिरल मा भवतु । C कुचयोरभञ्जनिरसभे व तु मुग्धे E कुचयोरभञ्जनिरलंभग्न मुग्धे

यदि दृश्यते न स युवा निर्भरमालिंग्यते नो वा ॥ ९८॥

॥ अथ प्रियसमागतान्यदीयकन्यास्वरूपनिरूपणम् ॥

द्रष्टुं वक्तुं च नो कन्या रक्ता शक्नोत्यमुं स्फुटम् ।
पश्यन्तमभिजल्पन्तं विविक्तेऽपि ह्रिया यथा ॥ ९९॥

॥ तथैवोदाहरणम् ॥

कामं न पश्यति दिदृक्षत एव भूम्ना
नोक्तापि जल्पति विवक्षति चादरेण ।
लज्जास्मरव्यतिकरेण मनोऽधिनाथे
वाला रसान्तरमिदं ललितं बिभर्ति ॥ १००॥

विज्ञातनायिकाचित्ता सखी वदति नायकम् ।
नायको वा सखीं तस्याः प्रेमाभिव्यक्तये यथा ॥ १०१॥

॥ तत्र नायकं प्रति नायिकाभिप्रायसूचकवाक्योदाहरणम् ॥

कण्टकिततनुशरीरा लज्जामुकुलायमाननयनेयम् ।
तव कुमुदिनीव वाञ्छति नृचन्द्र वाला करस्पर्शम् ॥१०२॥

[1]) A स हि दृ° न हि युवा C *om.* न D स न [2]) *om.* ADE; C *om.* प्रिय C °दीक° [3]) A रन्तुं C रंतुं D रतुं [4]) A पश्यन्त· भि° C °मपि ज° A जिवक्ते AC °क्ते लज्जया यथा [5]) *om.* ADE; B अथ त° C तथैव तदुदा° [6]) C कृदि क्षत एव E *om.* from त एव to ति l. 2 [7]) D चाधरेण [9]) C adds: ॥ अथ सखीवाक्यं च ॥ [10]) BE °नायका° C °चिंता [11]) E प्रेम्णोऽभि° [12]) *om.* AE; B ॥ तत्र नायकसखीं प्रति नायिकोचे ॥ D *om.* वाक्य [13]) B °राल्लज्जा° [14]) C कुमुदीव D कुमुदिनीवाकांक्षति

॥ ततः सखीं प्रति नायकवाक्यम् ॥

संतापयन्ति शिशिरांशुरुचो यदेते
संमोहयन्ति च विनिद्रसरोजवाताः ।
यत्स्विद्यते तनुरियं च तदेष दोषः
सख्यास्तवैव सुतनु प्रचुरत्रपायाः ॥ १०३ ॥

॥ अथ मुग्धाचेष्टितलक्षणम् ॥

अपश्यन्तीव सा कान्तं स्फारिताक्षी निरीक्षते ।
दूरादालोकयन्त्येव सखीं स्वजति निर्भरम् ॥ १०४ ॥

निर्निमित्तं हसन्ती च सखीं वदति किं चन ।
सव्याजं सुन्दरं किं चिद्गात्रमाविष्करोति च ॥ १०५ ॥

सख्या प्रस्थापितां मालां काञ्च्यादि रचयेत्पुनः ।
चेष्टां च कुरुते रम्यामङ्गभङ्गैः शुभैर्यथा ॥ १०६ ॥

॥ अथ प्रियतमे ऽनुरागदृष्टिविशेषोदाहरणम् ॥

[1]) *om.* ADE; B तत्र [2]) A यत्ताप° E वयत्तार° D °रांशुकरा B margin. corr. यदेताः C यदैते [3]) DE मां मोह° D सरोजविनिद्रवाताः [4]) B, C 1. hd. यत्स्विद्यते D स एष दोषः E °रिय स च दोष एष [6]) *om.* ADE; B *om.* अथ BC °चेष्टितोदाहरणं [7]) A अपश्यन्ती तु कामार्ते C अपश्यत च D अपश्यंती तु E अपश्यंतं तु C स्फारिता° [8]) A °दर्शेव CE °यत्येषा D °लोकयंत्यत्र C सखीस्वजन [9]) A वदन्तीव B हसतीव [10]) AE सव्याजसु° BCDE °विःकरोति [11]) C *om.* stanza 106; A सख्यापि स्था° B margin: स्वस्थानं स्थापयेन्मा D सख्योपपादितां E सख्यादिस्थापित माला A स्थापि' थाला [12]) A रम्यां सङ्गभङ्गेषु° [13]) *om.* AE; B ॥ प्रियतमे नुरागमयादृ ॥ C ॥ प्रियतमे नुरागादृ° D ॥ प्रियतमे नुरागाभिव्यञ्जकादिविशे°

अभिमुखगते तस्मिन्नेव प्रिये बहुशो वद-
त्यवनतमुखं तूष्णीमिव स्थितं मृगनेत्रया ।
अथ किल चलच्छीलालोलं स एव तथेक्षितः
कथमपि यथा दृष्ट्या मन्ये कृतं श्रुतिलङ्घनम् ॥१०७॥

॥ अथ प्रियतममुद्दिश्यानुरागाभिव्यञ्जकप्रियसखीसमालिङ्गनोदाहरणम् ॥

तिर्यग्वर्तितगात्रयष्टिविषमोद्वृत्तस्तनास्फालना-
च्चुट्यन्मौक्तिकमालया सपुलकस्वेदोल्लसद्गण्डया ।
दूरादेव विलोकयत्यभिमते तद्वक्त्रदत्तेक्षणं
दुर्वारस्मरया तया सहचरी गाढं समालिङ्गिता ॥१०८॥

॥ उद्धतमन्मथोत्थचेष्टितोदाहरणानि श्लोकत्रयेणाह ॥

अनिमित्तं यद्विहसति निष्कारणमेव यत्सखीं वदति ।
दयितं विलोक्य तदियं शंसति तदधीनमात्मानम् ॥१०९॥

प्रादुष्यद्भुजमूलकान्तिललितामुत्क्षिप्य दोर्वल्लरीं
वल्गत्पीनपयोधरस्थलचलन्मुक्तावलीसुन्दरम् ।

1) AD यस्मिन्नेव 2) B त्यनवत° C °मेवास्थितं 3) B चलल्लज्जा° 4) A दृष्ट्रा C मन्ये दृष्ट्वा A कृति 5) om. ADE; BC om. अथ; B only: ॥ सहचरीसमालिंगनोदाहरणं ॥ 6) AB तिर्यग्वर्त्तित° D °मो वृ° CDE °त्तन-त्रुट्य° 7) A सुपुल° D सपुलकं A °द्गात्रया 8) A °कय ·भि° C °भिहंते 9) ACE °स्मरतापया C प्रियसखी 10) om. ADE; B उद्यन्मन्मथचेष्टा श्लोकत्रयेण 11) E यदसति A om. ति BCE नि.कार° AC om. यत् A यद्वदति 12) C तदिदं 13) B °कांतिकलताम्° D °कांतिललिताम्° A °दूप दो° 14) A °स्थल ·ल° C °चलान्मु° D °लुब्मु° E °लुलन्मु°

अङ्गुल्यग्रचलत्कलापवलयध्वानोपहूतस्मरं
तन्व्याः कुञ्चितलोचनं विजयते तत्कर्णकण्डूयनम् ॥११०॥

सखीऽवतंसं रशनां च किं चित्प्रियं समालोक्य समासजन्ती।
पुनस्तरां मा मुकुदो ददाति प्रत्यङ्गमावासमिव स्मरस्य ॥१११॥

व्याजृम्भणोल्लसितदन्तमयूखजालं
व्यालम्बमौक्तिकगुणं रमणे मुदेव।
ऊर्ध्वं मिलद्भुजलतावलयप्रपञ्च-
सत्तोरणं हृदि विशत्यपराध्युवास ॥११२॥

अन्योऽपि करोत्येतत्सर्वमुद्धतमन्मथा
दुरवस्था पुनः कान्तमभियुङ्क्ते स्वयं यथा ॥११३॥

॥ तद्वचनोदाहरणम् ॥

उल्लंघ्यापि सखीवचः समुचितामुत्सृज्य लज्जामलं

[1]) BE अंगुल्या प्रचलत्क° B °त्कपोल° A °लापि° D °लापविलसध्वा-
नोप° A °वस्थानो° C °ध्वानो° E °त्कलापवलयध्वानो° [2]) A तन्व्या C सख्या·
D तन्व्याः A °चनं समभवत्कर्णस्य क° [3]) BCDE रसनां D तयालोक्य E
सदालोक्य AC समाश्रयन्ती D समासृजती [4]) D पुरस्तरां A प्रत्यग्रम° AC °मावास°
[5]) A °मयूखमाल- B °मरीचिजालं C °जाल E मयूखजाल [6]) BD व्यालंबि E
व्यालं।बे C रमणेन CDE मुदेव [7]) B ऊर्ध्वमि° D ऊर्ध्व लसद्भुजलतावलतावलय°
[8]) A सन्तोरणं D सतो° In A the r. विशत्य° is intimated. B वसत्य°
CE विशत्य° AC °रा व्युदासे E ऽध्यवास [9]) C °तत्पूर्व° A °मुधत° B °मुद्धत
D °मुधत° A °थात् [10]) D दूरावस्थं C °स्था च ता ABDE °युङ्क्ते [11]) *om.*
ADE; B तद्वचने श्लोकः [12]) A समुदितामुल्लङ्घ्य लज्जानदो B समुचितमुत्सृज्य
लज्जाभरं CE °तामुत्सृज्य C लज्जाम् (sic)

क्षिप्त्वा भीतिभरं निरस्य च निजं सौभाग्यगर्वं मनाक् ।
आज्ञां केवलमेव मन्मथगुरोरादाय नूनं मया
त्वं निःशेषविलासिवर्गगणनाचूडामणिः संश्रितः ॥११४॥

॥ एतस्याः प्रियदर्शने सुखानुभवस्वरूपम् ॥

चक्षुर्मीलति सानन्दं नितम्बः प्रस्रवत्यपि ।
वेपते च तनुस्तन्व्यास्तस्यास्तद्दर्शने यथा ॥११५॥

॥ तथैवोदाहरणम् ॥

मीलन्मन्थरचक्षुषा परिपतत्काञ्चीग्रहव्यग्रया
गाढानङ्गभरस्रवज्जघनया कम्पोपरुद्धाङ्गया ।
सर्वाङ्गश्वथुकारको ऽप्यबलया संकेतके कौतुका-
दास्तां रन्तुमहो निरीक्षितुमपि प्रेयान्न संभावितः ॥११६॥

॥ अथ नायकं प्रति मुग्धावस्थाभिव्यञ्जकसखीवचनेन लक्षणोदाहरणान्याह ॥

नाभियुङ्क्ते स्वयं कन्या मुग्धत्वाद्दुःस्थितापि तम् ।
तदवस्थां तु कान्ताय तत्सखी कथयेद्यथा ॥११७॥

1) C त्यक्त्वा E भित्वा 2) B धात्ता D °दाय मूर्ध्ना मया 3) A °विलास° E °लासं सिवगणना° C °गणनं BE °मणे 4) *om.* ADE; B ॥ अथ प्रियदर्शनानुबंधः ॥ C °भवस्व° 5) B दिग्गालोकास्यसंश्रोयो नितं प्रश्रवत्यपि A नितम्बं 6) E °स्तन्वो तस्या° 7) *om.* ACDE 8) D परिलसत्कां° 9) In B the r. गाढानन्द° is mentioned; AE °स्रवद्गमणया BD °स्रवन्त° 10) A सर्वाङ्गं च° B सर्वांनं C सर्वांगि E सर्वांगं CD °कारके E °कारका ऽप्य° 12) *om.* ADE; B only ॥ नायकं प्रति मुग्धावस्था ॥ C °व्यञ्जक° C °णोदाहरणोचाह 13) BCD °युङ्क्ते E °युङ्क्ति B °द्दुरिथ° CD °त्वादुरिथ° A ताम् 14) ACE तदवस्था A तत्सखे

निःश्वासेषु स्खलति कदलीवीजनं तापसंप-
न्नेत्राम्भोभिर्घटिति पतितैः सूच्यते तत्स्तनान्तः ।
तस्याः किं चित्सुभग तदभूत्तानवं त्वद्वियोगा-
द्येनाकस्माद्वलयपदवीमङ्गुलीयं प्रयाति ॥११८॥

अनन्यशरणा स्वीया स्तद्धार्या पराङ्गना ।
अस्यास्तु केवलं प्रेम तेनैषा रागिणी मता ॥११९॥

॥ अथ वेश्यालक्षणम् ॥

सामान्यवनिता वेश्या सा वित्तं परमिच्छति ।
निर्गुणेऽपि न विद्वेषी न रागः स्याद्गुणिन्यपि ॥१२०॥

तत्स्वरूपमिदं प्रोक्तं कैश्चिद्ब्रूमो वयं पुनः ।
बलवत्यानया युक्त्या तासामप्यनुरागिताम् ॥१२१॥

शृङ्गाराभास एव स्याद्यदि ता रागवर्जिताः ।
तद्व्यापारोऽथ वा तासां स्मरः किं भक्तितो बकैः ॥१२२॥

[1]) BDE निश्वा° A निश्वासे यत्स्खलति A °वेजनं C *om.* संप B °म्भोभि स्थगितपतितैः D नेत्राभोभिश्चिरनिपतितैः A °र्फटिति E °भिः स्थिमितिपतिते E सिच्यते टाहि स्त° A सूच्यते · · नान्त. B °ते च स्त° B तास° [3]) E °योर्गो येना° [5]) A स्वेया धनहार्या C चनहार्या A तेनैवां C रागिणो [7]) *om.* BDE; A ॥ अथ वेश्या वर्ण्यते ॥ [9]) E पि न च द्वेषो A विद्वेष्यो AD नानुरागो गुणेष्वपि (D गुणि°) C न दोषः स्यान्नानुरागो गुणिन्यपि [10]) A कश्चिद्ब्रूमो [11]) A त्रलवनया° CE वर्णयत्यनया (C °त्या) A युक्ता नासा° E तन्यामप्य° AE °रागिता [12]) AC °रभास E °भास D तां रागवर्जितां B °र्जिता [13]) E न व्यापारो BCD बकैः

तस्मात्तासामपि क्वापि रागः स्यात्किं तु सर्वदा ।
धनार्थं कृत्रिमैर्भावैर्ग्राम्यान्व्यामोहयन्ति ताः ॥१२३॥

लिङ्गी प्रच्छन्नकामश्च नर्मन्यश्च षण्ढकः ।
सुखप्राप्तधनो मूर्खः पितृवित्तेन गर्वितः ॥१२४॥

इत्यादीन्प्रथमं ग्राम्याञ्ज्ञात्वाकृष्य च तद्धनम् ।
अपूर्वा इव मुञ्चन्ति तानेतास्तापयन्ति च ॥१२५॥

किं तु तासां कलाकेलिकुशलानां मनोरमम् ।
विस्मारितापरस्त्रीकं सुरतं ज्ञायते यथा ॥१२६॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

गाढालिङ्गनपीडितस्तनतटं स्विद्यत्कपोलस्थलं
संदष्टाधरमुक्तसीत्कृतमतिभ्राम्यद्भ्रु नृत्यत्करम् ।
चाटुप्रायवचो विचित्रभणितं घातैर्नखैश्चाङ्कितं
वेश्यानां धृतिधाम पुण्यधनुषः प्राप्नोति धन्यो रतम् ॥१२७॥

[1]) B स्यात्किं न AC सर्वथा [2]) A °ग्राम्यान्संमोह° C °भावै ग्राम्यं भावै व्यामोहयंति ताः E °ग्रीम्य व्या° [3]) B प्रच्छन्नभावश्च AC नर्मन्यश्च A शण्टक BC संडयः D षंडकः E खंढकः [4]) E मूर्खः B पितृवत्तेन E दर्प्पित: [5]) B इत्यादि प्रथमं ज्ञात्वा ग्राम्यद्रुर्यंति तद्धनं C इत्यादि प्र° ग्राम्य ज्ञात्वाकृत्य च D °म ग्राम्यान् ज्ञात्वाकृत्य च E इत्यादि प्र° ग्राम्या ज्ञात्वाकृ° [6]) D अपूर्वमिव E अपूर्वानिव [7]) C °केलिः [8]) A विस्मितानां पर° [9]) *om.* ACDE [11]) D संदृ° B °तमनि° C तमभिभ्रांत्या प्रनृत्य° D °तमभिभ्राम्यद्रु E °तमभीभ्राम्रु [12]) D corr. °भणितं D घातैः स्तनैश्चांकितं E घातैर्नखैश्चाश्रितं [13]) A °धनुषा C °धनुषो AC धन्यो रतं सेवते

॥ पुनरपि वेश्याप्रशंसा प्रोक्तत्रयेण ॥

ईर्ष्या कुलस्त्रीषु न नायकस्य निःशङ्ककेलिर्न पराङ्गनासु ।
वेश्यासु चैतद्वितयं प्ररूढं सर्वस्वमेतास्तदहो स्मरस्य ॥१२८॥

कुप्यत्पिनाकिनेत्राग्निज्वालाभस्मीकृतः पुरा ।
उज्जीवितः पुनः कामो मन्ये वेश्याविलोकितैः ॥१२९॥

आनन्दयन्ति युक्त्या ताः सेविता घ्नन्ति चान्यथा ।
दुर्विज्ञेयाः प्रकृत्यैव तस्माद्वेश्या विषोपमाः ॥१३०॥

॥ अथ नायिकानामानि ॥

स्वाधीनपतिकोत्का च तथा वासकसज्जिका ।
अभिसंधिता विप्रलब्धा खण्डिता चाभिसारिका ॥१३१॥

प्रोषितप्रेयसी चैव नायिकाः पूर्वसूचिताः ।
ता एवात्र भवन्त्यष्टाववस्थाभिः पुनर्यथा ॥१३२॥

॥ अथ स्वाधीनपतिकालक्षणम् ॥

यस्या रतिगुणाकृष्टः पतिः पार्श्वं न मुञ्चति ।
विचित्रविभ्रमासक्ता सा स्वाधीनपतिर्यथा ॥१३३॥

---

1) *om.* ACDE 2) A ट्च्छा C कुल° B तु 3) B वैश्यासु C वर्तिं 5) A यज्जी° D पुनर्मारो A °वलोकनैः BC °वलोकितै D °विलोकनै 6) C °यासु° A युक्त्यारताम् B सेविता. C नान्यथा 7) A तस्माद्वेश्या BD °वमा 8) *om.* ADE; B यथात्र स्वस्वनायिकालक्षणम् C यत्र 9) A °पतिकोत्का च E °पतिकुत्का च A तथा · · सक° 10) D *om.* अभि A *om.* ता E *om.* वि DE °ब्धा च C °नाभिचा° 11) D चेति E नायका. 12) D एता एवमवंत्य° 13) *om.* ADE 15) D विविभ्रमतत्ता कृता B °मासक्ता स्वाधीनपतिका यथा

॥ तथोदाहरणम् ॥

लिखति कुचयोः पत्त्रं कण्ठे नियोजयति स्रजं
तिलकमलिके कुर्वन्गण्डादुदस्यति कुन्तलान् ।
इति चटुशतैर्वारं वारं वपुः परितः स्पृश-
न्विरहविधुरो नास्याः पार्श्वं विमुञ्चति वल्लभः ॥१३४॥

॥ अथोत्कालक्षणम् ॥

उत्का भवति सा यस्याः संकेतं नागतः प्रियः ।
तस्यानागमने हेतुं चिन्तयत्याकुला यथा ॥१३५॥

॥ अथोत्कोदाहरणम् ॥

किं रुद्धः प्रियया कया चिदथ वा सख्या समुद्वेजितः
किं वा कारणगौरवं किमपि यन्नात्रागतो वल्लभः ।
इत्यालोच्य मृगीदृशा करतले संस्थाप्य वक्त्राम्बुजं
दीर्घं निःश्वसितं चिरं च रुदितं क्षिप्ताश्च पुष्पस्रजः ॥१३६॥

॥ अथ वासकसज्जालक्षणम् ॥

1) *om.* ACDE 2) BCDE पत्रं 3) A कुर्वन्नागादु° C कुर्वन् रागादु° D कुर्वन्नर्वागुद्° E कुर्वन सर्वादु° B °दुदस्य च 4) C वयः A स्पृशद् 5) B यस्याः C चास्याः B न मुंचति 6) *om.* ADE; B *om.* लक्षणं 7) A उत्का ACE यस्या AE वासके 8) D तस्याः ना° D चिंतयंत्या° 9) *om.* cdd. 10) C ममोद्वेजितः D ममोद्वे° E ममोद्वे° B °जितः 11) A यन्नायारतिर्जल्पलभः C यन्नागतो DE यन्नापागतो 12) D °लोक्य 13) A निश्वसितं B निश्वसितं C निश्वसितो D निःश्वसित E दीर्घनिश्वसितं C च रुचिर 14) *om.* ADE: B वासकशय्याया ल°

भवेद्वासकसज्जासौ सज्जिताङ्गरतालया ।
निश्चित्यागमनं भर्तुर्द्वारेक्षणपरा यथा ॥१३७॥

॥ अथ वासकसज्जोदाहरणम् ॥

दृष्ट्वा दर्पणमण्डले निजवपुर्भूषां मनोहारिणीं
दीपार्चिःकपिशं च मोहनगृहं त्रस्यत्कुरङ्गीदृशा ।
एवं नौ सुरतं भविष्यति चिरादद्येति सानन्दया
कामं कान्तदिदृक्षया विलसिता द्वारे दृगारोपिता ॥१३८॥

॥ अथाभिसंधितालक्षणम् ॥

निरस्तो मन्युना कान्तो नमन्नपि यया पुरा ।
दुःस्थिता तं विना साभिसंधिता कथिता यथा ॥१३९॥

॥ अथाभिसंधितोदाहरणम् ॥

यत्पादप्रणतः प्रियः परुषया वाचा स निर्वासितो
यत्सख्या न कृतं वचो जडतया यन्मन्युरेको धृतः ।

[1]) D भवेद्वा सज्जा सा D °ज्जता° A °लये [2]) A निश्चत्या° D °क्षया परा [3]) om. ACDE; B ॥ वासकसज्जोदाहरणं ॥ [4]) C om. मण्डले C °वपुरूपां [5]) B °कपिशा B °गृहे E °गृह तन्व्या कु° [6]) D न. C सुतरां [7]) B कान्तदिदृ° A तिलकिता C तिलधिता DE °क्षयातिलालिता (D °ता) [8]) om. ADE; B om. लक्षणं [9]) A यया पुन. C पुरा यथा D पुनः [10]) B दुःस्थिता C °संधितेति मता यथा A कथिता बुधै. [11]) om. CDE; B om. अथ A only ॥ यथा ॥ [12]) A प्रिया D पति. E पुरुषया B निर्वासितो D निर्वासितो [13]) D यन्मन्यु इत्याहृत. A वृतः

पापस्यास्य फलं तदेतदधुना यच्चन्दनेन्दुद्युति-
प्रालेयाद्रिसमीरपङ्कजविसैर्गात्रं मुहुर्दह्यते ॥ १४० ॥

॥ अथ विप्रलब्धालक्षणम् ॥

प्रेष्य दूतीं स्वयं दत्त्वा संकेतं नागतः प्रियः ।
यस्यास्तेन विना दुःस्था विप्रलब्धा तु सा यथा ॥ १४१ ॥

॥ अथ विप्रलब्धोदाहरणम् ॥

यत्संकेतगृहं प्रियेण कथितं संप्रेष्य दूतीं स्वयं
तच्छून्यं सुचिरं निषेव्य सुदृशा पश्चाच्च भग्नाशया ।
स्थानोपासनसूचनाय विगलत्सान्द्राञ्जनैरश्रुभि-
र्भूमावक्षरमालिकेव रचिता दीर्घं रुदत्या शनैः ॥ १४२ ॥

॥ अथ खण्डितालक्षणम् ॥

कुतश्चिन्नागतो यस्या उचिते वासके प्रियः ।
तदनागमसंतप्ता खण्डिता सा मता यथा ॥ १४३ ॥

1) D पापस्यास्य फलं B यच्चंदनं दुन्दुति C यच्चदनं दुधुति E यच्चद्रिः सानां दुधुति A °च्युति 2) A प्रालेयांनु° CD °यांनु° E °यानु° A °विसै° B °त्रिसै° CD °त्रिसं° E °विसे° 3) om. ADE; B om. लक्षणम् 4) E प्रेक्ष्य D गत्वा 5) D दुस्था C दुस्था D दुंस्थां E दुःस्था प्रस्थुा साभ्रयया BCD °लब्धा च 6) om. ACDE 7) In A the r. यत्न× केत° is mentioned. E संप्रेक्ष्य 8) B तच्छूर्यं (sic) C एतज्ञान्यं D निवेश्य A om. सुदृ 9) D °पायनं° B °सू-चनाय A °शुचि- 10) ACE लिखिता B निहिता BDE रुदंत्या C रुदंत्याज्ञया 11) om. ADE; B om. लक्षणम् 12) C वस्य D वासरे E वासिके 13) D तदागमन° B °संप्राप्ता

॥ तयोदाहरणम् ॥

सोत्कण्ठं रुदितं सकम्पमसकृद्यातं सबाष्पं चिरं
चक्षुर्दत्तु निवेशितं सकरुणं सख्या समं जल्पितम् ।
नागच्छत्युचितेऽपि वासकविधौ काले समुद्विग्नया
तत्तत्किं चिदनुष्ठितं मृगदृशा नो यत्र वाचां गतिः ॥१४४॥

॥ अथाभिसारिकालक्षणम् ॥

या निर्लज्जीकृता बाढं मदेन मदनेन वा ।
अभियाति प्रियं साभिसारिकेति मता यथा ॥१४५॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

नो भीतं तडितो दृशा जलमुचां तद्दर्शनाकाङ्क्षया
नो गर्जिद्गणिता भृशं श्रुतिसुखं तद्वाचि संचिन्त्य च ।
धारापातसमुद्भवा न च मता पीडा तदालिङ्गनं
वाञ्छन्त्या दयिताभिसारणविधौ तन्व्या परं तत्परे ॥१४६॥

॥ अथ प्रोषितपतिकालक्षणम् ॥

1) *om.* ACDE 2) B °सकृद्रात्रं; in margin r. of the text. ABCD सत्राष्पं E सबाषो D चिराच् 3) A निरोपितं 4) D वासर° 5) CE *om.* तत् once B °नुष्ठितं CDE °नुष्टितं 6) *om.* ADE; B *om.* लक्षणम् 7) BD निर्लज्जा कृ° A गाढं BC वाढं D बाला ADE मदनेन मदेन D च A °सारिकेति B °सारिकाभिमता D °सारिका कथिता C only has अभियाति साभिसारिकेति मता ॥ 9) *om.* ACDE 10) A भीति A न वा instead of दृशा 11) A गर्जिगुं° (sic) DE गर्जितगणिता C गर्जितगणितं A °सत्वं C तद्वा स° 12) A °समुद्भवा CD न गणिता E न च मताः B °लिंगनं 13) B तद्धया 14) *om.* ADE; B ॥ अथ प्रोषिता ॥

कुतश्चित्कारणाद्यस्याः पतिर्देशान्तरं गतः ।
दत्त्वावधिं भृशार्ता सा प्रोषितप्रेयसी यथा ॥ १४७ ॥

॥ यथोदाहरणम् ॥

उत्क्षिप्यालकमालिकां विलुलितामापाण्डुगण्डस्थला-
द्विश्लिष्यद्वलयप्रपातभयतः प्रोन्नम्य किं चित्करौ ।
द्वारस्तम्भनिषण्णगात्रलतिका केनापि पुण्यात्मना
मार्गालोकनदत्तदृष्टिरबला तत्कालमालिंग्यते ॥ १४८ ॥

निःश्वाससंतापसखीवचोभिश्चिन्ताश्रुपातादियुता सखेदा ।
वाच्या प्रलब्धा गतभर्तृकोत्काभिसंधिता खण्डितया स-
हात्र ॥ १४९ ॥

विचित्रमण्डना हृष्टा भवेत्स्वाधीनभर्तृका ।
तथा वासकसज्जापि सा किं त्वागतुकप्रिया ॥ १५० ॥

कुलजान्याङ्गना वेश्या त्रिधा स्याद्भिसारिका ।
यथैवोक्तास्तथैवान्याः स्वाधीनपतिकादयः ॥ १५१ ॥

1) C कुतश्चि° 2) D om. सा D गयोपि° B मता 3) om. ACDE 5) A °दलय ··· भयत. ACD प्रोन्नम्य B का चित्क° 6) D °त्रिपन्न° 7) B °मालिंगिता B adds: ॥ इति नायकोदाहरणं ॥ C ॥ इत्यष्टनायिकोदाहरणानि ॥ 8) BCE निश्वा° D °सखीतनोक्तिः चिन्ताश्रु° E °सखीप्रचोभि° B °चोभिर्भृताश्रु° A °युतासादि° C °युता. सखेदा. 9) A वाच्या B वा त्रिप्र° C ता विप्र° C °तिताः 10) CE °नासका च° 11) B स्वाधिका त्वागतु° D °रि किं तु गतांतु-कप्रिया 12) A कुलटा° 13) C °क्ता तथा नान्या D °स्तथा चान्या. B °थान्या D °थान्या. D °पतिका तथा

॥ अथ स्वकीयापरकीयाभिसारिकालक्षणम् ॥

कुलजा संवृता त्रस्ता सव्रीडा तदृहं व्रजेत् ।
नायकं परनारी तु समन्तादनवेक्षिता ॥ १५२ ॥

॥ अथ वेश्याभिसारिकालक्षणम् ॥

सखीयुक्ता मदाधिक्यात्स्फारिताक्षी त्वशङ्किता ।
सशब्दाभरणा कामं वेश्या सरति नायकम् ॥ १५३ ॥

त्रयोदशविधा स्वीया द्विविधा च पराङ्गना ।
एका वेश्या पुनश्चाष्टाववस्थाभेदतो मताः ॥ १५४ ॥

पुनश्च तास्त्रिधा सर्वा उत्तमामध्यमाधमाः ।
इत्थं शतत्रयं तासामशीतिश्चतुरुत्तरा ॥ १५५ ॥

॥ अथोत्तमालक्षणम् ॥

दोषानुरूपकोपा यानुनीता च प्रसीदति ।
रज्यते च भृशं नाथे गुणाह्रार्योत्तमेति सा ॥ १५६ ॥

1) *om.* ADE; C °परकीयावेश्याभि° 2) A कुलटा ABC सव्रीडं A च दुरं (sic) व्र° E च हृतं व्रजेत 3) E च A सदान्यैरनवेक्षिता D सर्वदान्यैर्-वीक्षिता E सदान्यैरप्यवीक्षिता In B margin the gloss दृष्टा is written 4) *om.* ACE 5) B सख्या यु° D °युता मदन्विता स्फा° C °धिक्रा स्फा° AE °क्षी न प्र° C °क्षी चमत्कृता D °क्षी गर्वान्विता 7) From this line to stanza 164, 2 lost in A 8) D °भेदता मता. E °भेदतोऽत्र ता AB मता 9) C तास्त्रिधा भिन्ना CD उत्तमाधमध्यमा 10) B °त्तरं E °त्तर 11) *om.* DE 12) E सु प्रसी° 13) C °त्तमा यथा

॥ अथोत्तमोदाहरणम् ॥

कान्ते किं कुपितासि कः परजने प्राणेश कोपो भवेत्
कोऽयं सुभ्रु परस्त्वमेव दयिते दासोऽस्मि किं ते परः ।
इत्युक्त्वा प्रणतः प्रियः क्षितितलादुत्थाप्य सानन्दया
नेत्राम्भःकणिकाङ्किते स्तनतटे तन्व्या समारोपितः ॥ १५७ ॥

॥ अथ मध्यमालक्षणम् ॥

दोषे स्वल्पेऽपि या कोपं धत्ते कष्टेन तुष्यति ।
प्रयाति कारणाद्रागं मध्यमा सा मता यथा ॥ १५८ ॥

॥ अथ मध्यमोदाहरणम् ॥

प्रस्फारस्फुरिताधरापि विलसद्गण्डस्थलप्रस्खल-
द्धर्माम्भःकणिकापि भङ्गुरतरभ्रूभेदभूयाप्यलम् ।
पादान्तप्रणते प्रिये प्रकटयत्यन्तःप्रसादं प्रिया
केशान्नूपुरमण्डलीशवलितानुन्मोचयन्ती शनैः ॥ १५९ ॥

॥ अथाधमालक्षणम् ॥

[1]) *om.* CDE; B *om.* अथ [2]) C किं B चहिते [3]) B चहरजेव
[4]) C °क्त्वा D °त्वा E °त्वा E प्रणतं C *om.* त. D वतिः C °दुत्थाय गारंदृया
[5]) D °कांचिते In D the st. बाले नाथ Amaru v. 53 (= Ind. Sprüche 4443) is interpolated [6]) *om.* DE; C ॥ अथ मध्यमलक्षणं ॥ [7]) In B st. 158 is *om.* C गुष्यति E सुंचति [9]) *om.* edd. [10]) B *om.* प्र C प्र-स्फारस्फु° D °धरा प्रतिस्फद्र° [11]) E °रतरं CE °भूतं° [12]) D पादांत प्र° E पादांत प्र° C प्रियो [13]) D °ले श° BCD °शवलि° [14]) *om.* DE; B *om.* लक्षणम्

या कुप्यति विना दोषैः स्निह्यत्यनुनयं विना ।
निर्हेतुकप्रवृत्तिश्च चलचित्तापि साधमा ॥१६०॥

॥ अथाधमोदाहरणम् ॥

यत्राधःकृतकामकार्मुककथोद्भाम्यद्भ्रुवोर्विभ्रमः
सद्यःप्रोद्गतचन्द्रकान्तिजयिनी यस्मिन्कपोलच्छविः ।
यत्र स्वेदकणावलुप्तमहिमा हारो ऽप्युरोजस्थले
को ऽयं मानिनि मत्प्रसादविमुखः प्रत्यग्रमानग्रहः ॥१६१॥

ज्ञातिकालवयोऽवस्थाभावकन्दर्पनायकैः
इतरा अप्यसंख्याः स्युर्नोक्ता विस्तारभीतितः ॥१६२॥

इत्यादि सकलं ज्ञात्वा स्वयं चालोक्य तद्विदाम् ।
कवीनां च विशेषोक्त्या ज्ञातव्याः सकला इमाः ॥१६३॥

रोमाञ्चवेपथुस्तम्भस्वेदनेत्राम्बुविभ्रमाः ।
वाच्याः संभोगशृङ्गारे कविना नायिकाश्रिताः ॥१६४॥

संबन्धिमित्रद्विजराजतीक्ष्णवर्णाधिकानां प्रमदा न गम्याः ।

1) C स्निग्धत्यनुयं 2) D °वृत्तिश्च C °श्च लचि° E °चित्तेति E साधना 3) *om.* CDE 4) In C काम twice 5) C °चंद्रविंब्रत° D °चंद्रबिंजत° E °चद्रबिंब्रत° 6) B °वलिप्त° C °णवविलुप्त° D °णावुल्पुप्त° (sic) 7) B कामिनि मत्प्रणामवि° 8) C वयो twice E ज्ञातिरूपकलावस्था° 9) B पुनग्ना अप्य° DE विस्तर° 10) D चालोच्य B ज्ञातव्या 13) Here A recommences. A वेपथस्सं° B कविनायका° D कविनायिका° ACE नायका° 14) C *om.* राज C °तीक्ष° D °द्वेन° A °वर्णादिकानां

व्यङ्गास्तथा प्रव्रजिता विभिन्नमल्लाश्च धर्मार्थमनोभवज्ञैः ॥१६५॥

अनेन मार्गेण विशेषरम्यं संभोगशृङ्गारमिमं वितन्वन् ।
भवेत्कविर्भावरसानुरक्तो विदग्धगोष्ठीवनितामनोज्ञः ॥१६६॥

॥ इति श्रीमद्रुद्रभट्टविरचिते शृङ्गारतिलकाख्ये काव्यालंकारे संभोगशृङ्गारो नाम प्रथमः परिच्छेदः ॥

1) A व्यङ्ग्यास्तथा D व्यंग्या° A °मित्राश्च 2) A रगेण A °रम्मुं D विदिव्वा' 3) E °रसानुविद्ध C °गोवनि° 4) B श्रीरुद्रविर° C श्रीरुद्रभट्ट° D श्रीरुद्रभट्ट° E श्रीभट्टरुद्रवि° BC °तिलके D *om.* शृङ्गा° C *om.* काव्या° 5) DE *om.* संभोग° नाम B °शृंगारे *om.* नाम C adds ॥ १ ॥ E समाप्तः

॥ अथ विप्रलम्भलक्षणम् ॥

विप्रलम्भाभिधानोऽयं शृङ्गारः स्याच्चतुर्विधः
पूर्वानुरागो मानाख्यः प्रवासः करुणात्मकः ॥ १ ॥

॥ अथ पूर्वानुरागलक्षणम् ॥

दंपत्योर्दर्शनादेव प्ररूढगुरुरागयोः ।
ज्ञेयः पूर्वानुरागोऽयमप्राप्तौ स भवेद्यथा ॥ २ ॥

॥ अथ पूर्वानुरागान्वितनायिकावाक्योदाहरणम् ॥

किं चन्दनै रचय मा च मृणालशय्यां
मा मा ममालि धुनु कोमलतालवृन्तम् ।
मुक्ताग्रहं विरचपङ्कजयोर्ज्ञनेषु
तत्संगमः परमपाकुरुते स्मराग्निम् ॥ ३ ॥

॥ अथ पूर्वानुरागावस्थास्थितनायकस्वरूपनिरूपणम् ॥

[1]) E has before: श्री नरस्वे: लेभ्य. रामस्तेभ्यो नमो गुरुभ्यः; *om.* ADE; B *om.* अथ C विलंभ° [2]) A °भिधानो [3]) A मनाख्य× B प्रकाश: [4]) *om.* ADE [5]) CD समुत्पन्नानुरागयोः (C °ना°) [6]) E °प्राप्तो या दशा यथा B संभवे° [7]) *om.* ADE; B ॥ अत्र पूर्वानुरागाख्य विप्रलंभवतीवाक्यं इद सहचरीं प्रति यथा ॥ C °गान्विनायिकावक्यो° [8]) A किं चन्दनैरथ च मुञ्च मृ° C *om.* च D °सय्यां [9]) A म मा [10]) A °ग्रहदर्शनेषु [12]) *om.* ADE; B ॥ पूर्वानुरागाख्यविप्रलंभावस्था°

यत्सारैरिव पङ्कजस्य घटितं यच्चन्द्रगर्भादिव
प्रोत्कीर्णं यदनङ्गसायकशिखाभासेव संवर्धितम् ।
यत्संसिच्य सुधारसैरिव रतेरास्थानभूमीकृतं
तद्भूयो ऽपि कदा सरोरुहदृशः पश्यामि तस्या मुखम् ॥ ४ ॥

मृणालकन्दलीचन्द्रचन्दनाम्बुरुहादिकम् ।
तत्रानयोः स्मरातङ्कशान्तये नैव सेवितम् ॥ ५ ॥

॥ अथ दशावस्था ॥

आलोकालापसंजातरागाकुलितचेतसोः ।
तयोर्भवेदसंप्राप्तौ दशावस्थः स्मरो यथा ॥ ६ ॥

अभिलाषो ऽथ चिन्ता स्यात्स्मृतिश्च गुणकीर्तनम् ।
उद्वेगो ऽथ प्रलापः स्यादुन्मादो व्याधिरेव च ॥ ७ ॥

जडता मरणं चैव दशमी जायते ध्रुवम् ।
असंप्राप्तौ भवन्त्येतास्तयोर्दश दशा यथा ॥ ८ ॥

॥ अथाभिलाषलक्षणम् ॥

व्यवसायो भवेद्यत्र बाढं तत्संगमाशया ।
संकल्पाकुलचित्तत्वात्सो ऽभिलापः स्मृतो यथा ॥ ९ ॥

[1]) D यसंद्रविंत्यादश्च A °दिव: [2]) B °शायक° C °सावक° [3]) E रतिरा° [4]) A यद्भूयो A सदा *om.* दृ [5]) A मृणालो° ACD °कदली° E °लीकंद [6]) A °तङ्कं शमयेन्नैव [7]) *om.* ACDE [8]) A °हारा° [10]) A *om.* stanzas 7 and 8 D स्यान्मृतिश्च [11]) B प्रलाप [13]) DE दशमं E त्तायते C यथा [14]) *om.* ADE; B °लापवत्या ल° [15]) BDE वाढं D °संगमेच्छया [16]) AD भिलाषो (A ष्टि°) मतो

॥ तत्रोदाहरणम् ॥

प्रविशति यथा गेहे ऽकस्माद्बहिश्च विचेष्टते
वदति च यथा सख्या सार्धं सहासमिवोत्सुका ।
दयितवदनालोके मन्दं यथा च चलत्यसौ
मृगदृशि तथा तस्यां शङ्के स्मरेण कृतं पदम् ॥१०॥

॥ अथ चिन्तालक्षणम् ॥

कथं स वल्लभः प्राप्यः किं कुर्यां तस्य तुष्टये ।
कथं भवेदसौ वश्य इति चिन्ता भवेद्यथा ॥११॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

सत्यं दुर्लभ एष वल्लभतमो रागो ममास्मिन्पुनः
को ऽप्यन्यो ऽस्ति गुरुर्न चातिनिपुणाः सख्यो ऽस्य संबोधने।
संचिन्त्येति मृगीदृशा प्रियतमे दृष्टे श्लथां मेखलां
बध्नत्या न गतं स्थितं न च गलद्धासो न वा संवृतम् ॥१२॥

॥ अथ स्मृति ॥

द्वेषो यत्रान्यकार्येषु तदेकाग्रं च मानसम् ।

1) *om.* ACDE 2) D has before: श्रीगणाधीपतये B यथाकस्मादेहं वहिश्च CD °द्वहि° E तस्माद्बृच° 3) C *om.* च B तथा D मृगं B साकं C °मिहोत्सुका 4) AE दयितनयना° B *om.* च A चल° C यथापि चल° 5) AE तथैतस्या CD तथैवास्यां 6) *om.* ADE 7) AD स कथं BE मिष्ठये 8) B वश्य 9) *om.* ACDE 10) C सत्यं वल्लभ एष दुर्लभतमो 11) E को ऽ न्यश्चातिर्गुरुर्न A पि D न i. of ऽस्ति DE चापि नि° BC °पुणं. 13) CD बध्नता E बध्नंत्या 14) *om.* ADE 15) A द्वेषो न्यत्र च का° B द्वेषे C यत्रान्यद्वेषु E प्रद्वेषो ऽन्यत्र का°

श्वासैर्मनोरथैश्चापि चेष्टा तत्स्मरणं यथा ॥ १३ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

इन्दुं निन्दति पद्मकन्दलदलीतल्पं न वा मन्यते
कर्पूरं किरति प्रयाति न रतिं प्रालेयधारागृहे ।
श्वासैः केवलमेव खेदिततनुर्ध्यायत्यसौ बालिका
यत्तत्कोऽपि युवा सखि स्मरसुहृच्चेतस्यमुष्याः स्थितः ॥ १४ ॥

॥ अथ गुणकीर्तनम् ॥

सौन्दर्यहसितालापैर्नास्त्यन्यस्तत्समो युवा ।
इति वाणी भवेद्यत्र तदिदं गुणकीर्तनम् ॥ १५ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

तद्वक्त्रं हसितेन्दुमण्डलरुचि स्फारं तदालोकितं
सा वाणी जितकामकार्मुकरवा सौन्दर्यमेतस्य तत् ।
इत्थं संततमालि वल्लभतमध्यानप्रसक्तात्मन-
श्चेतश्चुम्बितकालकूटमिव मे कस्मादिदं मुह्यति ॥ १६ ॥

॥ यथोद्वेगः ॥

[1]) E °नोरथैश्चा° A चेट · स्म° B चेटो स्मर° C चेटात (i. e. चेटो) E चेष्टा च स्मरणं यथा [2]) *om.* ACDE [3]) D पद्मकांडकदलो° E पद्मकंद कदलो° [5]) D श्वासे. AB खिपति तनुं (B °नु) ज्ञातायसौ E °तनुर्ज्ञातेत्यसौ [6]) D *om.* ऽपि BE युवं inst. of सखि [7]) *om.* DE; A *om.* यग adds यथा C ॥ यथ गुणकीर्तनचेष्टालक्षणोदाहरणे ॥ [9]) ADE तदित्थं [10]) *om.* ACDE [11]) A °मण्डलनिति CDE °मंडलनतिस्फारं [13]) A ततमालि D °प्रसक्त° [14]) A °कम्पिति का° [15]) *om.* DE; A *om.* यथ B °लक्षणं C °लक्षणोदाहरणं

यस्मिन्नन्यमरम्यं स्यान्न च हर्षाय किं चन ।
प्रद्वेषः प्राणितव्येऽपि स उद्वेगः स्मृतो यथा ॥१७॥

॥ तस्योदाहरणम् ॥

अन्यागारं कलयसि पुरश्चक्रवाकीव चन्द्रं
वह्नोत्कम्पं शिशिरमरुता दह्यसे पद्मिनीव ।
प्राणान्धत्से कथमपि बलाद्गच्छतः शल्यतुल्यां-
स्तत्केनासौ सुतनु जनितो मान्मथस्ते विकारः ॥१८॥

॥ अथ प्रलापः ॥

वम्भ्रमीति मनो यस्मिन्नत्यौत्सुक्यादितस्ततः ।
वाचः प्रियाश्रिता एव स प्रलापः स्मृतो यथा ॥१९॥

॥ तस्योदाहरणम् ॥

इत्थं तेन निरीक्षितं न च मयाप्येवं समालोकित-
स्तेनोक्तं सुभगेन तत्र न मया दत्तं वचो मन्दया ।
तत्सत्यं कथयालि किं स सुभगः कुप्येन्न मह्यं गत
इत्युक्त्वा सुदृशा कयापि वलितग्रीवं दृशौ स्फारिते ॥२०॥

[1]) B स्यात् न A हर्षो न [2]) D संदेहः A प्रणि° B °तव्यो C °तव्य [3]) om. ACDE [4]) A °गारं and sup. रागं B °कारं [5]) B गाढोत्कंठा B दह्यते [6]) A चिराद्गच्छतन् A °तुल्यास् BD °तुल्यान् C °तुल्यां त° [7]) A मन्म° [8]) om. CDE; A ॥ प्रलापो यथा ॥ [9]) A यस्मिन्यात्यौ° [10]) A प्रियाश्च ता एव स प्रलापो मतो [11]) om. ACDE [12]) C तं न AC न च B च स E मया सो प्येवमालो° A °कित. D °कितं [13]) E तत् च मया [14]) B om. स A कुप्येत····इत्यु° B मह्युच्चकैर् D मह्यं विनाद् [15]) A °रितौ

॥ अथोन्मादः ॥

श्वासप्ररोदनोत्कम्पवसुधोल्लेखनैरपि ।
व्यापारो जायते यत्र स उन्मादः स्मृतो यथा ॥ २१ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

देवीवानिमिषेक्षणा विलिखति क्षोणीं श्वसित्युच्चकैः
किं चिद्धायति निश्चलापि वलवद्रोमाञ्चिता कम्पते ।
रोदित्यङ्कगतां विलोक्य सुचिरं वीणामतिव्यापृता
स्वल्पैरेव दिनैरियं वरतनुः केनापि संशिक्षिता ॥ २२ ॥

॥ अथ व्याधिः ॥

संतापवेदनाप्रायो दीर्घश्वाससमाकुलः ।
तनूकृततनुर्व्याधिरष्टमो जायते यथा ॥ २३ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

तापः शोषितचन्दनोदकरसः श्वासो विकीर्णोत्पलः
कर्पूराभिभवप्रचण्डपटिमा गण्डस्थले पाण्डिमा ।
म्लायद्बालमृणालनाललुलिता प्राप्ता तनुस्तानवं
तन्वंग्याः कथितः स्मरेण गुरुणा कोऽप्येष कष्टक्रमः ॥ २४ ॥

1) *om.* DE; A ॥ उन्मादः ॥ B °दलक्षणं 2) D स्वास° A °प्रमोदनो° DE °धालेख° 3) C °ते न्यत्र AC उन्माद् A मतो 4) *om.* ACDE 5) E °क्षणं C द्वसत्यु° 6) D चिद्रध्यायति C निश्चितापि A °ला च D *om.* पि 7) A °पृतां B °घृता D °वृतां E °पृतिः 8) A केनानुसंज्ञि° 9) *om.* ADE 10) C *om.* प्रायो 11) A वृता गनुतनव्या° C तन्व° D तथा 12) *om.* ACDE 13) C शोषित° D °दकभृः A द्वासो यको° B श्वासाग्निको° C श्वागात्रको° 14) A कर्पूराभिनवप्रवर° B कर्पूरप्रभवं प्रचड° D °भवः प्र° 15) A म्लायद्बाला° DE °नाम्नतिश्च B °स्तानवं 16) AC °द्र्या A नचित° ABC कथित° D लेच

॥ अथ जडता ॥

अकाण्डे यत्र हुंकारो दृष्टिः स्तब्धा गता स्मृतिः ।
श्वासः समधिकः कार्श्यं जडतेयं स्मृता यथा ॥ २५ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

दृष्टिर्निश्चलतारकाधरदलं श्वासैः कृतं धूसरं
प्राप्तं वासरचन्द्रबिम्बपदवीं वक्त्रं विनष्टा स्मृतिः ।
हुंकारः परमेक एव वचनस्थाने स्थितः सांप्रतं
मन्ये ऽस्याः कुसुमायुधः सशिबिरः प्रत्यङ्गमावासितः ॥ २६ ॥

॥ अथ मरणावस्था ॥

उपायैर्विविधैर्नार्या यदि न स्यात्समागमः ।
कन्दर्पशरभिन्नाया मरणं जायते ततः ॥ २७ ॥

पुंसो ऽपि हि भवन्त्येता दशावस्था मनोभवात् ।
मरणं किं तु सौन्दर्यात्तयोः कैश्चिन्न बध्यते ॥ २८ ॥

अन्ये तदपि बध्नन्ति प्रत्युज्जीवनवाञ्छया ।
वृत्तानुवादे तच्छस्तमुत्पाद्ये प्रायशो न हि ॥ २९ ॥

[1]) om. DE; AB om. अथ B adds लक्षणं [2]) A नकाले CDE दृष्टि [3]) CE प्रयासः समधिका (C °मा°) D °धिकं कार्श्यं A मता [4]) om. ACDE [5]) C °तारिका° A °तलं [7]) B वचनः E स्थाने ततः D स्थितं ABD सशिविरः CE सशृधि. E °मावेशितः [9]) om. ACDE [10]) A उपायैर्व्रतिनैर्वापि DE °यैर्वनितेर्नार्या [11]) D °शराजिताया [12]) D मनाःपुत्र [13]) A किं च सौन्दर्यात्तयो× किं च न बाध्यते BD °र्यान्नु तु कैश्चिन्नित्र° C बुध्यते [14]) A °ज्जन° [15]) D °वादेन A ततत्यमुद्यत्ने in margin ये B तद्गान्नु° प्रायशोदित E तत शस्त°

एकस्मिंस्तु मृतेऽप्यन्यो यदि जीवेत्कथं चन ।
का स्नेहगणना तत्र म्रियते चेन्न संगमः ॥ ३० ॥

पूर्वं नारी भवेद्रक्ता पुमान्पश्चात्तदिङ्गितैः ।
ततः संभोगलीलेति स्वभावसुभगा स्थितिः ॥ ३१ ॥

अन्यथापि न दोषः स्याद्यदि प्रेम समं द्वयोः ।
रक्तापरक्तवृत्तिश्चेच्छृङ्गाराभास एव सः ॥ ३२ ॥

अयं च प्रायशस्तज्ज्ञैरित्थं हास्यो निबध्यते ।
निर्धनेन मया सार्धं वेश्ये मानय यौवनम् ॥ ३३ ॥

अनुरक्तो भवेद्यस्यां नायकस्तत्सखीजनम् ।
साम्ना मानेन दानेन बाढमावर्जयत्यसौ ॥ ३४ ॥

तस्याग्रे तत्कथां कुर्वन्स्वाभिप्रायं प्रकाशयेत् ।
तदभावे नियुञ्जीत कां चित्प्रव्रजितादिकाम् ॥ ३५ ॥

तद्द्वारेण समाख्यातस्वभावो ज्ञाततन्मनाः ।
उपचारपरैर्लेखैः साधयेत्तामतन्द्रितः ॥ ३६ ॥

[1]) E एकस्मिन्तु A मृते त्यन्यो B मृतेऽन्यो A दवि [2]) CD मृयते BE संगतः C संघः D संभम. [3]) A पुमान्यश्चा तदोङ्गितैः [6]) B °वृत्तिश्च शृं° CE °वृत्तिस्तु शृं° B °राभाय [7]) B धनेन सा° AE हास्येनु B हास्येनुनु C हासे A बध्यते B वध्यते C वग्रध्यते [8]) In D this line is put before l. 11. A सार्कं [9]) C भवेयत्र D °जन. [10]) A दानेन मानेन D दाने मानेन BD वाढ° [11]) B तस्यामितत्क° E तद्ग्रे D प्रकाशले [12]) D न्ययुंजीत D °व्राजिका° BE °व्रजिका° A °व्रजितादिका. C °व्रजितादिकां [13]) B तद्वा° C ताद्वा° D तद्ं° C °तन्मना· BD °तन्मना [14]) B नयचार° A °लेर्षैनादरेपा° D °लेख्यैः

ततो दृष्ट्वा विविक्ते तामिन्द्रजालकलादिभिः ।
प्रयोगैर्ललितैः स्वैरं विस्मयं परमं नयेत् ॥ ३७ ॥

धात्रीसखीविशमनि रात्रिचारे महोत्सवे तीव्रभये वने च ।
निमन्त्रणे व्याधिमिषेण शून्ये गृहे तयोर्नूतनसंगमः स्यात् ॥ ३८ ॥

यदा रागो गुरुः सा च लभ्यते नैव याचिता ।
क्षीणोपायस्तदा त्वन्यां नायकः साधयेत्ततः ॥ ३९ ॥

परस्त्रीगमनोपायः कविभिर्नोपदर्शितः ।
सुन्दरं किं तु काव्याङ्गमिति मत्वा निगद्यते ॥ ४० ॥

वामता दुर्लभत्वं च स्त्रीणां या च निवारणा ।
तदेवं पञ्चबाणस्य मन्ये ऽहं परमायुधम् ॥ ४१ ॥

बहुमानाद्भयाद्वापि नृणामन्यत्र योषिति ।
प्रच्छन्नकामिता रम्या सतामपि भवेद्यथा ॥ ४२ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

1) C दृष्ट्वा A °कलादि° 2) C प्रयोगैर्विविधै E च परं 3) B चारिचारे महोत्सवो E व्याधिमिति च BE शून्ये AC गेहे D गृहो E गृहि 6) ACE °दा त्वन्या B °दा नारीं साधयेन्नामतद्भित AE साधयेदिति C साधदिति 7) D °नो-पायाः C °भिर्न प्रद° D °र्शिता E °पदिश्यते 8) A काव्यङ्गं सकृत्रत्नाङ्गि° E काव्यांगमेतन्नेत निदर्शते B मया 9) From वामता to योषिति st. 54 lost in A 10) C तदेव D ता एव BD °बाणस्य CDE *om.* ऽहं CDE परमम° 12) BDE °कामितं BDE रम्यं BE तामपि 13) *om.* DE; C तद्दा°

जीर्णं तार्णकुटीरकं निवसनं तल्पीकृतं स्थण्डिलं
नीरन्ध्रं तिमिरं किरन्ति सलिलं गर्जन्ति एते घनाः ।
गच्छामीति वदत्यसावपि मुहुः शङ्काकुला केवलं
चेतश्चित्रमहो तथापि रमते संकेतके कामिनाम् ॥ ४३ ॥

॥ अथ मानप्रकारः ॥

स मानो नायिका यस्मिन्नीर्ष्यया नायकं प्रति ।
धत्ते विकारमन्यस्त्रीसङ्गदोषवशाद्यथा ॥ ४४ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

किं चिद्बाष्पजलावलेशललिते नेत्रे मनाक्कुञ्चिते
रागो विस्फुरणानुबन्धरुचिरः संदर्शितो गण्डयोः ।
कम्पश्चाधरपल्लवे विरचितः कामं कुरङ्गीदृशा
नो जाने किमयं प्रिये प्रकटितः कोपोऽभिलाषोऽथ वा ॥४५॥

स प्रायशो भवेत्त्रेधा कामिनीनां प्रियं प्रति ।
अवेक्ष्य दोषमेतस्य गरीयान्मध्यमो लघुः ॥ ४६ ॥

॥ अथ गुरुमानः ॥

प्रतिनार्यां गते कान्ते स्वयं दृष्टे नखाङ्किते ।

[3]) D वदत्स्वसावपि C *om.* शंका [4]) CE हरते BCE कामिनो [5]) *om.* DE [6]) D has before: स मानो नायिकामिनां BE रमाना E नायका D यास्मि° C °र्षया [7]) C *om.* सङ्ग B °वसा° [8]) *om.* D; E मानाख्यविप्रलंभस्य शृंगारस्योदाहरणमाह । [9]) C °जलांचिले च ल° D °लेय° E °लाविले गि D समाकुंचिते [12]) C कोप प्रसादो थ वा D *om.* वा [13]) C मानिनीनां [15]) *om.* DE; C *om.* अथ B °मानभेद. [16]) C प्रतिभार्यां

तद्वासोदर्शने गोत्रस्खलिते च गुरुर्यथा ॥ ४७ ॥

॥ तस्योदाहरणम् ॥

बिम्बोष्ठः स्फुरति प्रयाति पटुतां गण्डस्थले शोणिमा
यातस्तिर्यगमू दृशौ च बलवद्भ्रूयुग्ममुद्राम्यति ।
इत्थं चण्डि तथा तवैष रुचिरः कोपक्रमो जृम्भते
ज्ञातोऽहं प्रणतीरपास्य सुतरामेतद्विदन्तुर्यथा ॥ ४८ ॥

॥ अथ मध्यममानः ॥

दृष्टे प्रियतमे रागादन्यया सह जल्पति ।
सख्याख्याते तथा दोषे मानोऽयं मध्यमो यथा ॥ ४९ ॥

॥ तस्योदाहरणम् ॥

वाचो वाग्मिनि किं तवाद्य परुषाः सुभ्रु भ्रुवोर्विभ्रमो
ऽप्युद्भ्रान्तः कुत एव लोलनयने किं लोहिते लोचने ।
नास्त्यागो मयि किं मुधैव कुपितेत्युक्ते पुरः प्रेयसा
मानिन्या जलबिन्दुदन्तुरपुटा दृष्टिः सखीष्वाहिता ॥५०॥

॥ अथ लघुमानः ॥

सविलासस्फुरच्चन्द्रर्वीक्षमाणेऽपरां प्रिये ।

[1]) B °ते वि C °ते ब [2]) om. CDE [3]) D पटतां E पांडिमा [4]) C ज्ञाते तिर्य° D याते तिर्य° B च चपलं भ्रू° [5]) C तथा E कोपगता [6]) CE नितरामे° [7]) om. DE; BC om. अथ C मध्यमान [8]) E संख्याते ब वा दोषे CE मानः स्यान्मध्यमो [10]) om. CDE [11]) B वाग्मिनि C तवात्र CE परुषा B भ्रुवो वि° [12]) DE इव [13]) B मुधैव D पुनः [14]) B °रसुधा [15]) om. DE; BC om. अथ; B °मानो यथा [16]) DE सविलासं स्फु° BD °क्षमाने C °क्षमाने D यं परा BE परा

किं चिदन्यमनस्के च ज्ञायते स त्लघुर्यथा ॥ ५१ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

मामेव ताडय नितम्बिनि यद्यकस्मा-
त्कोपो भवेत्तव मुखं तु निरं किमेतत् ।
आनीयते शशधरानुकृतिं कपोल-
पालीप्लुतेन घनकज्जलनेत्रवारा ॥ ५२ ॥

देशकालबलात्कोपः प्रायः सद्यो ऽपि योषिताम् ।
ज्ञायते सुखसाध्यो ऽयं कृच्छ्रसाध्यो ऽपि कामिनाम् ॥ ५३ ॥

प्रज्वलितोज्ज्वलदीपं रतिगृहमिन्दूज्ज्वलं च सौधतलम् ।
मधुमधुरीकृतमधुकरमधुरध्वनिबोधितं च वनम् ॥ ५४ ॥

इत्यादिषु प्रदेशेषु मानिनीनामसंशयम् ।
मन्युर्गुरुतमो ऽप्याशु सुखसाध्यो भवेद्यथा ॥ ५५ ॥

दृष्ट्वा चन्द्रमसं मनोभववधूकेलिक्रियाकन्दुकं

[1]) CD व B °तेऽय [2]) *om.* CDE [3]) E has before श्रो: [5]) C श्रायते E °कृति [6]) D °पालि° C °ते घन° C adds: पतंज्जनारता वारां धरा (read धारा) नृत्यंतु केकिनः । यद कांतः कृतांतो वा दुःखस्यांतं करिष्यति ॥५३॥ cfr. Ind. Sprüche 3881. In C the following stanzas are accordingly numbered higher by one. B adds: ॥ इति माना. ॥ [7]) CDE सर्वो ऽपि [8]) E °ध्यो पि यं E कामिभिः [9]) E °लं दोपं B तद्गृहमि° [10]) E मधुविधुरी° AB °धुनि योषितां वचन With योषितां A *recommences.* C °*धिनं वचनं* D °तं विपिनं [11]) A कामिनीनाम° [12]) C मानो गु° A सुखसाध्यो In D stanza 55 is placed before st. 54 [13]) C °केलिप्रिया° D °केलिकृता-कौतुकं

प्रोन्मीलन्नवमालतीपरिमलं चाघ्राय मानौपधम् ।
दीपार्चिःकपिशां विविक्तवलभीमालोक्य लोलदृशा
मानिन्या चटुमात्रकेण रमणे मानो मनाङ् मन्दितः ॥५६॥

मधुसमयशशधरोदयकन्दर्पमहादिकेषु कालेषु ।
मानो मनस्विनीनामतिसुखसाध्यो भवेद्भूम्ना ॥५७॥

चन्द्रश्चन्द्रमुखीक्ष्यतां क्षणमियं संभाव्यतां मञ्जरी
चूतस्य स्मरविद्विषि प्रियतमे कोपे ऽपि केयं रतिः ।
इत्युक्ते सुचिरेण तत्करतलं पादाग्रसंवाहना-
द्धुन्वत्याः सुदृशो बलात्पुलकिते ऽङ्गे च दोर्वल्लरी ॥५८॥

दूतीजनस्य पुरतो लघुरपि कोपो गुरूयते प्रायः ।
अभिनवदोषावसरे तथैव वनिताजनस्य यथा ॥५९॥

चरणपतनात्पत्युर्मन्यौ मनाक् शिथिलीकृते
त्यजति च किमप्युत्कम्पत्वं घनस्तनमण्डले ।
तदपि विलसत्साराङ्गाद्या प्रियानुनयेच्छया

[2]) D °कपिशं A °शां च चित्रवलभी° C ° शां तिचित्रजल° C °दृशा E लालदृशा [3]) E तन्वंग्या B °मात्रके पि न र° but पि del., as it seems CD °केन A मनाग्मन्दित. C मनाक् खडित. E मनाक मंद्रित [4]) E °शशि-धरोदये A °महोत्सवेषु B °महोदयेषु D °महोद्रिकेषु [5]) A °सुखसाध्यो [6]) B चयमिव [8]) BD इत्युक्ता E इत्युक्ता प्रगातस्य त° A °तल्ने C °वाहनं E °वाहने [9]) A तुन्वत्याल् C चुंवंत्या B कुन्वंत्या. E धुन्वंत्या B वलोन्पु° [10]) C °लि-सो गु° [11]) D °जन्यस्य A °जनस्यैव [12]) B °त्युर्माने [13]) A भजति च C चुजति च D किमप्युकं प्रापं घनस्तनमंडल्ने C घनमतुन्ने (sic) [14]) ADE चिर-रत्सार° C जिम्सता° D °च्या चिरादनवेक्षया E चिरानुनयेच्छया

कथमपि पुरो दृष्ट्वा दूतीं पुनर्भृकुटी कृता ॥ ६० ॥
चतुरचटुभिर्गाढाश्लेषैर्हठात्परिचुम्बनै-
र्मधुरवचनैर्वारं वारं गतोऽप्यतिमन्दताम् ।
अपरवनितासङ्गाल्लग्नं विलोक्य विलेपनं
कुवलयदृशः कोपः कान्ते पुनर्नवतां गतः ॥ ६१ ॥
साम दानं च भेदः स्यादुपेक्षा प्रणतिस्तथा ।
तथा प्रसङ्गविभ्रंशो दण्डः शृङ्गारक्रा न तु ॥ ६२ ॥
तस्याः प्रसादने सद्भिरुपायाः षट् प्रकीर्तिताः ।
सुन्दरास्ते निदर्श्यन्ते सन्तोदाहृतिभिर्यथा ॥ ६३ ॥

॥ अथ साम ॥

दुर्विनीतोऽपि पाल्योऽहं त्वया सुभ्रु क्षमाभृता ।
इति वाक्यं भवेद्यत्र तत्सामेति निगद्यते ॥ ६४ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

सत्यं भामिनि दुर्जनोऽस्मि दयिते पाल्यस्तथापि त्वया
यो दोषः स लघुर्मृगाक्षि नियतं दीनस्य मे क्षम्यताम् ।

1) C पुरो - - - - - कटो कृता A °भृंकुटी E °भृंकुटिः 2) A चटुल-वचनैर्गा° C कुटिलवचनैर्गा° D चटुल° D °हसत्प° E °हतात्प° D °चुंबित- 3) A °रलकवलनै° C °रलवननै E °रलकवकलतैर्वार 4) A °ललानं C °टृप्रः कामक्रोप. पु° E कांते कोप पु° 6) A सामदाने 7) A °विध्वंसो B °रशानिकृत् C शृंगा ननु E शृगारहेतवे 8) D om. षट् D परिकी° 9) AC सदुदाकृति° B °भिस्तथा 10) om. ABDE; C om. अथ 11) A थविनीतो D ऽथ 12) AE याप्यो 13) om. ADE; B अथ सामोदा° 14) C मानिनि 15) A तद्दोषस्सफलो मृगाक्षि E नो दोषः

इत्थं जल्पति वल्लभे मृगदृशा चतुर्दलं संवृतं
रक्तावं विरलीकृतं च वदने दत्तं च किं चिह्वचः ॥६५॥

॥ अथ दानम् ॥

अलंकारादिकं दद्यान्नायको यत्र तुष्टये ।
उद्दिश्य कारणं किं चिद्दानं तत्स्याच्च तद्यथा ॥ ६६ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

प्रणयिना निजहारलतां स्वयं किल तवेति निवेश्य कु-
चस्थले ।
पुलकभाजि पुरा कुपिताप्यसौ कृतकचग्रहणं परिचुम्बिता
॥ ६७ ॥

॥ अथ भेदः ॥

यस्मिन्परिजने तस्याः समावर्ज्य प्रसादितम् ।
तेनैव लभते कान्तां कान्तो भेदः स उच्यते ॥ ६८ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

धुन्वाना करपल्लवं विदधती दृष्टिं रुषा रागिणीं
तन्वाना वचनानि निठुरतरं मागाः शठेत्थं मुहुः ।

[1]) A संलात् B °र्दुदलैः C °र्नलै. E चतुर्नलतसृतो C संरुज [2]) B व्यूरतं D विमली° B °कृतं न वचने om. च before किं [3]) om. cdd. [4]) D दत्वा ना° [5]) B उद्देश्य E चिद्दूदानं लब्धागत यथा [6]) om. ACDE [7]) BCD °लता BE नवेति C तवेति B कुचद्वये [8]) From भाति to दृत्वं 3, 6 lost in A [9]) om. CDE; B ॥ भेदलक्षण ॥ [10]) C °झन E °र्जं C प्रसादने. [11]) C दहते BE कांत [12]) om. CDE [13]) B रागिणां C रागिनी D नागिनि [14]) B तन्वना B निष्ठर° CDE निठुर° B मागा शठोत्थ

दूरादागतभीतिमत्यभिमते स्वैरं स्वसंज्ञाकृता
पूर्वावर्जितया चकोरनयना सख्यैव संबोधिता ॥ ६९ ॥

॥ अथोपेक्षा ॥

प्रसादनविधिं त्यक्त्वा वाक्यैरन्यार्थसूचकैः ।
यस्मिन्प्रसाद्यते योषिदुपेक्षा सा मता यथा ॥ ७० ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

एतत्किं ननु कर्णभूषणमयं हारः सुकाञ्ची नवा
बद्धा का चिदियं त्वयाद्य तिलकः श्लाघ्यः प्रिये कल्पितः ।
प्रत्यङ्गं स्पृशतेति तत्क्षणभवद्रोमाञ्चमालाञ्चिता
तन्वी मानमुपेक्षयैव शनकैर्धूर्तेन संमोचिता ॥ ७१ ॥

॥ अथ प्रणतिः ॥

केवलं दैन्यमालम्ब्य पादपातो नतिर्मता ।
अभीष्टा सा भृशं स्त्रीणां ललिता च भवेद्यथा ॥ ७२ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

कुङ्कुमार्द्रकुचकुम्भबिम्बितं वीक्ष्य पृष्ठमितराङ्गनाश्रयम् ।

[1]) D °दायत° E °दायति° C °मते दृष्टे [3]) *om.* CDE [4]) B प्रसादविधिं D प्रसाधन° CE °विधि D त्यक्त्वा वाक्यैरर्थ्य° [5]) E यत्र प्रसा° [6]) *om.* CDE [7]) E एतत्कि तव कर्ण° D हारस्तु कांचोलता [8]) D चिद्दयं [9]) D °मांचमालंचिता [10]) B °पेक्षयैव C संमोहिता [11]) *om.* E; CD *om.* अथ [12]) D *om.* केवलं B पादपातेन निर्मिता C °पातो [13]) C अभिष्टा E अभीष्ट सो मता D ललित C सा भ° E ललिता ज्ञायते यथा [14]) *om.* CDE [15]) C °कुंभिलबितं D °कुंभलिंगितं CDE पृष्टमपरा° B °रांगणाश्रयं C °रांगनागत

शंसदूनरसमाशु सा मुदं प्राप पादपतितस्य कामिनः ॥७३॥

॥ अथ प्रसङ्गविभ्रंशः ॥

अकस्माज्जायते यत्र भयकर्षादिभावना ।
सोऽयं प्रसङ्गविभ्रंशः कोपभ्रंशात्मको यथा ॥ ७४ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

कथं ममोरसि कृतपक्षनिःस्वनः
शिलीमुखोऽपतदिति जल्पति प्रिये ।
निवृत्य किं किमिति ब्रुवाणयानया
ससाध्वसं कुपितममोचि कान्तया ॥ ७५ ॥

यथोत्तरं बलीयांस इत्युपायाः प्रसादने ।
आद्याश्चयो घनं कार्या विदग्धैः पश्चिमाः क्व चित् ॥७६॥

नातिखेदयितव्योऽयं प्रियः प्रमदया क्व चित् ।
मानश्च विरलः कार्यः प्रणामोत्सवलब्धये ॥ ७७ ॥

इत्युपायान्प्रयुञ्जीत नायिकापि प्रियं प्रति ।
क्रुद्धं नोपेक्षते किं चित्तत्रान्यत्कारणं भवेत् ॥ ७८ ॥

[1]) B सशदून° C शंसदून° D संसरद्घनरसाशुना मुदं E संसभृतरस° B *om.* प्राप [2]) *om.* DE; B *om.* प्र [3]) D °स्मायायते C *om.* भय D °भावनो [4]) C °भ्रंशात्मतो [5]) *om.* CDE; B ॥ अथ प्रसंगविभ्रंशोदाहरणा ॥ [6]) C °निरखन E °निस्वनं [7]) E ऽखलमदिति [8]) E त्रिवृत्य C त्रिमेतदि DE किमिदमिति C बुवाणाया D बुवाणाया E बुवाणाना [9]) C माधस [10]) D बलीयान्स इत्युपाय· [11]) CD °श्चय. सदा BE पश्चिमा D पश्चिम [13]) D *om.* मान D प्रणामोत्स° CD °लिब्धये [14]) E नायका° [15]) B क्रुद्धा E क्रुन्द्धानेक्षते C किं तु तत्रन्य° D किं तु तत्रान्य°

स्नेहं विना भयं न स्यान्मन्मथो नेर्ष्यया विना ।
तस्मान्मानप्रकारोऽयं द्वयोः प्रीतिप्रवर्धनः ॥ ७९ ॥

प्रियसुभगनाथवल्लभरुचिरस्वामीशकान्तचन्द्रमुखाः ।
दयितमनोरमरमणीजीविता इत्यादि नाम स्यात् ॥ ८० ॥

प्रीतौ भर्तरि सुदृशामप्रीतौ पुनरमूनि शठधृष्टौ ।
निर्लज्जदुराचारौ निठुरदुःशीलनामानि ॥ ८१ ॥

गर्वाद्व्यसनात्त्यागाद्विप्रियकरणाच्च निठुराद्वचनात् ।
लोभादतिप्रवासात्स्त्रीणां द्वेष्यः प्रियो भवति ॥ ८२ ॥

॥ अथ प्रवासः ॥

परदेशं व्रजेद्यत्र कुतश्चित्कारणात्प्रियः ।
स प्रवास इति ख्यातः कष्टावस्थो द्वयोरपि ॥ ८३ ॥

॥ तस्योदाहरणम् ॥

दृष्टं केतकधूलिधूसरमिदं व्योम क्रमाद्वीक्षिताः
कान्ताश्च शिलीन्ध्रकन्दलभृतः सोढाः कदम्बानिलाः ।
सख्यः संवृणुताश्रु मुञ्चत भयं कस्मान्मुधैवाकुला

[1]) B स्यान्मनो [2]) B प्रति° C प्रीतिप्रिय° E प्रीतिविंत्र° [3]) CE °सुभ-गरुचिरवल्लभनाथस्वामी° D °सुभगरुचिरुचिरवल्लभस्वामिनीत° [4]) D °मनोहर° CE °रमणी° edd. °जीवित [5]) E पुनरिमानि नामानि B °धृष्टः E °दृष्टौ [6]) E दुर्वृत्तो निठुरदुःशीलधामादि (sic, all) CD निठुर° [7]) B °दाचनाया° CD निठु° C °राच वच° E °रालापात [9]) om. CDE [10]) C कुतश्चित्कि D गतो यत्र [12]) om. DE; C तदुदा° [13]) D कष्टं के° B केतन° DE केतकि° C क्रमादितिर्ण D °क्षितं E °होरगतो [14]) B कान्तागता CE कन्तागता [15]) C सख्यो. D संवृणुताश्रु C °ताश्रु B मधव श्रं C मुंच

एतानप्यधुनातिवज्रघटिता नूनं सहिष्ये घनान् ॥ ८४ ॥

॥ अथ देशान्तरकामुकस्यावस्थावर्णनरूपम् ॥

कामं कर्णकटुः कृतो ऽतिमधुरः केकारवः केकिनां
मेघाश्चामृतधारिणो ऽपि विहिताः प्रायो विषस्यन्दिनः ।
उन्मीलन्नवकन्दलावलिरसौ शय्यापि सर्पायते
तत्किं यद्विपरीतमत्र न कृतं तस्या वियोगेन मे ॥ ८५ ॥

कार्श्यजागरमालिन्यचिन्ता वै तत्र जायते ।
अवस्था विविधा स्त्रीणां मृत्युः स्याद्वधिः परम् ॥ ८६ ॥

॥ अथ देशान्तरगतनायकस्य नायिकामुद्दिश्य कामं प्रति सखीसोपालम्भवाक्यम् ॥

अद्यैव यत्प्रतिपदुद्गतचन्द्रलेखा-
सख्यं त्वया तनुरियं गमिता वराक्याः ।
काले गते कुसुमसायक तत्प्रभाते
बाणावलीं कथय कुत्र विमोक्ष्यसि त्वम् ॥ ८७ ॥

॥ अथ देशान्तरगतनायकनायिकास्वरूपनिरूपणम् ॥

1) D °धुनापि वज्र° C °प्ये धुना 2) *om.* CDE 3) B करोति मधुरः DE कृतो पि म° B केकिनो 4) C °मृतद्राविनो D °मृतद्राविनो E °मृतवर्षिणो B प्रायेण D विरं स्य° 5) D °वनिर° CD °नौ सहाय्यगकायते E नर्म्यो च य शिख्यायते 6) C *om.* यद् E च्छिद्रिप° D °तनय C कृते C °गेन किं 7) C कार्श्य° B °मालिन्यं DE °चिंताया D यत्र 8) C मृत्यु. देवो: DE मृत्युश्चद्वधे. (E °धि.) E पुरः 9) *om.* CDE 10) C °रेखा 11) D वराक्या 12) B °साधक E नु प्रभाते 13) B *om.* बाणा° E °लिं BD विमोक्षसि 14) *om.* DE; BC *om.* अथ B *om.* गत B °नायकोना° C °नायकास्व° (*om.* नायिका) C °स्वरूपणं

निःश्वासैः सह सांप्रतं सखि गता वृद्धिं ध्रुवं रात्रयः
सार्धं लोचनवारिणा विगलितं तत्प्रवाणात्कङ्कणम् ।
प्राणाशा तनुतामुपैति च मुहुर्नूनं तनुस्पर्धया
कन्दर्पः परमेक एव विजयी याते ऽपि कान्ते स्थितः ॥ ८८ ॥
नीरागो ऽधरपल्लवो ऽतिमलिना वेणी दृशौ नाञ्जिते
व्यालम्बालकमालिका धवलतामालम्बते ऽङ्गच्छविः ।
इत्थं सुभ्रु विसंष्ठुलापि विरहव्यापद्विमर्दादियं
सख्येव स्थिरशोभया दृढतरं प्रत्यङ्गमालिङ्ग्यते ॥ ८९ ॥
किं तत्र नास्ति रजनी किं वा चन्द्रो न तत्र सौधरुचिः ।
येन सखि वल्लभामपि न स्मरति स मां विदेशरुचिः ॥ ९० ॥
प्रसर शिशिरामोदप्लोदं समीर समीरय
प्रकटय शशिन्नाशाः कामं मनोभव जृम्भ्यताम् ।
अवधिदिवसः पूर्णः सख्यो विमुञ्चत तत्कथां
हृदयमधुना किं चित्कर्तुं ममान्यदिहेच्छति ॥ ९१ ॥
इत्यादिविरहावस्थाः पुंसो ऽपि हि भवन्ति ताः ।

[1]) BCE निश्वा° D *om.* ध्रुवं E परां रा° [2]) D °वारिणैव गलितं B यत्प्राकृत कंकणं C तत्प्राकृते कंकणैः D तत्प्राकृताणत्ककणैः E तत्प्राकृतं मे सुत्तं [3]) C मुहुरप° D न तु स्प° [4]) B ज्ञाते D यातो E स्याने र्यकांतस्थितः C स्थिति. [5]) B °ल्लवे [6]) D व्यालंब्यालक° B °च्छविं D °च्छवि [7]) E सुभ्रुवि° B वि-संस्थलापि CD °ष्टु° D विसस्थलापि E °व्यापारम° [8]) *cdd.* सख्येव C °शोभया E °शोचया B °लिंगते E °लंगिता [9]) D रजनी B चंद्रो न किं त्वसाजरुचि. E न किं र यो ध्यरुचि. [10]) B *om.* न [11]) B °द्दोदं CDE °मोदं C कोदं D सोदं E कोदं E समर B समीरयः [12]) CD जृंभतां [14]) B °दिहेच्छे

कन्दर्पशरघाताच्चा मा भूवन्वैरिणामपि ॥ ९२ ॥

॥ अथ करुणात्मकः ॥

यत्रैकस्मिन्मृते ऽप्यन्यो मृतकल्पो ऽथ तद्गतः ।
नायकः प्रलपेत्प्रेम्णा करुणो ऽसौ स्मृतो यथा ॥ ९३ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

दग्धा स्निग्धवधूविलासकदली वीणा समुन्मूलिता
पीता पञ्चमकाकली कवलिता शीतद्युतेः कौमुदी ।
लुष्टः स्पष्टमनेकरत्ननिचयो नाहं रतिः केवलं
कन्दर्प दहता हरेण भुवनं निःसारमेतत्कृतम् ॥ ९४ ॥

॥ अथ पुरुषप्रलापोदाहरणम् ॥

वक्त्रं चन्द्रमसा दृशौ मृगगणैः केशाः कलापिव्रजै-
र्मातङ्गैः स्तनमण्डलं भुजलतोल्लासश्चलत्पल्लवैः ।
सौगन्ध्यं मलयानिलेन वलिना तन्वी विभज्येति सा
सर्वैर्निष्करुणैर्हृताहृतमहो दैवेन किं चिन्न मे ॥ ९५ ॥

इयतीं सुभगावस्थां गतो ऽसि यस्याः कृते स्मरातङ्कात् ।

1) E °रिणोरपि 2) *om.* DE; BC *om.* अथ 3) C °स्मिन्विनष्टेऽन्यो D °स्मिन्विनष्टे न्यो E यत्रैकस्मिन जिपन्ने ऽन्यो मृ° पि B तद्गता E तद्गतं 4) B नायिका BDE °प्रेम्णा B मृतो E मतो 5) *om.* CDE 6) C °वधू° CE समुन्मीलिता 8) B लुष्ट E लुटा E °रत्नरिपणा 9) CE हरता 10) *om.* DE; C *om.* अथ 12) D °लतायासश्च° CE °ल्लासो लतामंडपैः 13) D °लेन दयिता पत्नी वि° C °निले 14) BCD °र्नि:क° E °र्निष्क° B °हृता भुवनगते D *om.* हृता E °णौ हृता भुवनगतो ते येन दैवेन मे 15) C इयंतो C *om.* ऽसि B यस्या C वस्याः D स्मरतां

मूर्छां हरामि सा तव गतपुण्या नयनसलिलेन ॥ ९६ ॥

पाशो विपाशित इवाहित एव सान्द्रः
कर्पूररेणुरुपगूढमुरो नताङ्गि ।
पापेन येन गमितासि दशाममुष्यां
मूर्छाविरामललितं मयि धेहि चक्षुः ॥ ९७ ॥

ग्लानो मुक्ताश्रुरुद्विग्नः स्रस्ताङ्गो नष्टचेतनः ।
सचिन्तो दैन्यभागस्मिन्नेवंप्रायो जनो भवेत् ॥ ९८ ॥

केषांचित्करुणाभ्रान्तिः कारुण्यादिह जायते ।
एतस्य मिथुनावस्थां विस्मृत्य रतिमूलजाम् ॥ ९९ ॥

स्त्रीपुंसोश्च भवेदेव सापेक्षः संगमः पुनः ।
शृङ्गारवचनप्रायः करुणः स्यात्स चान्यथा ॥ १०० ॥

तस्माच्छृङ्गार एवायं करुणेनानुमोदितः ।
सौन्दर्यं सुतरां धत्ते निबद्धो विरलं बुधैः ॥ १०१ ॥

॥ अथ स्त्रीणां साचोतनः ॥

1) B हरति B तगपु° C गतगत° 2) B पाशो विपाशित CD उपासित BD सांद्र- 3) E °गूढतरो C नतांगि D नतांगो 4) B केन D *om.* येन CE गमितेति D दृशा° C °ममुष्मिन् E °ममुष्मिन 6) E ग्लानो C मुक्तासुरु° D °द्विग्न. 7) C °भाग्य° D °भाग्यो स्मि° 8) B °द्दिए E °द्दिद 9) D एतच C विसृत्य B मति° CD रतिभाजजा 10) CE स्त्रीपुंसयोर्भ° D °द्देपः CD सापेक्षे CE संगमे D संगमो 11) E °वचने प्राय. D करुणा C स्यान्न चा° D स्यात्सतां यथा 12) BE तस्मात् शृं° D तस्मा शृं° D नामयं C करुणो नानु° 14) *om.* DE; BC *om.* अथ

कारुर्दासी नटी धात्री प्रतिवेश्याथ शिल्पिनी ।
बाला प्रव्रजिता चेति स्त्रीणां ज्ञेयः सखीजनः ॥ १०२ ॥

कलाकौशलमुत्साहो भक्तिश्चित्तज्ञता स्मृतिः ।
माधुर्यं नर्मविज्ञानं वाग्मिता चेति तद्गुणाः ॥ १०३ ॥

विनोदो मण्डनं शिक्षोपालम्भोऽथ प्रसादनम् ।
संगमो विरहाश्वासः सखीकर्मेति तद्यथा ॥ १०४ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

मया कोऽयं मुग्धे कथय लिखितः सवरसखी-
वचः श्रुत्वेत्युच्चैर्विनिहितदृशा चित्रफलके ।
न वक्तुं तन्वंग्या शकितमथ वोद्दामविदल-
त्कदम्बाकारेण प्रिय इति ममाख्यायि वपुषा ॥ १०५ ॥

प्रत्यङ्गं प्रतिकर्म नर्मपरया कृत्वाधिरूढस्मरा-
दौत्सुक्यं प्रविलोक्य मोहनविधौ चातुर्यमस्याः पुनः ।
सख्या यावकमण्डनं न रचितं पादे कुरङ्गीदृशः
सस्मेरं विशदच्छदे च शयने दृष्टिः समारोपिता ॥ १०६ ॥

नीरन्ध्रं परिरभ्यते प्रियतमो भूयस्तरां चुम्ब्यते ।

1) BE कारुदासी B नटी C °वेश्याथ E °वेश्या च 2) C स्त्रीणां प्रेष्यजना स्मृता. D ज्ञेया सखीजना 4) B माधुर्यनर्म° B वाङ्मिता 5) D विनोदं B मड्नं D प्रसाधन 6) C सखीकर्मेति 7) om. CE 8) D मये BCD कोऽयं मुग्धे 10) C शकितमथ किं तु विदलत्क° D शकितमथ वा चाहविदला- B °विलस- 12) B कृत्वाभिरूढस्म° DE कृत्वा निरूढस्मरा- 13) E °दौत्सुक्य E चातुर्य- मालोक्य च 14) B यावमंडनं C न चितं

तद्वाढं क्रियते यदस्य रुचिरं चाटूच्चकैस्तन्यते ।
सख्या मुग्धवधूरियं रतिविधौ यत्नेन संशिक्षिता
विज्ञातं गुरुणा पुनः शतगुणं पुष्येषुणा कारिता ॥१०७॥

सुभग भवता कृत्ये तस्या ज्वलत्स्मरपावके
ऽप्यभिनिवसता प्रेमाधिक्यं चिरात्प्रकटीकृतम् ।
तव तु हृदये शीतेऽप्येवं सदैव सुखास्तये
मम सहचरी सा निःस्नेहा मनागपि न स्थिता ॥१०८॥

कोपं विमुञ्च कुरु नाथ वचो मदीय-
माश्वासय स्मरकृशानुकृशां कृशाङ्गीम् ।
एकाकिनी कठिनतारकनाथकान्त्या
पञ्चत्वमाशु ननु यास्यति सा वराकी ॥१०९॥

अमुं दधे ऽशुकमहमत्र पादपे
युवामलं निभृतमिहैव तिष्ठतम् ।
रहःस्थयोरिदमभिधाय कामिनोः
पुरो ययौ निपुणसखी लतान्तरम् ॥११०॥

[1]) BCD तद्वाढं E तद्वाढं D चाटुत्वमातन्यते E चाटूच्चकैः चाटू सूच्यते गूश्च-कैस्तान्यते [2]) E रतविधौ [3]) E निर्भ्रान्तगुरुणा C विज्ञात. D विज्ञातः C करुणा D करुणा [4]) B तस्यां D तस्य [5]) D °निविशिता E °निविशता D रागाधिक्यं [6]) E नु C सीते [7]) D निर्गूढा [8]) BE मदीयं [9]) B मा वासय C °स्वा° E °त्वचा कृ° C कृशांगी [10]) CE °तारकरा त्व° D °तारकायकांत्यां [11]) B यास्यसि E व्यास्यति [12]) C याह B दधे CDE दधे शुक° E शुकमिह पत्रपादपे C °हमत्र पादपे D adds: युवामत्र पादपे [13]) C युवामहं BC तिष्ठतां D तिष्ठतां E तिष्ठतं [14]) BDE रहस्य° C रहस्तयो° B *om.* from मभिधाय to p. 68, l. 1 युवे° [15]) E लतांतरे

स्फुरति यदिदमुच्चैर्लोचनं तन्वि वामं
स्तनतटमपिधत्ते चारुरोमाञ्चमाला ।
कलयति च यदन्तःकम्पतामूरुकाण्डं
ननु वदति तदद्य प्रेयसा संगमं ते ॥ १११ ॥

इत्यादि विविधं सख्यो व्यापारं कुर्वते सदा ।
योषितामत्र सर्वस्वनिधानकलशोपमाः ॥ ११२ ॥

इत्थं विरचनीयोऽयं शृङ्गारः कविभिः सदा ।
अनेन रहितं काव्यं प्रायो नीरसमुच्यते ॥ ११३ ॥

तव नाथानुरागोऽयं मद्विधैः कथमुच्यते ।
येनैकापि प्रिया नीता पञ्चत्वं पुण्यकारिणा ॥ ११४ ॥

इत्थं विचार्य प्रचुरप्रयोगान्योऽमुं निबध्नाति रसं रसज्ञः ।
तत्काव्यमारोप्य पदं विदग्धवक्त्रेषु विश्वं परिबम्भ्रमीति ॥ ११५ ॥

॥ इति श्रीरुद्रभट्टविरचिते शृङ्गारतिलकाभिधाने काव्यालंकारे विप्रलम्भशृङ्गारो नाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥

[1]) E स्फुरति B °मुग्धकैर्लोचनं [2]) C स्तनयुगम° E °मपिदध्ने *cdd.* °मालां [3]) B च यदुगत. कर° C च यदंत कल्प° D च यदत.रुं° E चलंदन कं° [4]) C यदद्य B संगमे प [5]) E इत्य च त्रि° C त्रित्रि स° B °ते ते सदा D adds ११ In C the order is 1. 5. 6. 9. 10. 7. 8. 11. 12. [7]) E °नीयो गौ [8]) E *om.* stanza 114 [10]) C येनैकेन प्रिया नित्यं [11]) B पचुरं [12]) C °व्य पदार्थ° [13]) B *om.* भट्ट; C °भट° E श्रीभट्टरुद्र° C puts का° before रु° BCE °तिलके (*om.* अभिधाने) D काव्यमाले° [14]) CE *om.* विप्र° नाम B °शृगारे द्वि° C adds: ॥२॥

विकृताङ्गवचश्चेष्टावेषेभ्यो जायते रसः ।
हास्योऽयं हासमूलत्वात्पात्रत्रयगतो यथा ॥ १ ॥

॥ अथोत्तमलक्षणम् ॥

किं चिद्विकसितैर्गण्डैः किं चिद्विस्फारितेक्षणैः ।
किं चिल्लक्ष्यद्विजैः सोऽयमुत्तमानां भवेद्यथा ॥ २ ॥

॥ तस्योदाहरणम् ॥

पाणौ कङ्कणमुत्फणः फणिपतिर्नेत्रं ज्वलत्पावकं
कण्ठः कुण्ठितकालकूटकुटिलो वस्त्रं गजेन्द्राजिनम् ।
गौरीलोचनलोभनाय सुभगो वेषो वरस्येति मे
गण्डोल्लासविभावितः पशुपतेर्हासोद्गमः पातु वः ॥ ३ ॥

॥ अथ मध्यमनीचहासलक्षणम् ॥

मध्यमानां भवत्येष विवृताननपङ्कजः ।
नीचानां निपतद्बाष्पः श्रूयमाणध्वनिर्यथा ॥ ४ ॥

[1]) CDE °वच.कृत्य° [2]) D हासो E हास्योपहासमूलात्मा पा° BCD हास्य° C °त्रयागतो. B adds: हासस्त्रिविधः । उत्तमो मध्यमो नीच. ॥ [3]) *om.* CDE [4]) B °द्विकृतै° C °द्रूद्विकासितै° D °द्विकाशितै° BE °क्षणः [5]) B चिल्लसद्विजैः C चिद्रूद्विजैः E °द्विज· C स्मृतो यथा [6]) *om.* CDE [7]) B °नेत्रि D °नेत्रं ज्वलत्पा° B °वकः [8]) E कुट्टित° [10]) BD °र्गेर्हास्यो° [11]) *om.* DE; BC *om.* अथ B मध्यनीच° C °नीचच° B °हास्य° [12]) BD विकृता° B °पंकजं [13]) B त्रिपताद्बा° C °द्रूदाष्पश्रू° E निपतेद्‌ बा° B श्रूयमाणो ध्व° D °मान°

॥ अथ मध्यहासोदाहरणम् ॥

मुग्धे त्वं सुभगे न वेत्सि मदनव्यापारमद्यापि तं
नूनं तेऽब्जदलैपिणायमलिना दृष्टो न भर्त्राधरः ।
सख्यैवं हसितं वधूं प्रति सदा सानन्दमाविर्भव-
दन्तान्तर्गतसीधुवासरसिकैर्भृङ्गैर्यथा धावितम् ॥५॥

॥ अथ नीचहासोदाहरणम् ॥

त्यक्ता गुञ्जफलानि मौक्तिकमयी भूषा स्तनेष्वाहिता
स्त्रीणां कष्टमिदं कृतं सरसिजं कर्णे न बर्हिच्छदः ।
इत्थं नाथ तवारिधाम्नि शबरैरालोक्य चित्रस्थितिं
बाष्पार्द्रीकृतलोचनैः स्फुटरवं दारैः समं हस्यते ॥६॥

॥ अथ हास्यरसानुभावः ॥

अस्मिन्सखिकराघातनेत्रोल्लासाङ्गवर्तनम् ।
नासाकपोलविस्पन्दो मुखरागश्च जायते ॥७॥

॥ अथ करुणः ॥

[1]) *om.* DE; BC *om.* अथ B तयोदा° [2]) E मुग्धा C *om.* न B तन् CE यन् [3]) C ते कमलं पिषा° D ते ञलञेठिना° E नूनं । तञलञैपिणायमलिना D दृष्टो C *om.* न [4]) B सख्येवं E सख्यत्वं CDE प्रति सदा सा° [5]) C °दन्तान्तर्वन° E °दन्तान्तर्वनसीधुगंध° [6]) *om.* DE; BC *om.* अथ B नोचलक्षणं [7]) C त्यक्ता DE त्यक्त्वा B *om.* भूषा C शोभा [8]) With णां in स्त्रीणां A recommences. A वर्ह° BD वर्हि° CDE °च्छदं [9]) A नाम ABDE शबरै° C शबरैरा° DE °ति [10]) A वा° B वार्पा° C वार्पधो° D वार्पाधो° B स्फुरतर् B हास्यते [11]) *om.* ABDE [12]) BCD तस्मिन्सा° D °सखी° [13]) B °निस्पंदो D विस्पंदो E विस्पंदो [14]) *om.* ADE; B अथ करुणरसविभावोक्त्याविभाव.

शोकात्मा करुणो ज्ञेयः प्रियभृत्यधनक्षयात् ।
तत्रस्थो नायको दैवहतः स्याद्दुःखभाजनम् ॥ ८ ॥

भर्ता संगर एव मृत्युवसतिं प्राप्तः समं बन्धुभिः
प्रौढानामनिशं दुनोति च मनो वैधव्यलाभाद्वधूः ।
बालो दुस्त्यज एक एव च शिशुः कष्टं कृतं वेधसा
जीवामीति महीपते प्रलपति त्वद्वैरिसीमन्तिनी ॥ ९ ॥

॥ अथ करुणानुभावः ॥

भूपातो दैवनिन्दा च रोदनं दीननिःस्वनः ।
शरीरताडनं मोहो वैवर्ण्यं चात्र जायते ॥ १० ॥

॥ अथ रौद्रः ॥

क्रोधात्मको भवेद्रौद्रः प्रतिशत्रूनमर्षणः ।
रक्षःप्रायो भवेद्यत्र नायको ऽत्युग्रविग्रहः ॥ ११ ॥

यैः प्राणापहृतिः कृता मम पितुः क्षुद्रैर्युधि क्षत्रियै

[1]) C °मृत्यर्धिन° E °मृत्योर्द्धन° [2]) AC तत्रेत्य B यत्रेत्यं E तत्रस्य C देव° BC °हत [3]) A भर्त्ता A °वसति. प्राप्ता D मृत्युपंत्री प्राप्तः A बन्धुभिर् E बांधवैर् [4]) A यूनां क्षाणमिय E दानाकाममिय A धुनोति E °व्यभावाद° [5]) B एक एव च A वेदसा [6]) C विलति A तद्वैरि° [7]) *om.* ADE; B करुणा तथानुभावः D अथ करुणो रसानुभावकथनं [8]) A भूपतो C °पतो देवनंदा A °नं चैव निस्स्वनः B °निस्वनं C °निस्वन. D °निश्वसं E °निश्वतः [9]) A चैव [10]) *om.* ADE; B ॥ रौद्रभावं ॥ [11]) C °शूत्रान° D °शत्रन° B °मर्षितः In A मर्षणा. रक्ष is broken off [12]) D भवत्यत्र E भवेत्तत्र नायको त्युग्र° [13]) Aप्राणा° B प्राणापहृतिः D मयि गुरोः क्षु° From ति. to तु. broken off in A. C क्षुद्रैः कृते क्ष° E °र्युधा क्षये B °ये.

रामोऽहं रमणीर्विहाय बलवन्निःशेषमेषां हठात् ।
भास्वत्प्रौढकुठारकोटिघटनाकाण्डत्रुटत्कंधरा-
स्रोतोऽन्तःस्रुतविस्रशोणितभरैः कुर्यां क्रुधो निर्वृतिम् ॥१२॥

॥ अथ रौद्रानुभावः ॥

मुखरागायुधक्षेपस्वेदकम्पाधरग्रहाः ।
शक्तिशंसा कराघातो भृकुटिश्चात्र जायते ॥१३॥

॥ अथ वीररस. ॥

उत्साहात्मा भवेद्वीरो दयादानादिपूर्वकः ।
त्रिविधो नायकस्तत्र जायते सत्त्वसंयुतः ॥१४॥

गाम्भीर्यौदार्यसौन्दर्यशौर्यधैर्यादिभूषितः ।
आवर्जितजनो जन्ये निर्व्यूढप्रौढविक्रमः ॥१५॥

॥ अथोत्तमवीरः ॥

अयि विहंग वराककपोतकं विसृज धेहि धृतिं मम मेदसा ।
शिविरहं भवता विदितो न किं सकलसत्त्वसमुद्धरणक्षमः
॥१६॥

[1]) B रमणोः D रमतेणोर्वि° B बलवन्निःशंकमेषां D बलवन्निःशेषमेव A °निःशेषमेका E बलवाननि·° [2]) D तेषां मो° A °गहना° [3]) A स्रोतान्त° BDE श्रो° BD °श्रुत° E °श्रुति° BD °त्रिश्र° C °त्रिस्र° C क्रुधां [4]) om. ADE; B om. अथ [5]) B °रागोद्युधाक्षेपः A °धात्ते° E °धो° C °वं° D °क्रयो° AD °ग्रहः [6]) B शक्तिः शगांक° A भ्रुकुटी चात्र [7]) om. ABDE [8]) A दयादानाति° CE °नाज्ञिपू° [9]) C त्रित्रिधो [10]) C °र्यशूरत्वर्यधैर्या° E °र्यशोर्डीर्यधर्यधै° A °पिताः [11]) ACD °जनो यात (D या°) E जन्यनित्याढविक्रम. C निव्यू° D °ढः प्रौढ वि° [12]) om. ADE; BC om. अथ [13]) ABD विवि°

॥ अथ मध्यमवीरः ॥

मुषितो ऽसि करे नूनं भुवनत्रयमात्रलब्धितोषेण ।
बलिरर्थितदो ऽस्मि यतो न याचितः किं चिदप्यधिकम् ॥१७॥

॥ अथाधमवीरः ॥

मत्तैरावणतीव्रदन्तमुसलैरैरण्डकाण्डायितं
वज्रेणापि विकीर्णवह्निततिना मार्णालनालायितम् ।
मद्दत्तस्यवलम्ब्य किं चिदधुना तद्विस्मृतं वज्रिणा
युद्धं यध्यवलम्बते स तु पुनः सज्जो ऽस्म्यहं रावणः ॥१८॥

॥ अथ वीररसानुभावः ॥

धृतिगर्वौद्धत्यमतिस्मृतिरोमाञ्चा भवन्ति चामुष्मिन् ।
विविधा वाक्याक्षेपाः सोत्साहामर्षवेगाश्च ॥१९॥

॥ अथ भयानकरसः ॥

[1]) *om.* ADE; BC *om.* अथ [2]) In D stanza 18 is placed before stanza 17. AD सुपितो B हरेर्नूनं C हरे यूत्वं A *om.* मात्र D °लब्ध° E °लध्ध° AB °तुष्टेन [3]) B बलिरर्थिदो corr. in margin to °र्थिदोदो (sic) C ब्रलिरर्थदो D ब्रलिरस्मि A नियतो C नियते D *om.* यतो न E तो न या° B याचित E याचितो हं नोदये किं B °दप्यधिकं C किं चिदपि ॥१७॥ E °दपाधिका [4]) *om.* ADE; B °वीरो यथा C ॥ अथ वीरः ॥ [5]) B यत्रैरावणदंतितंत° E यत्रैराजतदंततीव्र° C °रावत° A °मुसुलैरैरंड° BCD °मुशलैरे° E °रे° [6]) D °वह्निरुचिना A मार्तारनाला° [7]) E °ना ते हि स्मृतं C तद्विस्मितं In A वज्रिणा is torn off [8]) B °लंबते त्र स पुनः D स च [9]) *om* cdd. [10]) B धृतिगर्वैडित्यं स्मृ° In A धृतिगर्वौद्ध is torn off C °गर्वोद्धतिमति° D धृतिगर्वर्दमतिरोमाञ्चाः E °गर्वौन्नत्यमतिस्मृ° C भवति [11]) BE वाक्यक्षेपा. C वाक्यानोपा. From सोत्सा° to पङ्कजस्य stanza 54 lost in A. B adds: ॥ इति वीररसानुभाव. ॥ [12]) *om.* DE

भयानको भयस्थायिभावोऽसौ जायते रसः ।
शब्दादिविकृताद्वार्तं बालस्त्रीनीचनायकः ॥२०॥

॥ अथ बालभयानकोदाहरणम् ॥

श्रुत्वा तूर्यनिनादं द्वारे भयवलितललितवाकुलितः ।
धन्यस्य लगति कण्ठे मुग्धशिशुर्धूलिधूसरितः ॥२१॥

॥ अथ स्त्रीगतभयानकोदाहरणम् ॥

प्रणयकलहसङ्गान्मन्युभाजा निरस्तः
प्रकटितचटुकोटिः पादपद्मानतोऽपि ।
नवजलधरगर्जैर्भीतयासौ कया चित्
त्रुटिततरलहारं सस्वजे प्राणनाथः ॥२२॥

॥ अथ नीचगतभयानकोदाहरणम् ॥

कम्पोपरुद्धसर्वाङ्गैर्गलत्स्वेदोदबिन्दुभिः ।
त्वदारब्धैर्मल्लीनाथ वैरिभिर्वनितायितम् ॥२३॥

॥ अथ भयानकानुभावः ॥

[1]) B °स्थायी भा° [2]) B शब्दादेर्विकृ° E °विकृताद्योर्त्याल° BC °द्वार्त D °दूयार्त BDE बाल° D °स्त्रीणां च ना° [3]) *om.* DE; B बाल° C अल्प-नायको° [4]) B श्रुत्वा च तूर्यनिर्घोष D तुर्य° CE भयचलित° D भयचकितललित° E *om.* ललित BD °वाकु° [6]) *om.* DE; B °भयानकमाह ॥ C स्त्रीनायकोदा-हरण [10]) E °नाथ [11]) *om.* DE; C नीचनायकोदा° B °भयानकमाह [12]) B कोपोपहत B सर्वाङ्गैर्गल° C सर्वाङ्गैर्विगल° C °स्वेदबिंदु° BE °बिंदु° [13]) C त्वदारंभैर्° D भल्लीनैर्म° C °हीपाल E °हीनान्न C °र्वलिता° [14]) *om.* DE; B ॥ तथानुभावः ॥ C भयानु°

वैवर्ण्यमश्रु संत्रासो हस्तपादादिकम्पनम् ।
स्वेदास्यशोषदृक्क्लेपाः संभ्रमश्चात्र कीर्तितः ॥२४॥

॥ अथ बीभत्सरसः ॥

जुगुप्साप्रकृतिर्ज्ञेयो बीभत्सोऽहृद्यदर्शनात् ।
श्रवणात्कीर्तनाद्वापि पूत्यादिविषयो यथा ॥२५॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

लुठत्कृमिकलेवरं स्रवदसृग्वसावासितं
विकीर्णशवसंततिप्रसरदुग्रगन्धान्वितम् ।
भ्रमत्प्रचुरपत्त्रिकं त्रिकविवर्तिनृत्यक्रिया-
प्रवीणगुणकौणपं परिवभौ परेताजिरम् ॥२६॥

॥ यथानुभावः ॥

नासाप्रच्छादनं वक्त्रकूणनं गात्रसंवृतिः ।
निष्ठीवनादि चात्र स्यादुद्वेगादुत्तमेष्वपि ॥२७॥

1) D वैवर्ण्यगद्गदत्रासा E वैवर्ण्य गद्गदत्रासो B संत्रासद° 2) C स्वेदः श्वासो य दृक्लेप मं° D स्वेदः श्वासो य दृकक्षेप. B °दिक्प्रेक्षा E °दिक्प्रेक्षाः E °श्च ज्ञायते 3) *om.* DE B बी° C भीत्स° 4) C बीभत्साय° BD वी° C हृद्यद° 5) B पूत्यादि° D प्रेतादि° E पूत्यादेर्वि° CDE °यथायथा 6) *om.* DE; C यथो° 7) D लुठत्क्रि° cdd. °कलेवर 8) B विकीर्ण° BE °शव° C °संतत° *From* स्रवंत° *to* गुण° *line* 10 *om.* D B °संतति B °संप्रदुर्न्दितं E °गधान्दितं 9) B °त्रिवृत्रिक्रांतिक्रिय D °त्रिवृत्तनृत्य° 10) C *om.* परि° B °भौ वृतो परे° C परेतिरं 11) *om.* DE; C तता नु° 12) C °प्रज्ञा° E °कुणान E °वपानं B °संहृतिः C °संवृत्ति· D °सवृतिः 13) CE निष्ठी° B स्यादुद्वेगो ज्ञायते रसः

॥ अथाद्भुतरसः ॥

विस्मयात्माद्भुतो ज्ञेयो रसो रसविचक्षणैः ।
मायेन्द्रजालदिव्यस्त्रीविपिनाद्युद्भवो यथा ॥ २८ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

सत्यं कृता त्वया हंस वनितानामियं गतिः ।
भ्रमन्त्येतास्तथाप्येतदिन्द्रजालं तवाद्भुतम् ॥ २९ ॥

॥ अथानुभाव ॥

गद्गदः साधुवादश्च स्वेदः पुलकवेपथू ।
दृष्टेर्निश्चलतारत्वं विकाशश्चात्र जायते ॥ ३० ॥

॥ अथ शान्तरस ॥

सम्यग्ज्ञानोद्भवः शान्तः समत्वात्सर्वजन्तुषु ।
गतेच्छो नायकस्तत्र मोहरागपरिक्षयात् ॥ ३१ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

धनमकृतकदत्तं स्वीयं यथार्थितमर्थिने
कृतमरिकुलं नाशेषं स्वखड्गविजृम्भितैः ।
प्रणयिनि जने रागोद्रिक्तो रतिर्विहिता चिरं

1) *om.* DE 3) B माहेंद्र° C महेंद्र° D °त्रिलोकनभवो यथा 4) *om.* cdd. 5) DE त्वया कृता 6) B °जालि C °जाल C तद्दुतं E तत्रे प्रिय 7) *om.* DE; B स्तोः स्° 8) B गद्गद D °छाद्. C द्वेद B °वेपथुः C °वेंग (sic) E °वेपथू 9) C त्रिकाश्चात्र 10) *om.* BDE 12) B गतेच्छा° CDE तमोराग° B °परिक्षयात् 13) *om.* DE; C यथो° 14) D यद्यर्पित° 15) E *om.* स्व 16) D °द्विता

किमपरमतः कर्तव्यं नस्तनावपि नादरः ॥ ३२ ॥

॥ अथानुभावः ॥

निरालम्बं मनो ऽन्यत्र वाङ्मात्मनि तिष्ठति ।
सुखे नेच्छा तथा दुःखे ऽप्युद्वेगो नात्र जायते ॥ ३३ ॥

अष्टाविति रसाः पूर्वं ये प्रोक्तास्तत्र निश्चितम् ।
प्रत्यनीकौ रसौ द्वौ द्वौ तत्संपर्कं विवर्जयेत् ॥ ३४ ॥

शृङ्गारबीभत्सरसौ तथा वीरभयानकौ ।
रौद्राद्भुतौ तथा हास्यकरुणौ वैरिणौ मिथः ॥ ३५ ॥

हास्यो भवति शृङ्गारात्करुणो रौद्रकर्मतः ।
अद्भुतश्च तथा वीराद्बीभत्साच्च भयानकः ॥ ३६ ॥

यौ जन्यजनकावेतौ रसावुक्तौ मनीषिभिः ।
युक्तया कृतो ऽपि संभेदस्तयोर्वाढं न दुष्यति ॥ ३७ ॥

के चिद्रसविभागेषु भावाः पूर्वं प्रदर्शिताः ।
स्वातन्त्र्येणेह कीर्त्यन्ते रम्यास्ते कृतिनां मताः ॥ ३८ ॥

1) BE °रमित. 2) om. DE; B तथा° 3) E निरालम्बं CE यत्र D कुत्र BD वाङ° 4) E तत्रो CE दुःखे नोद्वेगस्तत्र D adds Sâhityadarpaṇam 241 (v. 3 °शोकभयो° v. 6 °भो ऽत्र निःसंकल्पं°) 5) C यष्टाविद E यत्रा- वति DE om. ये D प्रयुक्तास्तत्र E सर्वोक्ता° 6) C प्रत्यनीकरसौ B adds: ॥ यथ रसविरोधो द्वौ द्वौ ॥ 7) E रसौ शृंगारबीभत्सौ 8) C om. वैरिणौ 10) B यद्भुतस्तु E °भत्सात्र भयानकात 11) C रसाद्भुतौ D रसौ याक्तौ (sic) 12) B युक्तयुक्तो ऽपि D संदर्भि° B °स्तयोर्दोषं D °र्योषं B दुष्यतो 13) B °चित्र- सेषु D पूर्वं न दर्शिता 14) B °स्लेषेण C रसास्ते कवेः

रत्यादय इमे भावा रसाभिप्रायसूचकाः ।
पञ्चाशत्स्थायिसंचारिसात्त्विकास्तान्निबोधत ॥३९॥

शृङ्गारादिरसेष्वेव भावा रत्यादयः स्थिताः ।
प्रत्येकं स्थैर्यतोऽन्ये च त्रयस्त्रिंशच्चरा यथा ॥४०॥

प्रायोऽनवस्थिते चित्ते भावाः संकीर्णसंभवाः ।
बाहुल्येन निगद्यन्ते तथाप्येते यथा स्थिताः ॥४१॥

शङ्कासूया भयं ग्लानिर्व्याधिश्चिन्ता धृतिः स्मृतिः ।
औत्सुक्यं विस्मयो हर्षो व्रीडोन्मादो मदस्तथा ॥४२॥

विषादो जडता निद्रावहित्थं चापलं मतिः ।
इति भावाः प्रयोक्तव्याः शृङ्गारे व्यभिचारिणः ॥४३॥

श्रमश्चपलता निद्रा स्वप्नो ग्लानिस्तथैव च ।
शङ्कासूयावहित्थं च हास्ये भावा भवन्त्यमी ॥४४॥

दैन्यं चिन्ता तथा ग्लानिर्निर्वेदो जडता स्मृतिः ।
व्याधिश्च करुणे वाच्या भावा भावविशारदैः ॥४५॥

हर्षोऽसूया तथा गर्व उत्साहोऽमर्ष एव च ।

1) DE भाजा. E काव्यानि° 2) B °स्तन्निबोधत 3) D स्मृता. 4) D प्रत्येकं स्थायिनो 6) B adds: ॥ अथ भावनरसत्रियथोत्पत्तिमाह ॥ 7) E °चिश्चि-न्तजता धृति CD स्मृतिर्धृति. 8) D °न्मादो C रतिस्तथा 9) D विषादं C °वहित्या D °वहित्वा D धृति 12) D °सूयावहित्या 13) B °निर्वेदो CD धृति. E गृति (sic) 14) C °णे सेया D om. भाजा E भावविचक्षणी 15) D एर्षासूया तथा गर्वानु° CDE मद instead of ऽमर्ष

चापल्यमुग्रतावेगो रौद्रे भावाः प्रकीर्तिताः ॥ ४६ ॥
अमर्षः प्रतिबोधश्च वितर्कोऽथ मतिर्धृतिः ।
क्रोधोऽसूया श्रमो मोह आवेगो रोमहर्षणम् ॥ ४७ ॥
गर्वो मदस्तथोग्रत्वं भावा वीरे भवन्त्यमी ।
संत्रासो मरणं चैव वचनीयं भयानके ॥ ४८ ॥
अपस्मारो विषादश्च भयं रोगो मतिर्मदः ।
उन्मादश्चेति विज्ञेया भावा बीभत्ससंभवाः ॥ ४९ ॥
आवेगो जडता मोहो हर्षणं विस्मयो मतिः ।
इति भावान्निबध्नन्ति रसेऽस्मिन्नद्भुते बुधाः ॥ ५० ॥
एवं संचारिणो ज्ञेया भावाः प्रतिरसं स्थिताः ।
सात्त्विकास्तु भवन्त्येते सर्वे सर्वरसाश्रिताः ॥ ५१ ॥

॥ अथ चतस्रो वृत्तयः ॥

कैशिक्यारभटी चैव सात्वती भारती तथा ।
चतस्रो वृत्तयो ज्ञेया रसावस्थानसूचिकाः ॥ ५२ ॥

[1]) E चापोग्रमग्रतावेगो D °ग्रता चैव रौद्र C भावा भवन्त्यमी [2]) B अमर्ष E अमर्ष E प्रतिबोधश्च वितर्कश्च मति° C om. ऽथ [3]) B क्रोधासूये C सूया च गर्वः आवेगो D सूयाश्रु संमोह E ऽसूयाश्च गर्वः आवेगो °र्षणः D आवेगः रोमह° [5]) B वाचनीया [7]) D °संभवा. [8]) B जडा मोह C आवेगो मोहो विस्मयो हर्षणं स्मृति D विस्मयो हर्षणं धृति. E विस्मयः स्मृतिः [9]) D °न्निबध्नाति D बुधः [10]) B प्रतिरसे [11]) C °रसाश्रया. D °रसाश्रिताः E °रसान्विता. [12]) om. DE; C om. चतस्रो BC वृत्तय [13]) Stanza 52 is om. in DE; C कैशिकि° C तथैव [14]) BC °सूचकाः

॥ अथ कैशिकी ॥

या नृत्यगीतप्रमदोपभोगवेषाङ्गसंकीर्तनचारुबन्धा ।
माधुर्ययुक्ताल्पसमासरम्या वृत्तिः स्मृतासाविह कैशिकीति ॥५३॥

शृङ्गारहास्यकरुणारसातिशयसिद्धये ।
एषा वृत्तिः प्रयत्नेन प्रयोज्या विबुधैर्यथा ॥ ५४ ॥

सौन्दर्यं शशलाञ्छनस्य कविभिर्मिथ्यैव तद्वर्ण्यते
शोभेयं क्व नु पङ्कजस्य रजनीसंयोगभग्नत्विषः ।
इत्यालोच्य चिराय चारु रुचिरं त्र्यस्यत्कुरङ्गीदृशो
वीक्षेते नवयौवनोन्नतमुखौ मन्ये स्तनावाननम् ॥ ५५ ॥

हस्तेषुः कुसुमायुधस्य ललितं रागश्रियो लोचनं
सौभाग्यैकगृहं विलासनिकषो वैदग्ध्यसिद्धिध्वजः ।
साक्षीदं मधुबान्धवस्य निभृतं कस्यापि लीलानिधेः
कान्तास्तनबिम्बमण्डलं सखि नवं प्रच्छाद्यतां वाससा ॥५६॥

1) *om.* BDE; C °कोलच्चयां 2) C गीतनृत्यप्रम° C *om.* वेषाङ्ग E °देशांग° D °वंधा 3) CD वाणी E चाणी instead of वृत्तिः C स्मृता सा इ कौशि° 4) C °रसानां परिवृद्धये 5) C एषा वृत्ति. एषा प्र° E प्रायो वाच्या बुधैर्यथा 6) In C st. 56 is placed before st. 55. BC शशि° D सं-रायते 7) C सौभाग्यं कु E शाले दृष्टू कु With पङ्कजस्य A recommences ACD °संजोग° C °त्विषः D °त्विषा: 8) A रुचिरा C रुचिर E रुचिरम् CE त्र्यस्यन्मृगीचक्षुषो 9) A वीक्ष्येते B दृश्येते A नवयवनोन्नतमुखर्मन्ये तथा यौवनम् C नवयौवनोन्नता° E नवयौवनोन्नतमुखेसतायातत (sic!) 11) A सौभाग्यैनिकेतां परिलसद्वैदग्ध्यसिद्धिध्वजः E °निकषो C वैदग्ध° B °सिद्धिध्वज. 12) A लेला° C लिला° E °लानिधि 13) B कान्ता° ABCD °मण्डलं E स्तंधान्तविलगडलं A °च्छाद्यते

संमुच्छत्काञ्चनकुण्डलोज्ज्वला प्रभापि तापाय बभूव येऽ-
ज्वलम् ।
विलासिनीरम्यमुखाम्बुजन्मसु प्रजज्वलुस्तेष्वकृशाः कृशा-
नवः ॥ ५७ ॥

॥ अथारभटी ॥

या चित्रयुद्धभ्रमशस्त्रपातमायेन्द्रजालप्लुतिलङ्घिताद्या ।
ओजस्विवर्णाद्भुतदुर्विगाढा ज्ञेया बुधैः सारभटीति वृत्तिः॥५८॥
रौद्रे भयानके चैव बीभत्से च विचक्षणैः ।
काव्यशोभाकरी वृत्तिरियमित्थं प्रयुज्यते ॥५९॥
शस्त्रोद्दारितकुम्भिकुम्भविगलद्रक्ताक्तमुक्ताफल-
स्फारस्फूर्जितकान्तिकल्पितवृहच्चञ्चच्चतुष्कार्चितम् ।
क्रोधोद्दावितधीरधोरणिरणत्खड्गाग्रमुग्रायदं
युद्धं सिद्धवधूगृहीतसुभटं जातं तदा दुर्धरम् ॥ ६० ॥
नायं गर्जरवो गभीरपरुषं तूर्यं तदीयं विदं

[1]) A °काञ्चनकुण्डलोज्ज्वलप्रतापि BC °ज्ज्वलप्रभा° D °लोज्ज्वला प्रतापि E °ल-ज्ज्वलप्रतापि BD तापजनभूव C ताप प्रबभूव E प्रभूयावतान्ते D येऽज्वलं [2]) A om. कृशाः A कृशानवः [3]) om. ADE [4]) A चित्र° C °यद्ध° D °युद्ध° ADE °भ्रम° C °पात° B °मायेन्द्र° AC °प्लुत° E °प्लुतलङ्घिताढ्या B °लंघिताद्या C °ताद्या [5]) E ओजस्विवर्णाद्भुतदुर्विगाढा C ओजस्विवर्णाद्भुतदुर्विगाहा AD °वर्णाद्भुत° BD °गाढा A °भटेति [7]) AD काव्ये शो° B °शोभाकरी E वर्णनीया [8]) D शस्त्रोद्दारित° E शस्त्रो° A °दारि° D द्रक्ताक्तमु° A °फलं C °फलैः D °फलैः [9]) B °स्फूर्जित° (sic) C °स्फूर्जि° ACD °च्चार्चितम् [10]) B क्रोधाद्दावितधीर° C क्रोधोद्दावित° D क्रुद्धोद्दावित° E क्रुद्धोद्गारितधीर° AC °धोरणि° BCD °रण-त्खड्गा° A °मुग्रयदं E °मायदं [11]) B om. युद्धं In A above द्धं in युद्धं is written द्धं [12]) B गर्ज° C गर्जितरवः D गुर्वं E तूर्यं तदीयाकं B विदं

नैते भीमभुजंगभोगरुचयो मेघा इमे तद्गजाः ।
इत्थं नाथ नवाम्बुवाहसमये त्वत्सैन्यशङ्काकुला
ह्यायद्वाहरुचो विरोधिवनितास्त्रस्यन्ति नश्यन्ति च ॥६१॥

पिबन्नसृगदन्मांसमाकर्षन्नन्त्रमालिकाम् ।
कबन्धसंकुले क्रोष्टा भ्रमत्येष महारणे ॥६२॥

॥ अथ सात्वती ॥

दर्पप्रधानाधिकसत्त्ववृत्तिस्त्यागोत्तरोदारवचोमनोज्ञा ।
आश्चर्यसंपत्सुभगा च या स्यात्सा सात्वती नाम मतात्र वृत्तिः ॥६३॥

नातिगूढार्थसंपत्तिः श्रव्यशब्दमनोरमा ।
वीरे रौद्रेऽद्भुते शान्ते वृत्तिरेषा मता यथा ॥६४॥

लक्ष्म्यास्त्वं जनको निधिश्च पयसां निःशेषरत्नाकरो
मर्यादानिरतस्त्वमेव जलधे ब्रूतेऽत्र कोऽन्यादृशम् ।
किं त्वेकस्य गृहागतस्य वडवावह्नेः सदा तृष्णया
क्लान्तस्योदरपूरणेऽपि न सहो यत्तन्महन्मध्यमम् ॥६५॥

1) B *om.* नैते A धैते 2) B °कुल 3) BE *om.* ग्ना BCE °वनिता (in C twice) B नस्यति 4) A पिबन्नसृक् त्वदन्मां° D पिबन्नसृक् स्वदन्मां° BC पिबन्° B °मालि C °मालिका 5) BD कवध° E °सकटे B °सकुलो B महार्णवे 6) *om.* ADE; B °तोमाह 7) A °धिकमत्त्वयुक्त्या त्या° B °स-त्त्वत्या° A °रोदार° 8) BD मता च E मता प्रवृत्ति. 9) C श्रव° D °शब्दा च° 10) रौद्राद्भुते B °रेषात्र कथ्यते 12) B को न्यादृः E न्यादृशे 13) B त्वेतस्य *cdd.* वडवा° 14) D क्रांतस्यो° E °पूरणं न सहसे A °न्मध्यम् B यत्त-न्मानाद्यमध्यमं D °महन्मध्यम E यत्वन्मनारायकमध्यम

स्फारितोत्कटकठोरतारका कीर्णवह्निकणसंततिः क्रुधा ।
दुर्निमित्ततडिदाकृतिर्बभौ दृष्टिरिष्टसमरांशुमालिनः ॥ ६६ ॥

अत्यद्भुतं तव नराधिप कीर्तिर्धवलयत्यपि जगन्ति ।
रक्तान्करोति सुहृदो मलिनयति च वैरिवदनानि ॥ ६७ ॥

निवृत्तविषयासङ्गमधुना सुचिराय मे ।
आत्मन्येव समाधानं मनः केवलमिच्छति ॥ ६८ ॥

॥ अथ भारती ॥

प्रधानपुरुषप्राया सद्वक्तोक्तिनिरन्तरा ।
भारतीयं भवेद्वृत्तिर्वीरहास्याद्भुताश्रया ॥ ६९ ॥

जन्मदेहवधवेदनादिकं तुल्यमेतदितरैः समं सताम् ।
यत्तथापि विपुलाश्चलाः श्रियः सा हि सैकपरतात्र कारणम् ॥७०॥

यशोदाकृतरक्षस्य शासितुर्भुवनद्रुहाम् ।
बाल्ये निभृतगम्भीरो हरेर्हासः पुनातु वः ॥ ७१ ॥

[1]) A *om.* st. 66, C places st. 67 before st. 66 B स्फारितोत्कट° E स्फारितोत्तर° D नांतवह्नि° [2]) D °मित्तवदसाकृ° C °रिष्टि° D °समत्वाग्मा- लिन. E समरैकमालिन. [3]) E त्यद्य° B नरपते तव CDE नराधिप तव A °लयन्त्यपि C °लयंत्यपि [4]) A रक्तां C मित्र° A °नयन्ति A *om.* च [5]) B निवृत्ति° AC °मधुरं B सुचिरायंत C °रान्मन E ते [6]) C °धीनं [7]) *om.* ABDE; C adds इति: [8]) A °प्राय: E °पुरुषोत्तमा वा यद° D सत्योद्रिक्त° [10]) A 1. hd. °देहवदा° corr. 2. hd.; D °देहगुणच्छेद° E °देहधनच्छेद° A साधिकं A °दितरैस्समं सतो D सता [11]) A °ला चलश्रिया C °ला: चला श्रिय. B सहसैकपरता सं का° A °परताश्रया° or °ताश्रया° E °परता नु का° [12]) D शसितु° C °दुर्जन° [13]) A बाल्ये निभृ° ग° C हरेर्हासो A न.

निर्भयोऽप्येष भूपालस्तद्ददाति द्विषां युधि ।
दिगन्तेषु यशः शुभ्रमादत्ते चेदमद्भुतम् ॥ ७२ ॥

इत्यादि रम्याः प्रविलोक्य वृत्तीर्दृष्ट्वा निबन्धांश्च महाकवीनाम् ।
आलोक्य चौचित्यमिदं विदध्यात्काव्यं कविः सज्जनचित्तचौरम् ॥ ७३ ॥

विरसं प्रत्यनीकं च दुःसंधानरसं तथा ।
नीरसं पात्रदुष्टं च काव्यं सद्भिर्न शस्यते ॥ ७४ ॥

विहाय जननीमृत्युशोकं मुग्धे मया सह ।
यौवनं मानय स्पष्टमित्यादि विरसं मतम् ॥ ७५ ॥

प्रबन्धे नीयते यत्र रस एको निरन्तरम् ।
महतीं वृद्धिमिच्छन्ति विरसं तच्च के चन ॥ ७६ ॥

नखक्षतोच्छलद्रक्तप्लुतगण्डस्थलं रतौ ।

[1]) A निर्भयि प्येव भूपालो ज्ञस्तद्द° B भूपाल भयं ददाति D प्येव स भूपालस्तद्ददा (sic) [2]) A·····न्तेषु य 'भ्रमा° CE यशान्तेषु D श्रशतापूर्न् B °मादत्ते D चेद्भुतं E चैतदद्भुतं [3]) A रम्याः B रम्या A प्रविलासवृत्ते दृ° B ययोगांश्च [4]) D विलोक्य A वैचित्र्यमिदं B यौचि° C चौचित्य° D वैचित्र्यमल्लं E वैचित्र्यमल A °चौरान् D °चोरं [5]) A प्रत्यनी····दुसं° [6]) CE च व (om. E) सद्भिः काव्यं न श° A om. च A सद्भिर्निंद्य° C adds: ॥ विरसं यथा ॥ [7]) B जननी° A °मृत्युश्शोकं E जननीं विहाय मृत्युशोकं दुःखे मया सह [8]) A स्पष्ट° ACD विरसं यथा E स्मृता [9]) B नीयते ACE यत्तु [10]) E महती वृत्तं निर्दंति AB वृद्धिमि° B नीरस तत्र D केचन [11]) A नखक्षतोच्छलत्प्लुतिप्लुत° C °लत्प्लुतप्लुत° D °लत्प्लुतप्लुतं गंड° E नखक्षतान्नलसत्प्लुतिप्लुत° B °क्षतस्फुटगंड°

निर्भयो ऽप्येष भूपालस्तद्ददाति द्विषां युधि ।
दिगन्तेषु यशः शुभ्रमादत्ते चेदमद्भुतम् ॥ ७२ ॥

इत्यादि रम्याः प्रविलोक्य वृत्तीर्दृष्ट्वा निबन्धांश्च महाकवीनाम् ।
आलोक्य चौचित्यमिदं विदध्यात्काव्यं कविः सज्जनचित्तचौरम् ॥ ७३ ॥

विरसं प्रत्यनीकं च दुःसंधानरसं तथा ।
नीरसं पात्रदुष्टं च काव्यं सद्भिर्न शस्यते ॥ ७४ ॥

विहाय जननीमृत्युशोकं मुग्धे मया सह ।
यौवनं मानय स्पष्टमित्यादि विरसं मतम् ॥ ७५ ॥

प्रबन्धे नीयते यत्र रस एको निरन्तरम् ।
महतीं वृद्धिमिच्छन्ति विरसं तच्च के चन ॥ ७६ ॥

नखक्षतोच्छलद्रक्तलुप्तगण्डस्थलं रतौ ।

[1]) A निर्भयि प्येव भूपालो त्रस्तादूद° B भूपाल भयं ददाति D प्येव य भूपालस्तद्ददा (sic) [2]) A·····न्तेषु य 'भ्रमा° CE यपन्तेषु D अपतोषून् B °मावत्ते D चेद्रुतं E वंतद्भुतं [3]) A रम्याः B रम्या A प्रविलासवृत्ते दृ° B प्रयोगांश्च [4]) D विलोक्य A वैचित्र्यमिद् B श्चौचि° C चौचिंत्य° D वैचित्र्यमल E वैचित्र्यंमल A °चोरान् D °चोरं [5]) A प्रत्यनो····दुसां° [6]) CE च व (om. E) सद्भिः काव्यं न प्र° A om. च A सद्भिर्निंद्य° C adds: ॥ विरसं यथा ॥ [7]) B जननो° A °मृत्युशोक E जननीं विहाय मृत्युशोकं दृ.चे मया सह [8]) A स्पष्ट° ACD विरसं यथा E स्मृतं [9]) B नीयते ACE यत्तु [10]) E महती वृत्तं निच्छति AB वृत्तिमि° B नीरसं तत्र D केवल [11]) A नखक्षतोच्छलल्लतूलितुत° C °लत्पूयप्लुत° D °लत्पूयपुतं गड° E नखक्षतान्लसत्पूतितुत° B °दक्तल्मुदांड°

D: ॥ इति शृंगारतिलके तृतीयः परिच्छेदः ॥ ॥ इति रुद्रभट्टविरचिते काव्यालंकारे शृंगारतिलकाभिधाने तृतीयः परिच्छेदः ॥

E: ॥ इति श्रीभट्टश्रीरुद्रविरचिते शृंगारतिलके काव्यालंकारे तृतीयः परिच्छेदः ॥ इति शृंगारतिलकः समाप्तः ॥

भग्नपृष्टिकटिग्रीवस्तब्धदृष्टिरधोमुखं ।
कष्टेन लिखितं ग्रंथं यत्नेन परिपालयेत् ॥ १

संवत् १८७७ अषाढ शुक्ल ३ गुरुवासरे ॥

व्युत्पत्तये निषेवन्ते कवयः कामिनश्च यम् ॥ ८३ ॥

कान्या काव्यकथा कीदृग्वैदग्धी को रसागमः ।
किं गोष्ठीमण्डनं हन्त शृङ्गारतिलकादृते ॥ ८४ ॥

त्रिपुरवधादेव गतामुल्लासममुमां समस्तविबुधनुताम् ।
शृङ्गारतिलकविधिना पुनरपि रुद्रः प्रसादयति ॥ ८५ ॥

॥ इति श्रीरुद्रभट्टविरचिते शृङ्गारतिलकाभिधाने काव्यालंकारे तृतीयः परिच्छेदः ॥

[1]) A निषेवन्तु कवय× कामिनस्त्वयम् B कामिनः स्वय C कामितश्च E यं B काम्या CD रम्या E काव्या B कीदृक् वैदग्ध्ये A °ग्वैदग्धे [3]) CD गोष्टी° E गोष्टीविबुधैः सार्द्ध शृ° ACD °तिलक विना D °वधदेवतामुचितोल्ला° E गता-वल्लासममाउतोमुल्लासुमा C °विबुनतां D °विबुधनता E °विबुधाना B °नुत A °लक वि° [4]) E रुद्रः सदा प्र° B प्रकटयति [5]) A: ॥ इति श्रीमद्रुद्रटविरचिते °काख्ये काव्यलङ्कारे तृतीय परिच्छेद. ॥

B: ॥ इति श्रीशृंगारतिलके श्रीरुद्रविरचिते काव्यालंकारे तृतीय. परिछेद. समाप्तः ॥

सहानुभावव्यभिचारिभिः समं समेत्य तद्रसाद् सात्विकैश्च ।
यालंबते गर्वरसानतो यमालवनस्तेन भवेद्विभावः ॥
न चानुभावव्यभिचारियोगं नापेक्षते सात्विकभावयोगं ।
उद्दीपयेत् केवलमेव यस्माद्दुद्दीपनस्तेन भवेद्विभाव. ॥

॥ सवत् १६५४ समये भाद्रसुदि १० शुक्रे लिखितं ॥ In margin of fol. 30[b] above stands with thick letters: काव्यालंकारे तु शृगार:

C: ॥ इति श्रीरुद्रभट्टविरचिते शृंगारतिलके काव्यालंकारे रसनिरूपणं ना तृतीयः परिछेदः समाप्तम् संपूर्णम् ॥ समाप्तश्चाय शृंगारतिलकनामको ग्रंथः ॥ शुभमस्तु ॥ श्रीरामाकृष्णाय नम. ॥ श्रीजानकीवल्लभाय नम. ॥ इ ॥ इ ॥ इ ॥ From दः in परिछेदः written by an other hand with great letters. At fol. 34[b] stands: रुद्रभट्टकृतशृंगारतिलक अलंकार ग ८५० and with thin letters: का° ल २८

॥ ग्रन्थोदाहरणप्रतीकानि ॥

॥ अथ सहृदयलीला ॥

श्रीमतामुत्कर्षपरिज्ञानाद्वैदग्ध्येन सहृदयत्वान्नागरिकता-सिद्धिः ॥१॥ युवत्यादीनामुत्कर्षो देहे गुणालंकारजीवितपरिकरेभ्यः ॥२॥ तत्र । शोभाविधायिनो धर्मा गुणाः ॥३॥

रूपं वर्णः प्रभा राग आभिजात्यं विलासिता ।
लावण्यं लक्षणं छाया सौभाग्यं चेत्यमी गुणाः ॥४॥

अवयवानां रेखास्पाष्ट्यं रूपम् ॥५॥ गौरतादिधर्मविशेषो वर्णः ॥६॥ काचकाच्यरूपा रविवत्कान्तिः प्रभा ॥७॥ नैसर्गिकस्मेरत्वमुखप्रसादादिः सर्वेषामेव चक्षुर्बन्धको धर्मो रागः ॥८॥ कुसुमधर्मा मार्दवादिर्लालनादिरूपः स्पर्शविशेषः पेशलताख्य आभिजात्यम् ॥९॥ अङ्गोपाङ्गानां यौवनोद्भेदी मन्मथवासनाप्रयुक्तः कटाक्षादिवद्विभ्रमाख्यश्चेष्टाविशेषो विलासिता ॥१०॥ तरङ्गिद्रवस्वभावाप्यायिनेत्रपेयव्यापि-स्निग्धमधुर इव पीतिमोत्कर्षैकसार इव पूर्णेन्दुवदाह्लादको धर्मः संस्थानमुग्धिमव्यंग्यो लावण्यम् ॥११॥ अङ्गोपाङ्गानामसाधारणशोभाप्राशस्त्यहेतुरौचित्यात्मा स्थायी धर्मो

[1]) A ० स्वस्ति ॥ B श्रों ग्रथ सहृदयलीला लिख्यते ॥ [2]) B देहगुणा° [5]) A रागः B याद्विज्ञात्यं [6]) A काच्यकचा° A नैसर्गिकः स्मेर° [10]) B कुसमधर्मा मार्दवादि° A °र्लालनान्यो रूपस्य° [14]) A °व्यङ्गो A °पाङ्गमसाधारणाः शो° [15]) A °चित्यात्स्थायी

पुलकरुधिराक्षभीष्मस्फटिकप्रवालरूपाणि त्रयोदश रत्नानि ॥२॥ हेम नवधा । जाम्बूनदशातकौम्भहाटकवैणवशृङ्गीशुक्तिजजातरूपरसविद्धाकरोद्गतभेदात् ॥३॥ चतुर्धा रत्नहेममयः । आविध्यनिबन्धनीयप्रक्षेप्यारोप्यभेदात् ॥४॥ तत्र । ताडीकुण्डलश्रवणवालिकादिराविध्यः । अङ्गदश्रोणीसूत्रमूर्धमणिशिखादण्डिकादिर्निबन्धनीयः । ऊर्मिकाकटकमञ्जीरसदृशः प्रक्षेप्यः । प्रालम्बमालिकाहारनक्षत्रमालाप्रभृतिरारोप्यः ॥५॥ चतुर्धांशुकमयः । वल्कफलकृमिरोमजत्वात्क्रमेण क्षौमकार्पासकौशेयराङ्कवादिभेदात् ॥६॥ पुनस्त्रिधा निबन्धनीयप्रक्षेप्यारोप्यवैचित्र्यात् ॥७॥ तत्र । निबन्धनीयः शिरःशाटकजघनवसनादिः । प्रक्षेप्यः कञ्चुलिकादिः । आरोप्य उत्तरीयपटादिः ॥८॥ सर्वस्यास्यानेकविधत्वं वर्णविच्छित्तिनानात्वात् ॥९॥ ग्रथिताग्रथितवशाद्द्विविधः सन्नष्टधा माल्यमयः ॥१०॥ वेष्टितविततसंघात्यग्रन्थिमदवलम्ब्यमुक्तकमञ्जरीस्तवकलक्षणमाल्यभेदेन ॥११॥ तत्रोद्वेष्टितं वेष्टितम् । पार्श्वतो विस्तारितं विततम् । बहुभिः पुष्पैः समूहेन रचितं संघात्यम् । अन्तरान्तरा विषमं ग्रन्थि-

[1]) B °स्फटिकविद्रुमरूपाणि *add.* °प्रवाल° [3]) B शुक्तिजातरूप° B रत्न हेममय. [4]) A °भेदेन A *om.* तत्र B *om.* ताडी [5]) B °श्रोणि° [6]) A ऊर्मिकटक° [7]) A प्रलम्ब° A °नक्षत्र° A °क्रिमि° B °क्रमि° [9]) B वर्ण° B °भेदः. [10]) A °चित्र्यात् B °रोप्यभेदात् A *om.* तत्र B शिरःशाटक° [11]) A प्रक्षेप्या [12]) B वर्णवि° [13]) B °वशाद्पुनर्द्विविध [14]) A °संघात्य° [15]) AB °स्तबक° A *om.* तत्र [17]) A संघात्यं B °रैः समूहेनरचितम् ।

लक्षणम् ॥१२॥ तस्य युक्तप्रमाणतादोषस्पर्शस्निग्धवक्रनियतलोमाङ्गसुश्लिष्टसंधानतानारूपरिणाहौचित्यचक्रपद्मादिलेखाङ्कनायोगेभ्यः प्रसिद्धाङ्गपूर्णतादोषवैकल्यधर्मसौन्दर्यप्रमाणौचित्यलोकाप्रसिद्धविशिष्टाङ्गयोगाख्याः क्रमेण षड् भेदाः ॥१३॥ अग्राम्यतया वक्रिमवल्यापिनी ताम्बूलपरिधाननृत्तभणितिगमनादिस्थानकेषु सूक्ष्मा भङ्गिश्छाया ॥१४॥ स्फुरच्छन्दम्युपभोगपरिमलादिगम्यो ऽन्तःसारो रञ्जकतया वशीकर्ता सहृदयसंवेद्यधर्मभेदश्च सौभाग्यम् ॥१५॥ तत्राद्ये स्मरमदपुलकादयो भेदाः । अन्त्ये तु मणितनूपपरिभोगाधरास्वादसौरभादिभिर्युगपद्रसवत्त्वात्पञ्चेन्द्रियसुखलाभः ॥१६॥

॥ इति श्रीराजानकरुय्यकविरचितायां सहृदयलीलायां गुणोल्लेखः प्रथमः ॥

रत्नं हेमांशुके माल्यं मण्डनद्रव्ययोजने ।
प्रकीर्णं चेत्यलंकाराः संनिवेते मया मताः ॥१॥

तत्र । वज्रमुक्तापद्मरागमरकतेन्द्रनीलवैदूर्यपुष्यरागकर्केतन-

1) B °कता ऽदोष° A °दोषास्य° A °नियतलेपाङ्ग° 4) B °चित्याख्यालोकाप्रसिद्धाविं° 5) B वक्रिमत्वस्या° 6) B भङ्गिच्छाया स्मरलक्ष्मोः ॥ उपभोग° 7) B om. मलादि A न्तस्सारे B न्तस्मारो 10) A °गाधार° B °भोगधाराकुपवसौर° A °न्द्रियेसुख° 13) B adds ॥ १ ॥ 14) A श्रो° B ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ 15) B प्रकोर्लं 16) B पुष्यराग° A °कर्केतक° B °कर्के°

धम्मिल्लरचनालकभङ्गनीविनह्नदत्तपरिकर्मपरिष्करणादर्पणेक्षणपुष्पोच्चयमाल्योम्भनजलक्रीडाद्यूताश्लीलच्छेकभणित्यनिमित्तलज्जानुभावशृङ्गारशिक्षादय आवर्तमानाश्चेष्टाः ॥५॥ अन्त्ये तु शृङ्गारानुभावतारतम्यं ज्ञेयः ॥६॥

॥ इति सहृदयलीलायां जीवितोल्लेखस्तृतीयः ॥

शोभाया आरादुपकारकत्वाद्व्यञ्जकः परिकरः ॥१॥ तस्य चेतनाचेतनयोः स्थाणुचलयोः प्रत्येकं श्लिष्टसंनिहितमात्रत्वेनाष्टविधत्वम् ॥२॥ उत्सङ्गोपासीनकान्तहयपरिवारवातायनवितानमौक्षत्रादीनि दर्शनानि ॥३॥ तानि द्विधा व्यस्तसमस्तभेदात् ॥४॥ एवं शोभासमुत्पादकसमुद्दीपकानुप्राणकव्यञ्जकाः क्रमाद्गुणालंकारजीवितपरिकराः ॥५॥ एवं परस्परोपकारकत्वादितरेतरानुग्राहकत्वं सिद्धम् ॥६॥

॥ इति सहृदयलीलायां परिकरोल्लेखश्चतुर्थः ॥

॥ समाप्तेयं सहृदयचमत्कारिणी सहृदयलीला । कृतिः श्रीविपश्चिद्वरराजानकतिलकात्मजश्रीमदालंकारिकसमाजाग्रगण्यश्रीराजानकरुय्यकस्य राजानकरुचकापरनाम्नोऽलंकारसर्वस्वकृतः ॥

[1]) B धम्मिल° A °रचनालकभङ्गोविनह्न° [3]) B °लज्जानभाव° [5]) A *om.* इति A °ल्लेखः तृ° B °ल्लेखस्तृ° [6]) A शं B ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ [7]) B स्थाणु° B °मात्रत्वेना° [9]) A °नौच्छ° B °नाच्छोत्रा° B निदर्शनानि [11]) A °करा A °पकारत्वादि° [13]) A *om.* इति B ॥ इति श्रीराजानकरुय्यकविरचितायां सहृ° A °ल्लेखः च° [14]) B समाप्तेयं सहृदयली कृतिश्श्रीविपश्चिद्वरराजानक° [15]) B °कृतः

मत् । स्पष्टोम्भितमवलम्बम् । केवलं मुक्तकः । अनेककुसुममयी लता मञ्जरी । कुसुमगुलुच्छं स्तबकः ॥१२॥ तस्याविध्यादयो ऽपि चत्वारो भेदाः ॥१३॥ कस्तूरीकुङ्कुमचन्दनकर्पूरागुरुकुलकदलसमपटवाससद्धकारतैलताम्बूलालक्तकाञ्जनगोरोचनादिनिर्वृत्तो मण्डनद्रव्यमयः ॥१४॥ अघटनालकरचनाधम्मिल्लबन्धादियोजनामयः ॥१५॥ द्विधा प्रकीर्णमयः ॥१६॥ जन्यनिवेश्यभेदेन ॥१७॥ श्रमजलमधुमदादिर्जन्यः । दूर्वाशोकपल्लवयवाङ्कुररजतत्रपुशङ्खतालदलदन्तपत्त्रिकामृणालवलयकरक्रीडनकादिर्निवेश्यः ॥१८॥ एतत्समवायो वेषः ॥१९॥ स च देशकालप्रकृत्यवस्थासात्म्येनैतेषां विच्छित्त्या यथास्थाननिवेशनपरभागलाभाद्रामणीयकवृद्धिः ॥२०॥

॥ इति सहृदयलीलायामलंकारोल्लेखो द्वितीयः ॥

शोभाया अनुप्राणकं यौवनाख्यं जीवितम् ॥१॥ बाल्यानन्तरं गात्राणां वैपुल्यसौष्ठवविभक्तताविधायी स्फुटितदाडिमोपमः स्मरवसतिरवस्थाभेदो यौवनम् ॥२॥ तस्य वयःसंधिरारम्भः ॥३॥ मध्यं तु प्रौढिकालः ॥४॥ प्रथमे

1) B °तजल° 2) B कुसुमातलच्छ AB स्तजक 3) B कस्तूरी° B om. कुलकदन्तशम A °दन्त° 6) B °धम्मिल° 7) A °मधू° 9) B °पत्रिका° 10) AB वेशः B स चेद्शकालप्रकृत्य° 13) A om. इति 14) A श्रो॰ B श्रीगणेशाय नमः ॥ A बाल्यान्तरं 15) B मद्रस्फुटो दाडिमोपम. ॥ स्मर° 17) B °रम्भा

Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa 5, 165. — 10. *Regnaud* l. c. p. 319 ff. Rasagangâdhara p. 53 f. Sarasvatîk. 5, 14. Pratâpar. 4, 4. — 11—14. *Regnaud* l. c. p. 327 ff. Rasagangâdhara p. 54 ff. Sarasvatîk. 5, 16 ff. Pratâpar. 4, 8. — 15. *Regnaud* l. c. p. 347 ff: Sarasvatîk. 5, 15. Pratâpar. 4, 7. — 19. Bhâratîyanâṭyaçâstra 20, 1 ff. Daçarûpa 2, 44 ff. Sarasvatîk. 2, 34 ff. Pratâpar. 2, 12 ff. Sâhityadarpaṇa 410 ff. Agnipurâṇa 339, 5. — 21. 22. *Regnaud* l. c. p. 301 ff. Vâgbhaṭâlamkâra 5, 4 f. Sarasvatîk. 5, 10 ff. p. 310 ff. Candrâloka 6, 5. Rasagangâdhara p. 58, 6 ff. Pratâpar. 4, 85, where 22, 1 is quoted. — 27. Vâgbhaṭâl. 5, 6. Sâhityad. 64. Daçar. 2, 1. 2. Pratâp. 1, 22. — 28. Vâgbhaṭâl. 5, 7. Sarasvatîk. 5, 110. Pratâpar. 1, 32. Agnipurâṇa 338, 38. cfr. Bhâratîyan. 34, 4. Daçar. 2, 2. Sâhityad. 65. Pratâpar. 1, 24. Agnip. 338, 37. 38. — 30. Quoted: *Vâgbhaṭa*, Alamkâratılaka fol. 24ᵃ. Sâhityad. p. 34. 46. Çârngadharapaddhati ZDMG. 27, 80. *Translated by Böhtlingk, Indische Spruche I², 800.* — 32. Quoted: Alamkâratilaka fol. 24ᵃ. — 35. Quoted: Alamkâratilaka fol. 23ᵇ. Çârngadharapaddhati ZDMG. 27, 80. cfr. Amaru v. 8 (Ind. Spruche I², 1938). मोहनमन्दिर = केलिनिकेतन (Amaru) or रतालय below 1, 137. cfr. मोहनगृह below 1, 138. — 39—41. Bhâratîyan. 34, 105 f. (viṭa). 108 (vidûṣaka). Daçar. 2, 7 f. Sâhityad. 76 ff. Pratâpar. 1, 38. Agnip. 338, 39. 40. — 46. Bhâratîyan. 34, 7. Sarasvatîk. 5, 112 f. Vâgbhaṭâl. 5, 10. Daçar. 2, 14. Sâhityad. 96. Agnip. 338, 41. — 47. Sarasvatîk. 5, 111. Daçar. 2, 14. Sâhityad. 98. Pratâpar. 1, 49. — 48. Daçar. 2, 15. Sâhityad. 99. Pratâpar. 1, 49. — 53. Quoted: Alamkâratilaka fol. 24ᵇ. — 54. निर्बन्धैर्भी° means, I think, „with whims (freaks) by which children (young persons) are frightened“. Stanza 55 gives an example of it. — 58. Daçar. 2, 15. Sâhityad. 100. ,Pratâpar. 1, 49. — 62. Quoted: Sâhityad. p. 41 (l. 4: °र्यचारणाः), translated by *Böhtlingk*, Ind. Sprüche I², 1632. — 65. Daçar. 2, 16. Sâhityad. 102. 103. — 68: Quoted: Pañcatantra 4, 9 (ed. Kosegarten) Sâhityad. p. 43. Çârngadharap. ZDMG. 27, 81, translated by *Bohtlingk*, Ind. Spruche III², 7028, where the various readings are given. — 69. Daçar. 2, 17. Sâhityad. 101. Pratâpar. 1, 49. — 71. Quoted: Vetâlapañcaviṁçatikâ (ed. Uhle) p. 14, 20 ff., corrected

Notes.

I. Notes on Rudraṭa.

1. This stanza is quoted by *Hemacandra*, Alamkâracûḍâmani fol. 17ª (MS. Kielhorn, Report on the Search for Sanskrit MSS. Bombay 1881 p. 102 No. 265 (A); or fol. 38ª MS. Gough, Papers relating to the Collection etc. Calcutta 1878 p. 99 No. 398 (B) and by *Vâgbhata*, Alaṁkâratılaka fol. 23ᵇ MS. Kielhorn l. c. p. 71 No. 300). H.'s MSS. read l. 2 °हृत्कपो च l. 3 °विमर्दने च l. 4 °रसात्मक°. Vâgbhaṭa's readings I have not noted. Compare the stanza सव्रीडा दयितानने *Kávyaprakáça* p. 196, which is also quoted by *Hemacandra* l. c. fol. 17ª; *Vágbhata* l. c. fol. 23ᵇ; *Bálakṛṣṇa*, Alaṁkârasâra fol. 32ᵇ (MS., Lists of Sanskrit MSS. collected for the Government of Bombay in 1879—80 and 1881—82 p. 9 No. 23); *Jayaratha*, Alamkâravimarçinî fol. 81ª (MS. Bühler, Detailed Report App. I p. XV No. 230) and Alaṁkârodâharaṇam fol. 12ª (MS. Bühler l. c. No. 240); *Keçava*, Alamkâraçekhara fol. 35ᵇ (MS. Buhler l. c. No. 235). — 2. चतुरस्र = correct. — 3. Edited and translated by *Aufrecht*, ZDMG. 25, 240. The last verse is quoted inaccurately by Ujjvaladatta on the Uṇâdisûtras 3, 47. — 6. Quoted by *Vâgbhaṭa*, Alamkâratilaka fol. 21ª, who also reads लक्ष्मीरिव श्रुते. cfr. Agnipurâṇa 338, 9. Edited and translated by *Aufrecht*, ZDMG. 25, 240. Ind. Sprüche III², 5465. cfr. *Uhle* on Vetâlapañcavimçatikâ p. 5 st. 3 p. 93. — 9. cfr. *Regnaud*, La Rhétorique Sanskrite Paris 1884 p. 301 with notes. Add: Rasagaṅgâdhara p. 50 f. At p. 51 Nâgeçabhaṭṭa quotes our stanza. Candrâloka 6, 5 ff. Vâgbhaṭâlaṁkâra (ed. Anundoram Borooah) 5, 3. Pratâparudriya (ed. Madras 1868) 4, 3.

heroine is called विरहोत्कण्ठिता. — 136. Quoted: Alaṁkâratilaka fol. 25ᵃ. Sâhityad. p. 49. 74. (l. 1 ममोद्देशितः l. 2 यन्नायागतो l. 3 विन्यस्य.) Translated by *Böhtlingk*, Ind. Spr. I², 1718. — 137. Daçar. 2, 23. Sâhityad. 120. Sarasvatîk. 5, 118. Pratâpar. 1, 41. — 139. Daçar. 2, 24. Sâhityad. 117. Sarasvatîk. 5, 116. Pratâpar. 1, 45. In all these works the name of this kind of heroines is कलहान्तरिता. — 141. Daçar. 2, 25. Sâhityad. 118. Sarasvatîk. 5, 117. Pratâpar. 1, 43. — 142. Quoted: Alaṁkâratilaka fol. 25ᵃ. — Alaṁkâracûḍâmani fol. 44ᵃ. — 143. Daçar. 2, 24. Sâhityad. 114. Sarasvatîk. 5, 115. Pratâpar. 1, 44. — 145. Daçar. 2, 25. Sâhityad. 115. Sarasvatîk. 5, 120. Pratâpar. 1, 47. — 147. गर्त्तित् is, I think, the correct reading. It is also intimated in A. In none of the passages quoted by Böhtlingk nor below 3, 61 the gender of गर्त्ति is distinguishable. — 147. Daçar. 2, 25. Sâhityad. 119. Sarasvatîk. 5, 120. Pratâpar. 1, 46. — 151 ff. Sâhityad. 116. — 155. Sâhityad. 122. — 157. This stanza is an imitation of Amaru st. 53. Hence the interpolation in D. — 159. प्रत्यक्लित = „mixed with“, „sticking to“. — 165. तोदपा = „an ascetic“.

---

1. Sarasvatîk. 5, 46. p. 310, 11 ff. Sâhityad. 213. Agnipurâṇa 341, 5. — Kâvyaprakâça p. 53, 11. Rasataranginî p. 59, 11 f. Rasagangâdhara p. 60, 4 ff. divide the *vipralambha* into five kinds: *abhilâsa, viraha* (Rasat. instead: *gurunirdeça*), *îrṣyâ, pravâsa* (Rasat. *deçântaragamana*), *çâpa*. The Daçarûpa 4, 53 divides it into two kinds only: *mâna* and *pravâsa*. Hence the assertion of Jagannâtha that the old ones (*prâñcaḥ*) state five kinds is wrong. cfr. *Regnaud* l. c. p. 303 ff. — 2. Sâhityad. 214. — 4. cfr. Kâvyâdarça 2, 41. — 6 ff. Daçar. 4, 48 ff. Sâhityad. 214. Commentary on Hâla st. 185 (minor edition, from the Kâmaçâstra). cfr. Bhâratîyan. 6, p. 5, 19 f.: वैशिकशास्त्रकारैश्च (thus Pûna MSS.) दशावस्थोऽभिहितः (scil. शृङ्गारः). — Sarasvatîk. 5, 98 ff. and Pratâpar. 4, 73 (कामशास्त्रानुसारतः । केचित्तु दशावस्था इति कथयन्ति) distinguish 12 *avasthâs*. Kumârasvâmin in his commentary on the last passage has the following quotation: ॥ यत्र

and translated by *Aufrecht*, ZDMG. 36, 376, who also compares Çiçupâlavadha 10, 76. — 72. Quoted: Sâhityad. p. 42 (l. 1 सतिलक भालं l. 3 °तावसानसमये l. 4 तथैव). — 73. Quoted: Sâhityad. p. 42 (l. 2 °सैर्महोत्सवव्र° l. 3 °विलोकितैस्). — 75. Quoted: Çârngadharap. l. c. p. 80 and by Ananta in the Commentary on the Rasamañjari fol. 19ª (MS. Bhandarkar Report 1882/83 No. 215) (v. 1 धन्यास्ताः v. 3 °त्यशुके v. 4 किं नु सुरतं स्वल्पापि मे न स्मृतिः). *Aufrecht* (ZDMG. 27, p. 80 remarks that this stanza is an imitation of Amaruka's stanza धन्यासि या कथयसि. Why Aufrecht ascribes this stanza to Amaru, I dot not know. Cfr. *Bohtlingk*, Ind. Spruche II², 3080 with the note. I have found it quoted also in the Alamkâraratnâkara fol. 31ª (MS. Buhler, Det. Report No. 227). Aufrecht probably had in view the stanza कान्ते तल्पमुपागते which is quoted: Daçar. p. 80. Alamkâracûdâmaṇi fol. 14ᵇ. Sarasvatik. p. 286. Vetâlap. p. 49 and in the Çârngadharap. is attributed to Amaruka. — 76. Sâhityad. 104. — 78. Quoted: Alamkâracûdâmani fol. 43ᵇ (fol. 100ª MS. B) I, 3 °प्राडुन्निद्रा° l. 4 मानिन्याः). — 79. Daçar. 2, 18. Sâhityad. 105 f. — 81. Edited and translated from the Çârngadharap. by *Aufrecht*, ZDMG. 27, 81. (l. 2 शठेति निरारं सभर्त्स्य संतर्ज्य च). — 83. Daçarûpa 2, 18. Sâhityad. 107. — 86. Daçar. 2, 14. Sâhityad. 97. The proper place of this st. would be before st. 47. — 87. Daçar. 2. 19. Sâhityad. 108. — 89. निग्रामय, which is given by the best MSS., must be taken in the sense of निशम्य; मनोरमस्वर „the voice of her lover“. As to मनोरम cfr. below 2, 80. — 90. निशान्त = अन्तःपुर. — 95. Quoted: Çârngadharap. l. c. 27, 81. — 114. Edited and translated from the Çârngadharap. by *Aufrecht* l. c. 27, 80. — 120 ff. Daçar. 2, 20 f. Sâhityad. 111. Vâgbhaṭâl. 5, 14 f. Sarasvatik. 5, 113 f. — 121. वत्सलत्वानया युक्त्या „because it is very fit for them“. — 127. Quoted: Alamkâratilaka fol 24ᵇ; Alamkâracûḍâmaṇi fol. 44ª (l. 1 Ac.: °लिङ्गित° l. 2 °सोत्कृतलसद्भ्रांतं तु नृ° v. 3 धातै ह्नैश्चा°. — 131 f. Daçar. 2, 22. Sâhityad. 112. Sarasvatik. 5, 114. Pratâpar. 1, 39. — 133. Daçar. 2, 22. Sâhityad. 113. Sarasvatik. 5, 119. Pratâpar. 1, 40. — 134. Quoted: Alamkâratilaka fol. 24ᵇ. — 135. Daçar. 2, 23. Sâhityad. 121. Sarasvatik. 5, 121. Pratâpar. 1, 42. In all these works this

alphabet it is impossible to confound these ligatures; 2) by Raghuvamça 18, 31 where alone पुष्यराग suits to the connexion; cfr. पोष्यं, पुष्यम् श्रपुष्यन् पुष्यः; 3) by the modern languages: Hindî पुखराज, Sindhî पुखिराजु Gujarâti पुखराज, पोखराज, which point to पुष्यराज from which alone they are derivable. cfr. Maithilî पुख, पूख = Puṣya. Hence the Prâkritic form पुप्फराश्र Mṛcchakaṭikâ p. 70, 25 is not correct. The MSS. have पुप्प (A) पुम्म (B) पुस्स (C) पुप्प (D) and the correct form is पुस्सराश्र or पूसराश्र. cfr. Vararuci 3, 58. Hemacandra 1, 43. Hindî, Bihârî पूस. But Pañjâbî पोह, Sindhî पोहु Gujarâtî पोस are to be referred to Skt. पोष. — रुधिराख्य also Agnipurâṇa 245, 4. — From this passage it is evident that भीष्म is not simply = „Edelstein" (Böhtlingk, Worterbuch) but „a certain kind of jewel", which I am unable to determine. It is not mentioned by *Garbe* (Die indischen Mineralien. Leipzig 1882) nor in the Agnipurâṇa Chapter 245. — 5. दृढिका is not found elsewhere. — 14. समपटवास = „perfumed powder composed of several ingredients. cfr. Petersburg Dict., s. v. समगन्धक.

Bonn.
Printed by Charles Georgi.

एवोक्तं भावप्रकाशे ॥ दशधा मन्मथावस्था भवेद्दूरादथापि वा । इच्छोत्कण्ठाभिलाषाश्च चिन्ता स्मृतिगुणस्तुती ॥ उद्वेगोऽथ प्रलापः स्यादुन्मादो व्याधिरेव च । जाड्यं मरणमित्याद्ये द्वे केचिद्वर्जिते बुधैरिति ॥ अन्ये तु ॥ दृङ्मनःसङ्गसंकल्पा जागरः कृशता रतिः । ह्रीत्यागोन्मादमूर्छान्ता इत्यनङ्गदशा दशेत्याहुः ॥ cfr. also *Hall*, Preface to the Daçarûpa p. 34 note. — 12. Quoted: Çârngadharap. l. c. p. 81. — 14. Compare *Uhle* on Vetâlap. p. 190. — 28 f. Sâhityad. 215. — 38. रात्रिचार = „taking place by night". — 50. Quoted: Çârngadharap. l. c. p. 81. — 62 ff. Daçar. 4, 56 ff. Sâhityad. 220. — 69. स्वसंज्ञाकृता = „called (आकृता) by name". — 79. अमुष्यां is the Accus. sing. femin. of a pronoun अमुष्य, which has its origin in the Genit. sing. mascul. of अदस्, appearing as the former part of compounds like अमुष्यपुत्र, अमुष्यकुल. — 102. Daçar. 2, 27. Sâhityad. 157. Pratâpar. 1, 48. — 103. Sâhityad. 158, copied from Rudraṭa. — 105. कदम्ब n. = „flower of the Nauclea Cadamba". — 107. Quoted: Çârngadharap. l. c. p. 80. — 109. कठिन° „full moon". cfr. Çiçup. 1, 20.

---

1 ff. *Regnaud* l. c. p. 306 ff. Vâgbhaṭâl. 5, 20 ff. Candrâl. 6, 6 ff. — 3. Quoted: Alamkâracûdâmaṇi fol. 10b (MS. A; fol. 21b MS. B). — 26. पत्त्रिन means, I think, „vulture". — cfr. Caṇḍakauçikam p. 71, 4 ff. ZDMG. 36, 366 f. — 35—50 are quoted in the Pratâpar. 4, 100. 101 in a somewhat different order and with various readings. — 52 ff. See note on 1, 19. — 60. चतुष्काचित = „adorned with ornaments of pearls". — 62. Quoted: Çârngadharap. l. c. p. 80.

II. Notes on Ruyyaka.

1, 7. काचकाञ्च perhaps means „a string of glass-beads". — 2, 2. Instead of पुष्पराग all lexicographers and editors write पुष्पराग and accordingly पुष्पराग. That this is wrong is proved 1) by the Çâradâ MS. which distinctly writes ष्प and not ष्प. In the Çâradâ